

MÚZEUMI KURÍR

1985. NOVEMBER

49. SZÁM (V. KÖTET, 9. SZÁM)

MÚZEUMI KURÍR

49

Címlapképünk Kiss György Bocskai-szobrát ábrázolja.
Leleplezésre került Körösnagyharsányban,
1985. október 19-én

(V. kötet, 9. szám)

MÚZEUMI KURÍR

ISSN 0133—9257

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Köre körlevele

Megjelenik évente három számban

Tíz szám alkot egy kötetet, a köteteken belül a számozás folyamatos.
Minden kötethez, azaz tizedik számhoz magyar és angol nyelvű tartalom-
jegyzék, valamint mutatók járulnak

Szerkesztő: Dankó Imre

Szerkesztőség: 4001 Debrecen. Pf.: 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

The Museum Courier

Bulletin of the Friendly Society of the Museum Organisation in Hajdú-
Bihar County (Hungary)

The Bulletin is published three times annually

One volume is composed of ten numbers; within each volume numbering
is continuous.

A table for contents and indexes in English and Hungarian are attached
to each volume (i. e. every tenth number)

Editorial office: 4001 Debrecen, P.O.B. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

Debrecen, 1985.

BANÓ ISTVÁN

Ujváry Zoltán a Múzeumi Kurír 33. számában (IV. kötet, 3. szám, 1980. augusztus, 101—103. l.) közöl érdekes adatokat a balszerencés napoknak népi, félnépi kéziratokban való felbukkanásáról.¹ Széles körű áttekintésében foglalkozik ugyanezzel a kérdéssel egyik azóta megjelent gyűjteményes kötetében.² Mi ezt a két közleményt, és a bennük idézett egyéb forrásokat véve alapul, foglalkozunk a kérdéssel, figyelmünket elsősorban a baljós napok felsorolási listáira fordítva.

Hogy később könnyebben tudjunk hivatkozni az egyes listákra: felbukkanásuk helye és/vagy ideje alapján nevezzük el, és emellett még sorszámokkal is ellátjuk őket.

1. a mezővári, 1878-as keltezésű változat,³
2. az 1788-as keltezésű változat,⁴
3. a szabolicsveresmarti változat,⁵
4. a csallóközi változat,⁶
5. az Arad megyei változat,⁷
6. egy németországi, XIX. századi lista,⁸
7. az 1775-ös keltezésű lista,⁹
8. az 1829-es keltezésű lista,¹⁰
9. a babiloni naptárak szerencsétlen napjai.¹¹

Az összehasonlítás lehetőségeinek a megkönnyítése érdekében közöljük is az egyes listákat. A könnyebb áttekinthetőség érdekében, közlés-módjuktól függetlenül, azonos formában.

1. Január: 1., 2., 4., 6., 11., 17., 18.
- Február: 8., 13., 18.
- Március: 1., 12., 13., 15.
- Április: 1., 3., 11., 17., 18.
- Május: 8., 10., 17., 30.
- Június: 1., 7.
- Július: 1., 5., 6.
- Augusztus: 1., 5., 18., 20.
- Szeptember: 1., 15., 18., 30.
- Október: 15., 17.
- November: 1., 7., 11.
- December: 1., 7., 11., 17.

2. (A fenti listával azonos)
3. Ezt a listát, bár ez is nagyon közeli változata a fentieknek, közöljük.
4. Január: 1., 2., 4., 5., 6., 11., 17., 18.
- Február: 8., 15., 18.

Felelős kiadó: Dr. Dankó Imre
Készült 1000 példányban — Engedélyszáma: III/KUL/97/HA/1977
85.9891.66-61 Alföldi Nyomda, Debrecen
Felelős vezető: Benkő István vezérigazgató

Március: 1., 12., 15., 18.
Április: 1., 8., 17., 18.
Május: 1., 8., 10., 17., 30.
Június: 1., 7.
Július: 1., 5., 6.
Augusztus: 1., 3., 18., 30.
Szeptember: 1., 18., 20.
Október: 1., 18.
November: 1., 7., 11.
December: 1., 9., 11., 17.

4. (Konkrét listát nem tartalmaz.)
5. Kiemelkedően szerencsétlen napok:
Április: 1.
Szeptember: 1.
Október: 1.
6. Különösen veszélyes napok:
Március: 3.
Április: 1.
Szeptember: 15.
7. Ezek inkább csak nevezetes napok:
Április: 1., 8., 30.
8. Január: 12., 19., 26., 27.
Február: 14., 18., 22.
Március: 15., 17., 28., 29.
Április: 4., 16., 21.
Május: 7., 16., 28.
Június: 2., 7., 18.
Július: 15., 17., 21., 26.
Augusztus: 16., 17.
Szeptember: 16., 20., 23.
Október: 2., 26., 28.
November: 3., 14., 18.
December: 7., 18.
9. Szerencsétlen minden hónap
7., 14., 28. napja.

A változatok szaporítására irányuló törekvés mellett több más okból is hivatkozhatunk a szerencsétlen napok felsorolásának egyik újabb ismertté vált adalékára.

Elsősorban talán amiatt, mert ennek az adatnak a felgyűjtési helye földrajzilag meglehetősen távol esik a magyar nyelvterületről származó, helymegjelöléssel is ellátott adatok lelőhelyétől (Bereg m., Szabolcs m., Csallóköz, Arad m.) feljegyzési helye ugyanis a Dél-Dunántúl csücskében levő, Baranya megyei Siklós. Ennek az újabb adatnak a felbukkanása levő, Baranya megyei Siklós. Ennek az újabb adatnak a felbukkanása levő, Baranya megyei Siklós. Ennek az újabb adatnak a felbukkanása levő, Baranya megyei Siklós. Ennek az újabb adatnak a felbukkanása levő, Baranya megyei Siklós. Ennek az újabb adatnak a felbukkanása levő, Baranya megyei Siklós. Ennek az újabb adatnak a felbukkanása levő, Baranya megyei Siklós. Ennek az újabb adatnak a felbukkanása levő, Baranya megyei Siklós.

Fülöp Lajossal együtt szerkesztett egyik kiadványukban: Berze Nagy János néprajzi és néprajzi tanulmányai, gyűjtéseiből való válogatásban¹² jelent meg a Toldalék c. részből, ahol a Berze-hagyaték eddig kiadatlan anyagából közzétünk részleteket.¹⁸

A „Rossz napok” listáját tartalmazó kézirat a Kutas Antal siklói igazgató-tanító irányításával „a siklói rk. el. isk. tantszéke” által gyűjtött és 1935. július hó 1-jén Berze Nagy Jánosnak megküldött, néphagyományokat tartalmazó anyag egy részéből, mégpedig abból a részből került elő, amely — valószínűleg a gyűjtött anyag nagysága miatt kényszerűen végrehajtott csökkentés következtében¹⁴ — nem jelent meg a nagy, háromkötetes gyűjteményben.¹⁵

A feljegyzés körülményeiről és magáról az adatközlőről is nagyon keveset tudunk. Az azonban több mint valószínűnek látszik, hogy itt már valóban népvivé vált hagyományról van szó. A feljegyzés helye és ideje alapján ez a

10. a siklói, 1934-es keltezésű adat:

„43. Rossz napok:

Januárban: 1., 2., 11., 12., 13., és 20. nap.
Februárban: 1., 17., 18.
Márciusban: 3., 14.
Áprilisban: 10., 17., 21.,
Májusban: 1., 7., 8.
Júniusban: 1., 7.
Júliusban: 17., 21.
Augusztusban: 20., 21.
Szeptemberben: 10., 17.
Októberben: 6., 10., 21.
Novemberben: 1., 8., 10.
Decemberben: 6., 11., 15. napok.

Ezen a napokon semmiféle életbevágó, fontos dolgot nem szabad kezdeni. Néhai Kovács Idától Siklóson.”

Az alábbiakban kísérletet teszünk olyan támpontok keresésére, amelyek feljogosítanak a jelenség eredetére vonatkozó feltevések megfogalmazására, és ugyanakkor egyfajta tipologizálási lehetőséget is kínálnak.

Ujváry Zoltán az Ethnographiában közzölt cikkében¹⁶ és a gyűjteményes kötetben megjelent összefoglaló munkájában is¹⁷, a Wörterbuch der deutschen Volkskunde véleményét helyes érzékkel átvéve, utal arra, hogy a szerencsétlen napok hagyománya valószínűleg egészen a római kori kalendáriumokig nyúlik vissza.

Azok, a fentiekben ismertetettekhez képest jelentősen régebbi, magyarországi adatok, amelyekre a figyelmet a közelmúltban megjelent Flamand Kalendárium és benne Soltész Zoltán cikké¹⁸ hívja fel, sajtós híddal jelenthetnek, amely a XIX., XX. századtól a XV. századon (Flamand Kalendárium), a XII. századon át (Pray-kódex) közelebb visz a klasszikus ókorhoz. Soltész Zoltánnal arra is utal, hogy már legalább a IV. századtól kezdve jeleztek a keresztény naptárak a baljós napokat, és ez a hagyomány a hivatalos pápai tilalom ellenére is zivósan tovább élt.¹⁹

A két magyar, pontosabban Magyarországhoz (is) fűződő adatnak különös érdekessége, hogy a Flamand Kalendáriumnak a baljós napokat hónapoként felsoroló szövegei²⁰ apró hibákat nem számítva azonosak a Pray-kódex megfelelő szövegeivel.²¹

Itt is némiképp hasonló jelenséggel állunk szemben, mint a fenti félnépi kéziratok egynemelyike esetében. Ezeket a változatokat azonban több évszázad választja el, és keletkezési helyük is elég távol van egymástól. Emiatt egy, a sötét napokra vonatkozó szakrális értékűnek tartott, kanonikus jellegű hagyományt kell feltételeznünk. Ez magyarázza a napok felsorolásának a szándékolt teljes azonosságát. Fel kell tételeznünk továbbá egy olyan közös forrást, amelyből — vagy közvetlenül, vagy közvetetten — mindkét változat származik.

Maguknak a szerencsétlen napoknak a felsorolását a teljesebb változatot tartalmazó Pray-kódex alapján közöljük:

Január: 1., 7.
 Február: 3., 4.
 Március: 1., 4.
 Április: 10., 15.
 Május: 3., 7.
 Június: 10., 15.
 Július: 10., 13.
 Augusztus: 1., 2.
 Szeptember: 3., 10.
 Október: 3., 10.
 November: 3., 5.
 December: 10., 12.

E kétféle hagyomány — úgy tűnik — nehezen kapcsolható össze. Vannak azonban olyan közös vonások, amelyek úgy közegek bennük (pontosabban az újabkori adatok egy részében), hogy mindegyikük az antik hagyományokban gyökerezőnek látszik.

A rómaiak a szerencsétlen napok közt tartották számon a vesztes csaták vagy egyéb szerencsétlen események (feltételezett) évfordulóit.²² A fentiekben emlegetett félnépi hagyományok ezeket bibliai szerencsétlenségek emlékével helyettesítették: a Paradicsomból való kiűzetés, Szodoma és Gomorra pusztulásának, Júdás árulásának stb. a napja.

Egy másik, a római eredetet valószínűsítő tényező az, hogy a rómaiak szerencsétlen napnak tartották a naptári határnapok utáni napokat (dies postriduani).²² A római naptárban a határnapok — amint az köz tudott — a hónap első felében helyezkedtek el. Kalendae: a hónap 1., Nonae: a hónap 5. vagy 7., Idus: a hónap 13. vagy 15. napja. („Március idusán.”)

A tipizálás is a római hagyományokhoz való feltételezett kapcsolódás, ill. annak a hiánya alapján végezhető el. A római hagyományokhoz való kapcsolódás nyomai látszanak az 1., 2., 3., 5., 6., 10. számú listákon, valamint a Pray-kódexben és a Flamand Kalendáriumban található naptárban.

Ennek a listának az alapján úgy tűnik, hogy a római naptár szerinti szerencsétlenség képzete áttért magukra a határnapokra, és még a határnapok környezetében levő napokra is. Különösen a hó első napja, a római Kalendae utóda vált nagyon szerencsétlenné. A fent említett listák közül mindegyikben jelentős a szerepe a szerencsétlen napok közt. Az 1. számúban 9 alkalommal (a 2. számúban is ugyanannyiszor), a 3. számúban 11-szer szerepel; az 5. számúban nincs is más szerencsétlen nap, mint néhány hónap 1. napja. A 6. számú listában csak egy alkalommal szerepel ugyan, de 3 közül; így a szerencsétlen napok egyharmadát teszi ki. A 10. számú (siklósi) jegyzékben 5, a Pray-kódexben (és a Fla-

mand Kalendáriumban) 3 esetben található hó 1. napja a baljóslatú napok közt.

A 8. és a 9. lista viszont határozottan eltér a fentiekétől; ezekben a szerencsétlen napok közt egyetlen esetben sem szerepel a hó első napja. Amint látni fogjuk, ez a szembenállás a későbbiekben vizsgált szemponatok szerint is fennáll.

A balszerencsés napok felsorolása a 4. számú adatból hiányzik; emiatt e vizsgálat szempontjából ugyanúgy indifferens, mint a 7. számú, amely nem szerencsétlen, hanem éppen nevezetes napokra utal. Bár az itt szereplő napok egyharmada (3 közül 1) szintén hónapkezdő 1. nap.

Hasonlóan éles különbség mutatkozik akkor is, ha abból a munkahipotézisből indulunk ki, hogy a határnapok szélesebb környezetére is kiterjedt a szerencsétlenség képzete. Így a hónapok két, egymástól élesen elkülönülő sávra oszthatók. A szerencsétlen napok sávja a hónap 1. (ill. az utolsó hónap 30. napjától) a hónap 21. napjáig tart; a szerencsétlen napoktól mentes sáv pedig a hónap 22. napjától a 29. napjáig. Azokban a listákban (1., 2., 3., 5., 6., 10., Pray-kódex, Flamand Kalendárium), amelyekben a hó 1. napja is szerepel a baljóslatú napok közt, egyetlen szerencsétlen nap sem található a 22–29. közötti sávban.

(A Pray-kódexben található naptárban a július hónapban az egyik nap megjelölése bizonytalan. A hó 10., ill. 22. napjaként értelmezhető. Éppen ennek az összefüggésnek a figyelembevételével döntöttünk a 10. mellett.)

A 8. listában viszont 9 alkalommal szerepel szerencsétlen nap a fenti listák alapján meghatározott szerencsétlen napoktól mentes sávban. A 9. listában 1 nap tartozik ide; ismét 3 közül, tehát az összes balszerencsés napok egyharmada, amely az adott esetben 12 napot jelent.

Ma még nagyon kevés adatot ismerünk a balszerencsés napokra vonatkozóan. (Ezeknek az adatoknak viszont éppen emiatt van különös jelentősége.) Ezért nagyon nehéz állást foglalni eredetük kérdésében. Az egyes felsorolásokban ugyanis eléggé rapszodikusan váltakoznak a számok. A fentiekben elemzett összefüggéseken kívül más összefüggések alig figyelhetők meg bennük. Ezek viszont csakugyan az antik római naptári hagyomány sajátos folytatásának látszanak, ill. az eltérés esetében az ettől való eltérések értelmezhetőek. A 8. számú (csallóközi) listának a babiloni listához való részleges hasonlósága alapján, természetesen nemigen gondolhatunk arra, hogy itt talán valamilyen babiloniai eredetű hagyomány továbbéléséről van szó. Az eltérést azonban olyan tényként kell elfogadnunk, amely a tipizálás alapjául is szolgálhat. A későbbiekben talán nagyobb számú újabb adatok majd közelebb visznek bennünket az eredetkérdés eldöntéséhez is, és a különböző változatok kialakulására is magyarázattal szolgálhatnak.

JEGYZETEK

1. *Ujváry Zoltán*: Népi levél a balszerencsés napokról. Múzeumi Kurír 33. (1960. augusztus. IV. kötet, 3. szám) 101–103.
2. *Ujváry Zoltán*: Balszerencsés napok kéziratok lejegyzéseiben. Népszokás és népköltészet. Válogatott tanulmányok. Debrecen, 1980. A Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Közleményei 31. 468–477.
3. Első megjelenése: *Ujváry Zoltán*: Balszerencsés napok egy kéziratok könyvében. Ethn. 1960. 107–109. Újból való közlése: a 2. számú jegyzetben idézett munka: 469–471. 1.
4. *Bernáth Béla*: „Áprillist járat valakivel.” Ethn. 1978. 103–108.
5. Első megjelenése: az 1. számú jegyzetben idézett munka: 101–102., újból való közlése: a 2. számú jegyzetben idézett munka: 472–473.

6. Első megjelenése: az 1. számú jegyzetben idézett munka 102., újból való közlése: a 2. számú jegyzetben idézett munka: 473—474.
7. Első megjelenése: az 1. számú jegyzetben idézett munka 102., újból való közlése: a 2. számú jegyzetben idézett munka: 474.
8. *Ujváry Zoltán* utal rá a 3. számú jegyzetben idézett Ethnographia-beli cikkében 108. 1., és a 2. számú jegyzetben idézett munkájában: 476.
9. *Bernáth Bélának* a 4. számú jegyzetben idézett munkájában: 106. 1.
10. Első megjelenése: az 1. számú jegyzetben idézett munka: 102. 1., újból való közlése: a 2. számú jegyzetben idézett munka: 474. 1.
11. *Ujváry Zoltán* utal rá a 2. számú jegyzetben idézett munkájában: 475. 1.
12. *Berze Nagy János*: Nap és tükrök. Néprajzi és néprajzi tanulmányok, gyűjtemések. Szerkesztette: dr. Banó István és dr. Fülöp Lajos. Pécs, 1982. A Baranya megyei Tanács VB Művelődési Osztályának a kiadása.
13. A 12. számú jegyzetben idézett munka: 337., 366. 1.
14. A 12. számú jegyzetben idézett munka: 42. 1.
15. *Berze Nagy János*: Baranyai magyar néphagyományok. I—III. Kiadta Baranya vármegye közönsége. Pécs, 1940.
16. A 3. számú jegyzetben idézett munka: 108. 1.
17. A 2. számú jegyzetben idézett munka: 476. 1.
18. Flamand Kalendárium. Az Országos Széchényi Könyvtár Cod. Lat. 396. jelzetű kódexének a hasonmása. A kísérő tanulmányt írta *Soltész Zoltánné*. Helikon Kiadó, 6. n. (1983.)
19. *Soltész Zoltánné*: a 18. számú jegyzetben idézett munkája: 19. 1.
20. *Jakubovich Emil*: G. Wells kódex-adománya. Magyar Könyvszemle 1926. 429. 1.
21. *Zalán Menyhért*: a Pray-kódex forrásaihoz. Magyar Könyvszemle 1926. 251. 1.
22. *Petz Vilmos*: Okori lexikon. Franklin-Társulat, Budapest, 1902. I. 557. 1.

RÉGI DEBRECENI CSALÁDI PORTRÉK KUTATÁSA

SZ. KÜRTI KATALIN

1939 márciusában nagy sikerű „Régi debreceni családi portrék” című kiállítást rendezett a Déri Múzeum és a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, a MANSZ. A rendezők, élükön Nagybákay Antalnéval, régi bútorok, órák között, szokott környezetükben mutatták be a XVIII—XIX. századi akvarelleket, miniatűrképeket, olajképeket. A mai kutatást elősegíti a precíz katalógus és az a fényképalbum, amelyet a Nagybákay család adott a Déri Múzeumnak. Sajnálatos ugyanakkor, hogy 1939 után ezek a családi gyűjtemények, galériák szétszóródtak, tönkrementek, eltűntek a háború idején, egy részük külföldre került. Kik voltak a festmények készítői? A sok ismeretlen kismester mellett Dosnyai Károly, Burszky István, Ecsedi Sámuel, Kiss Sámuel, idősb Kovács János debreceni művészek nevét, valamint Orlai Petrics Somát, Barabás Miklóst, Török Edét, Kiss Bálintot, Than Mórt, Bednárt és másokat kell említenünk. Az ábrázoltak közt csak példaként soroljuk fel a Rickl, Somogyi, Sesztina-Nagybákay, Tatay, Komlossy, Konti, Várady-Szabó, Váradi Szabó, Bartha, Bernáth, Bacsó, Csanak, Gáll, Ferenczy, Eröss, Márton, Papp-Pollach, Tikos, Balásházy, Vecsey, Wesszprémy, Szentgyörgyi nevet.

A Déri Múzeum részben feldolgozást, részben kiállítást tervez ezekből a portrékból 1986-ra. Sz. Kürti Katalin gyűjti az adatokat, fotókat. Munkáját dr. Nagybákay Antal és dr. Nagybákay Péter, valamint dr. Balogh István segíti. Azzal a kéréssel fordulunk minden múzeumbaráti kör taghoz és az elszármazottakhoz, hogy értesítsék a kiállítás rendezőjét, bármit tudnak régi debreceni családi és közéleti portrékról, családi galériákról.

Burszky István: Boross Sándorné. 1861

A KAKASÜTÉS SZOKÁSA AZ ÉRSEKÚJVÁRI CSIZMADIÁK KÖRÉBEN

LISZKA JÓZSEF

Thain János¹ hagyatékából előkerült egy kéziratos füzet „Népszokások, szájhagyományok” felirattal. A vegyes érsekújvári gyűjteseket tartalmazó füzet egyik figyelemreméltó följegyzése az az 1949. szeptember 4-én, Oszusko József, 77 éves csizmadiamester elmondása nyomán rögzített adalék, amely a kakasütés szokáskörének egy érsekújvári változatát tartalmazza. Az alábbiakban — csupán a nyilvánvaló elírásokat, helyesírási hibákat javítva ki — ennek teljes szövegét adom közre:

„A bál után a várpiacra vittek egy nagy kakast a csizmadiák, nagy ceremóniával, kiabálással: Hahó, hahó! Itt a zsvány hajnali csavargó, elfogtuk végre a nyughatatlant! Volt bíró is köztük, örök kísérték a megkötözött lábú kakast, melyet fejjel lefele, rúdon két legény vitt. A piac közepén, a városháza előtt a bíró felolvasta a tréfás halálos ítéletet, persze komolyan. Fölsorakoztatta a kakas bűneit: többnejűség, botránkoztatja a jámbor népet, aztán a hajnali kukorékolások, amely fölveri édes álmukból a csizmadialegényeket és inasokat. Ezért halál a fejére — elörté a pálcát. Istennél a kegyelem. Rátették a fejét a tőkére és baltával levágták. Utána lányos mesterhez vonultak, aki a kakast is adta. Ott ittak, ettek és megvárták a kakaspecsenyét, friss siskát, persze táncolva, mulatva, s így egész kis bál lett a kakasvágásból.”²

A szokásra, ill. előzményeire vonatkozólag több utalást sajnos nem találunk e szűkszavú feljegyzésben. Mivel már a helybeliek emlékezetéből is teljesen kikopott, csak sejtethetjük, hogy minden bizonnyal valamilyen húshagyókeddi bált követően, hamvazószerdán kerít sor e dramatikus cselekménysorra. A kakasütés, ill. az itélkező játékok (bolond-bíráskodás) szokásával a magyar anyagban Ujváry Zoltán foglalkozott a legbehatóbban. Az ő kutatási eredményeiből tudjuk, hogy a szokás a magyar nyelvterületen nagyjából három, egymástól többé-kevésbé elszigetelt tömbben (Erdélyben, a keleti palócoknál és a Dunántúlon) található meg. A szokás egyébként Európa-szerte ismert, s különböző alkalmakkor gyakorolták. A magyar anyagban farsang, aratás és lakodalm alkalmával fordul elő. A farsangi kakasütés szokása (kiegészítve bíráskodási paródiával is) a dunántúli németeknél, szlovákoknál és magyaroknál egyaránt megtalálható.³ Nyilvánvaló, hogy az érsekújvári változat is e csoporthoz köthető, s a szokás Ujváry által megállapított eredetének megfelelően szlovák vagy német származásúnak tekinthető.

JEGYZETEK

1. Thain János (1885—1953), festőművész, rajztanár, az érsekújvári Városi Múzeum egyik megalapítója (1935) és nagy szorgalmú munkatársa, a két világháború közötti szlovákiai magyar néprajzi kutatás egyik legaktívabb munkása volt (Vö. Liszka József: Öröm és okulás. A néprajzgyűjtő Thain János. Új Szó 1983. 12. 27., 4. o.; Uő. Thain János levelesládájából. Adalék két világháború közötti néprajzi kutatásunk történetéhez. Irodalmi Szemle 1983/2. 172—173. o.). Elsősorban a népi díszítőművészet emlékeit gyűjtötte, rajzolta. Hagyatékából értékes népművészeti rajzai, amelyekből annak idején az érsekújvári Városi Múzeum kiállításán szép sorozatot mutattak be (Vö. Liszka József: „Hazánk hasznára...” Fejezetek a szlovákiai magyar muzeológiai történetéből. Hét 1982/33. 14—15. o.). Rajzait sajnos csak nagyon elszórtan publikálta. Ezidáig a legbővebb válogatásnak számít (tíz rajz) egy helyi sokszorosított kiadvány nemrégiben megjelent illusztrációs anyaga (IRODIA 8. Módszertani segédanyag

Kiss Bálint: Somogyi Gábor. 1842 körül

- a kezdő irodalmárok nyolcadik országos találkozóhoz. Szerk. Hodossy Gyula. Nové Zámky).
2. A kéziratok hagyatékba való betekintés lehetővé tételéért a szerző leányának, dr. Thiering Gyuláné Thain Margitnak ezúton is köszönetet mondok.
3. Ujváry Zoltán: Játék és maszok. I. Debrecen, 1983. kötet: 158–198. Uő. A kakasütés szokásai és a kakaskultusz. In: Népszokás és népköltészet. Debrecen, 1980. 161–276. Vő. Lukács László: Kakasütés az északkelet-dunántúli szlovákoknál. In: A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia Előadása. Szerk. Eperjessy Jenő – Krupa András. Budapest – Békéscsaba, 1981: 605–610. Uő.: Adatok a Káli-medence községeinek népelethez. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. Veszprém, 1983. 311–317; Uő.: Kakasütés a Dunántúlon. Alba Regia 21. Székesfehérvár, 1984. 209–210.

A BIBLIAI CSEH NYELV HASZNÁLATA NYÍREGYHÁZÁN A 18. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

NÉMETH ZOLTÁN

A 15. század elején és Mátyás idejében Morvaországból sok írástudó és prédikátor jön a felső-magyarországi városokba. Ettől kezdve nemcsak cseh vallásos énekek és prédikációk találhatók itt, hanem okiratok, levelek is csehül íródnak. A cseh nyelv ekkortól lett több mint 400 éven át kulturális és irodalmi nyelve a szlovákságnak. Az írástudó, művelt réteg gyakran nevezi a csehet a „mi nyelvünk”-nek („nág jazyk matersky”).

Az A. Bernolák és L. Štúr munkásságát jelző időszak megteremtette a szlovák irodalmi nyelvet. Az Alföldre települt szlovákok zöme viszont már több mint fél évszázaddal Štúr születése előtt elhagyta azt a nyelvjárási közösséget, amely alapja lett az új irodalmi nyelvnek. A telepesek magukkal hozták a középszlovák valamelyik változatát, ez itt nem fejlődött tovább, hanem a magyar nyelvi környezetben egy módosult nyelvjárássá alakult ki: a „nired'háske nárečie” (nyíregyházi nyelvjárás). Az írott nyelv az egyházi cseh, a *bibličina*, a korabeli cseh irodalmi változata, amely érthető rokon nyelvezet volt. Fontos szerepet játszott ez a vegyes nyelvű lakosság közigazgatási rendjében. A betelepülés után rövidesen megteremtődött a közösségi önkormányzat. Lett előjáróság, főbíró, törvénybíró, esküdtek, hadnagy, borbíró, malombíró, utcakapitány stb. Vagyis a tisztviselők és a község vezetése az írásos ügyintézési rendjét is jegyelte.

A közigazgatás intézésére használt bibliai cseh sajátos helyi jelleget öltött — hasonlóan a többi alföldi szlovák településhez. E nyelvezetben gyakoriak voltak a magyar lexikális elemek, a latin szavak és szerkezetek és, természetesen, a beszélt szlovák nyelvjárás szavai. A betelepülést követő évek, évtizedek községi irattári anyagai elsősorban a bibličina-val íródtak. A fél évszázadnyi levéltári anyag nyelvileg jórészt föltáratlan, ismeretlen a kutatók előtt. Egy korábbi dolgozatunkban egy részét az anyagnak ismertettük, azonban az átfogóbb földolgozására csak most vállalkoztunk, amennyiben a 18. század második felében készített cseh nyelvű testamentumokat lefordítottuk és nyelvezetüket megvizsgáltuk.

A végrendeleteken kívül vannak más jellegű iratok is. Pl. ilyenek:

1756: „Příčiný po které Obywatele nektery Nyiregyházsky odjiti chteji”;

1751: „Liber Restantiarum a neb Poznamenani rozličných Dluhův Obecnych Nyiregyházskych, ktere v poradku Nasledujucym Rychtary od swych dlužníkůw wyberati mají, a cyce A^o-1751.”

1792: „K Wznesene a Mnohovažne Wrchnosti Mestečka Nyiregyházkeho a pritom wšemu na tento čas z hromáždění Obecnemu Ponižena Prošba.”

A valaha készített és nyilvántartott testamentumoknak és egyéb iratoknak a jó része eltűnt, megsemmisült. A mennyiségi vizsgálatához négy kimutatást vetünk alapul:

1. „Register wšeh wšebec Obywatelů Nyiregyházskych: 1754. roku”;
2. „Register Testamentow Obcy teto Nyiregyházske Obywateluw”;
3. „Regyster Tstamentuw a Rozlyčných Naprawek Syrotksých”;
4. „Elenchus Testamentorum — Register Testamentow Testamentumok Laistroma.”

A két utóbbi lényegében egyről szól: 1787-től sorolja föl a végrendeleteket, de amíg a cseh nyelvű változat csak 1805-ig, a magyar megfelelője 1810-ig. A két változat rovatai — összevetve — ilyenek:

1787: „Zprawa z strani Huszka Jakaboweho domu”

„Huszka Jakab házaéránt”

1788: „Nagy Janošé rečeneho Pašo zprawa”

„Nagy János Pásó Eözvegyét illető”

1788: „Kordowan Ęwy Koška D'uroweg Manželky Zprawa”

„Koska György Eözvegyét Kordowan Evat illető Levél” stb.

A testamentumok nyelvezete tehát szlovakizált bibliai cseh nyelv — magyar és latin elemekkel keverve. Szinte soha nem használták a cseh megkülönböztető jeleket, egyébként pedig gót vagy gótos betűkkel írtak mindent. A szlovakizálás azért volt lehetséges, mert egyrészt ez a beszélt nyelv hatása, másrészt mindkét nyelvben igen sok a közeli alakú vagy azonos szó (krivda—křivda, byt, sloboda—svoboda). Volt, amit kifejezetten szlovákul írtak (boženík, obrobít, Turíce). Több jeles nyelvész és kutató foglalkozott a bibličina (királyi, bibliai cseh, ócseh) szlovákok általi használatával. Így Király Péter, N. A. Kondrasov, Márkus Mihály és mások. A szakirodalomban a múlt században kialakult új cseh irodalmi nyelv előttit „spisovná staročejština”, „staročeská spisovná norma” fogalmakkal jelölik — a „bibličtina” mellett.

A megvizsgált végrendeletek hungarizmusai a 18. század második felében már meglevő kétnyelvűségre utalnak. Mindkét részről ismerhették az írástudók a másik nyelvet. Bizonyos csoportosításban bemutatunk néhány magyar elemet:

a) *családi és utónév* — Varga András, Szokol Jano, Dióssy György, Terkely Janoš, Vasarhelsky György, Merkowsky Andraš, Drienowsky Maco. Maria Serafin. Georg Skrwam stb.

A többsége magyar vagy magyaros alakú és sorrendű, van néhány szláv és latin is. Csak az utónevet ragozták: „W Dome Wandliik Janošé”, „Spráwa Kowač Pála” stb.

b) *állatnevek* — Fakó, Rigó, Barna, Widlas, Bodor, Sarwas stb.

c) *egyebek* — Joszág, Wonaše, Sálaš, Kelčig, Ménes, serszam stb.

A fél évszázadnyi, mintegy ötven végrendelet és osztályos egyezés

között két magyar másolatot és egy német eredetit (magyar másolatával) találtunk.

Az iratok helyi vonatkozásai a településtörténeti és helytörténeti adatokat bővíthetik.

A nyelvezetüket illetően pedig — úgy gondoljuk — kultúrtörténeti értékekről is beszélhetünk, hiszen a mai cseh irodalmi nyelv elődjéről (a bibliai cseh nyelvről), a mai szlovák irodalmi nyelv egyik alapvető összetevőjéről (a középszlovák jellegű helyi nyelvjárásról) és a tírpkáság és a magyarság korabeli magyar nyelvéről van egyszerre szó a vizsgálódás során.

SZÁZÉVES ÉVFORDULÓ

In memoriam NAGYBÁKAY (Rickl) ANTAL.

Eppen száz évvel ezelőtt, 1885. május 27-én született Debrecenben Nagybakay (Rickl) Antal vaskereskedő, Debrecen város kereskedelem-történetének Zoltai Lajos mellett legkiválóbb kutatója és ismerője. Tösgyökeres debreceni, de délnémet eredetű katolikus családból származott. Dédapja azonban: Rickl József Zelmos, a „német kalmár” 1812-ben már magyar nyelven tette a polgári esküt, mikor elnyerte Debrecen város polgárjogát. Nagyapja, Rickl Antal Vilmos pedig az 1848—49-es szabadságharc során a debreceni verespántlikás önkéntes lovasszázad hadnagya, majd főhadnagya, súlyosan megsebesült az osztrákok ellen vívott Arad környéki harcokban. Édesatyja, ugyancsak Antal Jókai Mórral együtt járta a Hortobágy pusztát, aminek eredménye Jókai „Sárga róza” c. szép kisregénye. Édesanyja a Miskolcra Debrecenbe szakadt Sesztina vaskereskedő család tagja volt. Apai nagyanyja pedig a debreceni Kis Orbán és Simonffy kalmár családok leszármazottja. Ősei különben csaknem kivétel nélkül kereskedő vagy iparos foglalkozást űztek.

A debreceni református kollégiumban 1903-ban letett érettségi után ő maga is a kereskedőpályát választotta. Az elméleti ismereteket Lipcsében a kereskedelmi főiskolán szerezte meg, a gyakorlatot és a vaskereskedői szakmát pedig mint kereskedőtanonc, majd mint kiszolgáló segéd és tisztviselő Pozsonyban, Brnóban és Debrecenben sajátította el. Részt vett az I. világháborúban mint tartalékos huszárfőhadnagy Szerbiában, az Isonzo völgyében, Dél-Tirolban, Galiciában, Bukovinában.

Nagybátyja, Sesztina-Nagybakay Jenő 1919-ben maga mellé vette üzletársnak a Sesztina Lajos debreceni vaskereskedésbe, 1936-ban pedig örökbe fogadta két fiával együtt. (Azóta Nagybakay.) Felesége Várady-Szabó Anna, Debrecen egyik legrégebbi kereskedő családjának leszármazottja volt.

Üzleti és nem csekély társadalmi elfoglaltsága mellett (Orsz. Magyar Kereskedelmi Egyesülés, Debreceni Kereskedő Társulat, Magyar Vöröskereszt, Numizmatikai Társaság, Csokonai Kör stb.) minden szabad idejében Debrecen város kereskedelmének és kereskedő polgárainak történetére vonatkozólag folytatott mélyreható kutatásokat.

Ez a szenvedélye Zoltai Lajosnak a kiváló debreceni muzeológusnak és történetírónak biztatására és ösztönzése mellett fejlődött ki, akit mindig tanítómesterének tekintett. Sorra jelentek meg cikkei, majd hosz-

Nagybakay Antal, 1943

szabbb lélegzetű művei Debrecen város kereskedelmi múltjáról és kereskedő családairól. Ennek elismeréséül a debreceni egyetem mellett akkor működő Tisza István Tudományos Társaság levelező tagjává választotta.

Munkássága során állandó összeköttetésben állott a Debreceni Déri Múzeummal, ahol előbb tagja, majd választmányi tagja, végül társelnöke lett a Múzeumbarátok Körének. Szoros barátság fűzte „tanítómesterén”, Zoltai Lajoson kívül dr. Ecsedi István, dr. Sőregi János, dr. Balogh István múzeumigazgatókhoz, valamint a debreceni egyetem számos professzorához. Levelezésben vagy személyes kapcsolatban állott számos szepárdiakkal és történétíróval, akiknek sok esetben adatokat is szolgáltatott. Így Móricz Pállal, a kiváló hajdúsági íróval, Déry Gyula íróval, Szentmihályiné Szabó Mária írónővel, Szabó Magda írónővel, Sásdy-Schack Bélával, a Kereskedelmi Lexikon szerkesztőjével, dr. Kerekes György kassai felsőkereskedelmi iskolaigazgatóval, a kiváló közzgazdaságtörténet-íróval, Marczali Henrik professzor történétíróval stb.

Irodalmi tevékenységét késő öregkoráig folytatta, minek eredménye több kéziratban maradt munkája. Életének 91-ik évében hunyt el, 1976. március 24-én Budapesten, de hamvai szeretett Debrecenének Köztemetőjében pihennek, a Sesztina-kriptában, Somogyi Sándor művészi, de rékbatörtélyre támaszkodó grászoló női alakot ábrázoló bronz síremléke alatt.

Szerette a képzőművészetet is. Számos debreceni művész állott vele mint megrendelővel kapcsolatban: Haranghy Jenő, Dienes János, Debreczeny Tivadar, Menyhárt József, Mata János, Várkonyi Károly stb.

Születésének százéves évfordulója alkalmából emlékezzünk reá és fejezzük ki iránta megbecsülésünket azzal is, hogy felsoroljuk időrendben előbb nyomtatásban megjelent műveit, majd jelentesebb kéziratait, végül idézzük „Visszaemlékezés eddigi életemre” c. kéziratot összeállításából a „Kutatásaim és dolgozataim következményei” cím alatt összefoglalt néhány olyan megállapítását, amely érdekes, eddig jobbra ismeretlen debreceni vonatkozású kultur- és irodalomtörténeti adatot tartalmaz.

I.

Nagybákay (Rickl) Antal nyomtatásban megjelent művei

1. A nemes Szabó, Debrecen legrégibb kereskedő családjának története. (Ifj. Rickl Antal) Debrecen, 1915.
2. Kétszáz éves debreceni kereskedő család. A Várady-Szabók. (Bákay A. néven) Debreceni Képes Kalendárium 1922. 44. 1.
3. A Debreceni Nemes Vasáros Társaság Története. (Rickl Antal) Magyar Vas-kereskedő. 1925. dec. 27. XXV. évf. 52. sz. 16. 1.
4. Belyei Rickl Gyula. (Bákay A.) Debreceni Képes Kalendárium 1925. 47. 1.
5. A Debreceni Nemes Vasáros Társaság Története. (Bákay A.) Hajdúföld, 1926. II. 25., II. 28., III. 4. sz.
6. Várady-Szabó Sándor és Pfannschmidt Terézia. (Rickl Antal) A Debreceni négyévfolyamú fiú felsőkereskedelmi iskola Ertesítője. 1926.
7. A magyar ifjúsági Vöröskereszt hajdúmezei kerülete. (Red-Cross) Vitézi Képes Kalendárium és Évkönyv. 1927.
8. Zejneb (novella). (Bákay A.) Debreceni Képes Kalendárium 1927. 101. 1.
9. Debrecen régi vaskereskedelmi múltja. (Rickl Antal) Magyar Vaskereskedő. XXVIII. évf. 52. sz. 1928. dec. 23.
10. Vöröskereszt (Red Cross) Cserkész Kalendárium. Debrecen, 1928.
11. Az ifjúsági Vöröskeresztről. Magyar Ifjúsági Vöröskereszt a hajdúmezei tankerületben. (névtelenül) Hajdú vármegye és Debrecen sz. kir. város népoktatásügye. Összeállította Szoboszlay Sándor. 1928. 446. 1.
12. Debrecen régi vasipara és vaskereskedelme. (Rickl Antal) Tiszántúli Ipar és Kereskedelem. IV. évf. 43. sz. 1928. okt. 21., okt. 31.
13. Idegenek vagy magyarok voltak-e a debreceni kereskedők a XVII. században? (Rickl Antal) Debreceni Képes Kalendárium 1929. 95. 1.

14. A debreceni kalmár, vasas és sós gazdák. (Bákay A.) Debreceni Szemle. Tudományos folyóirat. 1929. dec. 530. 1.
15. A Debreceni Nemes Vasáros Társaság története. (Rickl Antal) Kiadja a Magyar Vaskereskedők és Vasiparosok Országos Egyesületének debreceni fiókja. 1930. 56. p.
16. A régi debreceni kereskedő családok a legrégibb időkől 1850-ig. (Bákay Antal) Debreceni Szemle. Tudományos folyóirat. 1930. március-áprilisi sz. 199. 1.
17. Báthory-Szabó András debreceni kereskedő polgár a Kistemplom nagy alapítója. (Bákay A.) Debreceni Képes Kalendárium 1935. 95. 1.
18. Hol és hogyan született a Debreceni Kölesönös Segélyező Egylet eszméje. (névtelenül) Debreceni Újság képes híradója. 1936. márc. 22., 13. 1.
19. Simonffy Sámuel, a debreceni nemes kalmár társaság kiváló tagja, debreceni főbíró élete, munkássága, családja és kora (1764–1821) 71. p. (Nagybákay [Rickl] Antal) Debrecen 1936., a Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának a kiadása. VI. k. 5. füz.
20. A Debreceni Kereskedő Társulat hármas örömnünnepe. (N. A.) Debreceni Képes Kalendárium 1937. 136. 1.
21. Hova lett a Debreceni Nemes Kalmár Társaság céhládája? S hová lettek abból a Társaság céhpoharai? (Nagybákay Antal) Debreceni Képes Kalendárium 1937. 92. 1.
22. A Debreceni Kereskedő Társulat. Hajdú vármegye és Debrecen sz. kir. város adattára. 1937. 318. 1.
23. A Debreceni Kereskedő Társulat 240 esztendő múltja. 34. p. (Nagybákay [Rickl Antal] Kiadja a Debreceni Kereskedő Társulat, Debrecen 1938.
24. Magas látogatások emlékei a Debreceni Kereskedő Társulat jegyzőkönyveiben a XIX. század közepéről. (Nagybákay Antal) Debreceni Képes Kalendárium 1939. 103. 1.
25. Gyakorlati életpályák. Ipari és kereskedelmi. Előadás 1939. április 13-án a szülők iskolájában. (A magyar kegyestitőrend Debreceni Calasanci Szent József Intézet kereskedelmi tagozatának évkönyve az 1938–39. iskolai évről). Debrecen, 1939.
26. Debrecen és a vas. Debreceni Képes Kalendárium 1940. 102. 1.
27. A Debreceni Kereskedő Társulat. Alakult mint Nemes Kalmári Társaság 1695. esztendőben. (Debrecen címirtára 1940.) Kiadja a Debreceni Kereskedő Társulat.
28. Egy barokk-kori debreceni főbíró élete. Szeremley Sámuel, a Nemes Kalmári Társaság tagja és családja. Székfoglaló előadás. (A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai. VIII. k. 6. füz.) Debrecen, 1942.
29. A Debreceni Nemes Sós Társaság diákkapcsolatai. Debreceni Képes Kalendárium 1944. 33. 1.

Megjegyzés: a 26. és 29. sz. cikkekben különnyomat is készült.

II.

Nagybákay (Rickl) Antal fontosabb kéziratok munkái

1. Harctéri Napló. 1914. aug. 28.—1918. nov. 11. (13 db kis füzet és egy 10 oldalas kiegészítés)
2. Az élet. Regény. 1919. I—V. 466. p.
3. A debreceni sósok. Debrecen, 1944.
(A Debreceni Egyetemi Könyvtár birtokában)
4. A Debreceni Nemes Kalmár Társaság első húsz esztendeje. 1695—1715. Debrecen, 1949.
(A Debreceni Egyetemi Könyvtár birtokában)
5. A debreceni Sesztina vaskereskedés története és kora. Öt kötetben: 254., 267., 213., 383., 300. p.
6. Rickl családí könyv. Debrecen 1921-től.
7. Visszaemlékezés Sesztina-Nagybákay Jenő és a Déri Múzeum közti kapcsolatra. Debrecen, 1955.
(A Debreceni Déri Múzeum birtokában)
8. A török császár. Regény. Két kötetben. (I. Rickl Antal regénye. II. Rickl Antal regénye. 1815.) Debrecen 1917. és 1957. 1—317, 318—718. p.
9. Visszaemlékezés eddigi életemre. (1885—1949). Debrecen 1963.

Kutatásaim és dolgozataim következményei.

A Móricz Pál írónak adott Rickl családi adatok alapján Móricz Pál a következő cikkeket írta:

„Régi magyar élet.” „Egy debreceni kalmár család”, megjelent 1914. márc. 6. a Magyarország c. lapban, Budapest.

„A Rickl nagykalmár dinasztia. Egy 140 esztendő debreceni cég története” (képekkel). Megjelent 1914. V. 10., Budapest, az „Élet” c. folyóiratban. VI. évf. 19. sz. 586—589. l.

„Egy debreceni kalmár-család”. Megjelent az Új Nemzedék c. folyóiratban két részben, Budapest, 1915. okt. 17., II. évf., 42. sz. 13—15. l. és 1915. okt. 24., II. évf., 43. sz. 13—15. l.

„Magyar sirató”. Feljegyzések a régi magyar életből. Tahitótfalu, év nélkül. „A török császár boltja.” 7—23. l. Ugyanezen könyvben jelent meg „A rófos Várady-Szabók” c. cikke, 45—51. l. Ehhez is én adtam a családi adatokat.

„A török császár boltja.” Megjelent a Baross szövetség c. lapban három részben. Budapest, 1923. I. 25., II. 1., II. 8., V. évf. 4., 5., 6. sz.

Kutatásaim nyomán a Debreceni Kereskedő Társulat minden okmányán az alapítási évet 1715. helyett 1695-re helyesbítette 1923. évtől kezdve.

1926-ban felfedeztem a Debreceni Nemes Kalmár Társaság 1712-iki privilégiumos levelén a debreceni Szent András templomról a legelső képet. (Debreceni Képes Kalendárium, 1927. 113. l.)

Felfedeztem továbbá, hogy a Debreceni Nemes Kalmár Társaság 1712-iki privilégiumos levelének még egy példánya van a Magyar Nemzeti Múzeumban, Budapesten.

1926. szept. 5—6-án az OMKE Mohácson tartotta a VI. országos kereskedelmi kongresszust, a mohácsi vásár 400 éves évfordulója alkalmából. A nagy eseményről való megemlékezést Marczali Henrik történelem-professzor tartotta. Megismerkedve ott vele, kéresemre egy értékes kis cikket adott a Debreceni Képes Kalendárium részére: „A debreceni tűz-vészek 1791-ben” címmel. Ezenkívül vitába keveredtem vele, amely vitának eredményeként született meg a Debreceni Képes Kalendáriumban 1929-ben megjelent következő tartalmú kis tanulmányom: „Idegenek vagy magyarok voltak-e a debreceni kereskedők a XVIII. században?”, amely cikknek Zoltai Lajos mint a naptár szerkesztője ezt az alcímet adta: „Felelet egy tudós professzor téves állítására.”

Zoltai Lajosnak én hívtam fel a figyelmét a debreceni görög kereskedőkre vonatkozó általa nem ismert kútforrásokra, s én buzdítottam a debreceni görög kereskedők történetének megírására, ami a Debreceni Tisza István Tudományos Társaság kiadásában „Debrecen város százados küzdelme a görög kereskedőkkel” címen 1935-ben meg is jelent.

Szentmihályiné Szabó Mária „Emberé a munka...” „Istené az áldás!” című négykötetes regényét, az első magyar kereskedőregényt az én kérésemre s buzdításomra írta meg s én adtam hozzá neki a Várady-Szabó családra vonatkozó adatokat 1935-ben.

Dr. László Béla debreceni kereskedelmi iskolai tanárnak, aki munkatársa volt dr. Sásdy-Schack Béla által 1931-ben szerkesztett: Révai kereskedelmi, pénzügyi és ipari lexikon-nak, én adtam adatokat a következő cikkeihez: „Rickl fűszerházas és drogista cég”, „Sesztina vas-nagykereskedő cég”, „Várady-Szabó család”, „Debreceni Nemes Vasáros Társaság”, „Debreceni Kereskedő Társulat”.

A „Báthori Szabó András debreceni kereskedő polgár a Kistemplom nagy alapítója” c. dolgozatom alapján, ami a Debreceni Képes Kalendárium 1935. évi számában jelent meg, a debreceni református egyház kistemplomi egyházzrészé áthozta a Kossuth utcai temetőből a Báthori Szabó András és neje, Mészáros Anna kőszarkofág-síremlékét a Kistemplom portikusába 1936. márc. 3-án. A Sesztina üzleti szeker hozta oda a köveket és a falon levő emléktábla pedig Sesztina-Nagybákay Jenő költségén készült.

Végül itt meg kell említenünk, amit az 1963-ban készült összeállítás még nem tartalmazhatott, hogy a hetvenes évek elején számos adatot szolgáltatott Szabó Magda írónő: „Régimódi történet” c. családtörténetéhez is a Rickl és Várady-Szabó családra vonatkozólag.

„VÉCSEY SÁNDOR ÉLMÉNYE”

PETHEŐ KÁROLY

Vécsey Sándort, aki 1885-ben született Balmazújvároson, 1974-ben ismertem meg. Öreg ácsokat, asztalosokat kerestem, akik esetleg tudnának valamit nekem mondani azokról a — szíriem nagyon érdekes és egyszerűségükben is egyedülálló — „napsugaras” kapukról, amelyekhez hasonlókat eddig még nem tudtam sehol sem felfedezni, sem Debrecen környékén, sem a Felvidéken, sem másutt. Van pedig sok vidéken a kapuk fölött, oromfalakon többféle napmotívum, de pont ilyeneket, mint amelyeket egy-egy öreg debreceni ház kapubejárata fölött lehet látni, nem találtam. Egyszerrel így kerültem az Apafi utca 147. szám alatt lakó öreg Vécsey Sándorhoz, aki a napsugaras díszítésű kapukkal kapcsolatban odanyilatkozott, hogy azok még a török időkben maradtak fenn, akárcsak a boltívek... Ezt ugyan én szelíden kétségbevittem, de ettől függetlenül nagyon összebarátkoztunk és a továbbiakban jól elbeszélgettünk. Kicsit ugyan nagy szót hallott már a feleségével együtt, aki éppen harmadikként töltötte be már mellette ezt a szerepet. Az asszony szerint „az öreg nagy kakas volt”. De ezt nem szemrehányóan mondta, inkább némi büszkeséggel és megbocsátó emlékezéssel... Az öreg nem is tagadta s még meg is toldotta: „A k k o r bizony fogták az embert, hátha még jól tudott énekelni...”

Aztán belekezdett hol egy erdélyi történetbe, ugyanis egy időben Csikban is dolgozott, hol egy másikba egy bizonyos grófnéról, aki nagyon szeretett köztük lenni, amikor fakitermelésen dolgoztak valahol Kasza környékén. A felesége időnként közbemordult, hogy „hát ez nincs leírva? Minek akkor elbeszélni!” Vagy: „Hogy szeret beszélni!” Aztán megjegyezte: „tegnap is egész nap képes volt írni, hol újat, hol a régiakat másolta át ebbe a nagy füzetbe”, mutatott az asztalon heverő füzetre, amiről eddig nem is sejtettem, hogy mit is rejteget. Azután kicsit mérgesebben folytatta: „Ma meg kiment havat hányni, pedig nem érezte jól magát, enni se nagyon akart, de már megint jól van.” Vécsey bátyám már igencsak megszokhatta az asszony zsörtölődéseit, nem zavartatta magát, mesélt tovább régi emlékeiről, de sokszor olyan rapszodikusán, megkezdett, majd abbahagyott mondatokkal, hogy nemegyszer alig lehetett az elbeszélés összefüggéseit, értelmét kibogozni. Az asszony is mind-

untalan belekötöyögött: „De szeret beszélni. Egy héten háromszor is elmegy a fürdőbe, hogy ott is beszélhessen.” Így mindenestre összeállt lassan a kép arról, hogy mivel is telnek napjai az öreg Vécsey Sándornak. Kárpótlásul és némi vigasztalásul a napugaras kapuk helyett, rátereltem gyorsan a szót „a füzetre”. Kisült, hogy ezenkívül van még éppen hat teleírva, s ezeket hajlandó is volt nekem idekölcsonözni, hogy elolvashassam őket. Kérésemre boldogan beírtam az asztalon heverő „legújabb füzetre” a nevemet, címemet és azt is, miszerint hat füzetet kaptam elolvasásra. Elővett az öreg még egy régi fényképalbumot is, a füzetek közt meg szép, színes erdélyi képes levelezőlapok lapultak, de ezeket hiába kértem, az asszony unszolására sem volt hajlandó nekem adni, mondván, hogy azok emlékek neki.

Egyébként a beszélgetés során elmondta, hogy ács és kőműves a tanult mestersége, az volt az apjának is, aki ilyen minőségében huszonhat évig volt a városnál, de ért az asztalossághoz is. (És hogy ezenkívül még mi mindent próbált, azt majd megtudjuk a visszaemlékezéseiből.) Csak úgy közbevetve jegyezte meg, hogy a fát a század elején tengelyen hozták Debrecenbe Tiszacsegéről, azok az emberek pedig, hatan voltak, akik Gútor fűrészteltek a fát, egy deci pálinkát kaptak... Azt csak úgy mellesleg jegyezte meg, hogy a Vécseyek bárói ágával egy töről származnak, nekik is volt „kutyabőrük”. Apját, nagyapját Gábornak hívták. Aztán más témára csapott át. Sokat hallott a Kócsot bérülő zsidó és a betyárok — talán Rózsa Sándorék lehettek? — dolgairól. „Rózsa Sándor után sokan éltek.” Még jószágot is ő szerzett a „jó embereinek”, ha hiány volt a szántáskor. Jóban volt a számadókkal is. Abban az időben a híres Deli Mátyás volt a Hortobágyon a csendbiztos. Ha Rózsa Sándornak dolga volt valamelyik számadóval, csak üzent neki. A hírvívője leült az orvos kutyák előtt a földre, akkor nem bántották. Zsendice, „kabókos” birka is mindig akadt, ha kellett... Ha a betyároknak a csárdában támadt kedvű mulatozni, a vacsorát hat órára rendelték, örködni meg mindig két társukat állították. A bort kancsóból itták. — 1904-ben Csíkszeredán dolgozott a bátyjával az ottani megyeháza építkezésén. Javították a hortobágyi kilenclyukú hidat is, erről még tábla is volt a hídon. — Az 1900-as évek elején Ferenc József vadászaton volt Debrecen határában. A vadászvacsora a Vigadóban volt, az elé kocsvál hajtottak fel. Meg volt akkoriban repedve a Vigadó mennyezete, ezért a biztonság okából faragott fabetéttel erősítették meg, ami még ma is megvan. — Debrecenben nem dolgozott sokat, inkább külföldön, meg „Erdélyben”. Kortársai, egykori munkatársai közül már nemigen él senki, legalábbis nem tud rólok. Az utóbbi években legtöbben elhaltak.

Ezeket mondta el nekem, ahogy az emlékek éppen eszébe jutottak. Még találkoztunk néhányszor, aztán 1983. április 11-én ő is elment régi pajtásai után 98 éves korában. Hátramaradt dolgait, írásait hiába akartam megszerezni, nem sikerült. Szerencsére a kölcsönkapott füzeteket részben le- részben kimásoltam. Sokáig töprengtem azon, hogy azt, amelyiket szóról szóra, sőt betűről betűre lemásoltam, így adjam-e közre, vagy kijavítva a helyesírási hibákat, rendezve a kusza mondatokat. Előbb az első megoldás mellett döntöttem, mert úgy véltem, hogy nem elég csak az emlékezet által megőrzött események átdolgozott kivonatolása, de talán érdeklődésre az is számot tarthat és egy ember megismerésének teljességéhez az is hozzátartozik, hogy az illető hogy rögzítette írásba múltjának fel-felbukkanó emlékeit, sőt — mindezen túlmenően — még az ő közel száz esztendő életének a korára is jellemző lehet, gondolva itt közelebbről a századforduló műveltségi viszonyaira. Aztán mégis úgy ha-

tároztam, hogy az egymásba folyó, sokszor zavarosan összekuszálódó mondatok és a sok-sok helyesírási hiba nemcsak nehezítik az olvasást, de nemegyszer élvezhetetlenné is tennék azt, a felidézett emlékeket pedig érthetelenné. Eppen ezért egy kettős megoldást tartottam a leghelyesebbnek: értelmes mondatokká alakítani a szöveget, illetve — ahol az szükségesnek látszik — annak egyes részeit betűhíven idézni.

A következőkben ismertetett szöveget egy 1,50 forintos, kék fedelű, vonalas iskolai füzetből másoltam ki. A fedőlap előnyomott címkéjén ez olvasható:

„Vécsey Sándor élménye
1895 től
1972-ben írtam
ösze”

A borítólappal belső oldalán két piros címbélyegző látható:

„Vécsey Sándor
kifőzése
Debrecen, Bádógos ut. 1.”

és

„Vécsey Sándor
játék- és bazárúru kereskedés
Csíkszereda”

az első lapon pedig ismét a cím: „Vécsey Sándor Élményei 1895 től”, majd így indítja emlékei leírását: „10 éves kortól Nádudvari Elemi iskolába jártam.” Jó fiú voltam, igaz, hogy néha kimaradtam. Kis piros pipát vettem Molnár Bert barátommal együtt, gyufát és dohányt is szerezünk, és a hid alá bújva pipáztunk. Egyszer megláttak, s akkor a templom körül levő „licijum” bokrok mögé bújunk, onnan lestünk ki, hogy mikor jönnek ki a többiek az iskolából, és akkor közéjük állunk. Így ment ez pár napig, mikor egyszer rendőrök jöttek arra, lövöldözni kezdtek, mi megijedtünk és el akartunk szaladni, de a rendőrök megfogtak, bekísérték és bezártak a börtönbe. Ebédet nem adtak, a pipánkat elvették, a gyufát is. Később megkérdezték, hogy nem kell-e „hugyzni de nem kellett sem”, azután azt mondták, „hogy visznek vízi börtönbe krokodilok közé délután jöt kapitán úr és bekísérték elébe kezünk rimánkodni hogy nem pipázunk ösze vasaltak és az iskolába kísérték a tanfő úrhoz otan kezünk feloldoták és a többieknek kelet mondani hogy jár aki pipázni és iskolába nem jár.” Csak este mehettünk haza, többet nem próbálkoztunk a pipázással.

1895-ben édesapám a Hortobágyon dolgozott, engem a vakációban kivitt vizet hordani. Csőszházat „épitettek, Zámí telken templomrom alaptéglából”. Vizet hordtam és tehénganét szedtem, hogy legyen mivel az ebédet főzni a munkásoknak. Egy nádas hodályban aludtak, amelyiknek a fala helyenként ki volt dölve, az ajtók is giz-gazzal voltak berakva. A gyalupadot az egyik nyíláshoz tették, ott jártak ki is, be is. Amikor egyszer bújtam kifelé, lerúgtam az ivópoharat s az eltört. „Nem volt ami volt igitanak elkezdtem rini hogy most kikapok édes apámól az emberek kérdik hogy miér rizs jött édes apám és Deli Mátyás csembiztos”, ők is kérdik, hogy miért bögök. Azt válaszoltam, hogy „egy kan légy lerukta a poharat nincs miből igitanak ösze szete egy sarokba lökte csembiztos bácsi adott 10 filért mutasam meg hová lökte megmutatam csembiztos bácsi felültetett a talyigára mentünk hidi kocsmához be ment hozot ugyan

ojan poharat na it van a pohár ugye hogy ez volt a legyet mekfogtam mikor a poharat le tette a törött poharat ő lökte oda". Átvitt a hídon, ott leszálltam és a négyes kúthoz mentem, ahol a csikósok éppen húzták a vizet cseberrel. Kérdeztem, hogy milyen víz van arra Kövesháza felé. Kérdezték, hogy láttam-e a délibábot, mondtam, hogy nem. Odahívtak a kunyhójukhoz, adtak kenyeret, tejet, húst, jól lakattak. Aztán elindultam hazafelé, vittem a poharat fűtőrésszeve. Már estefelé volt, amikor jött szembe az egyik napszámos, aki már hallotta, hogy mi történt a pohárral, s mindjárt mondta, hogy a légy elvitte Kövesháza... Amikor közeledett az iskoja, nem akartam hazamenni. A Megyeri csárda mellett volt a kondások tanyája, azok csináltak szép karikást, botot, nagyon tetszett nekem, ott maradtam a kis csikos malacok mellett „szamadónak”. Jött Deli Mátyas arra, kérdezte, hogy mit csinálók itt. Mondtam, hogy számadó vagyok.

„1897-ben a csárdában dolgoztunk, javítottuk az összes épületet, az apám Debreczen város mestere volt.” Volt napszámosa, nem is egy, mégpedig a nádudvari cigányok, akik nappal dolgoztak az építkezésen éjjel meg hegedültek a csárdában. Volt ott egy állandó zenész is, Rimóczi József nevű, aki együtt dalolt, táncolt a vak feleségével. Gyakran jöttek oda idegen vendégek, de Rózsa Sándor és betyárjai is, máskor meg a számadók, nagygazdák jöttek össze. Egyiknek ló, másiknak ökör kellett a tavaszi szántáshoz. A csendbiztos is gyakori vendég volt. Az emberek ittak, táncoltak, verekedtek, a juhászok forgatták a kampóikat, botjaikat, aztán meg összecsokolóztak. Rózsa Sándort csak egyszer láttam, akkor, amikor sokfelől jöttek, Tiszafüredről, Ivánról, Csegéről, Egyekről, Nádudvarról, Szoboszlóról, Újvárosból, Debrecenből, Bősörményből. Sátrát csinálták, két betyár meg lóháton járkált. Ott volt Deli Mátyas is az egyik sátorban, meg a pandúrok. Mulattak, szólt a zene, táncoltak. A mi helyünket is elfoglalták. Nagyon jó meleg idő volt akkor. Mi a tetőt javítottuk, én éppen a cserepeket adogattam a segédnek, amikor jött Deli Mátyas csendbiztos úr. Engem keresett. Lemásztam a tetőről, mondta, hogy egy cédulát kell elvinni a Téglahátra a „8 örvös kutyás juhászhoz menetbe ösztalálkoztam Galuska Péter bácsival, szép nagy ember volt drótos tóth, leültünk egy kicsit”, kérdezte hová megyek, mondtam, hogy a nyolc kutyás juhászhoz. Elvette a botomat, csinált rá kis ostort, a végére tett drótot, megmutatta, hogy csapjak vele. Elindultam, ő más irányba ment. Amikor a juhászhoz értem, jöttek a kutyák, én leültem, azok meg megfordultak, mentek a juhok után, én meg a juhászkunyhóhoz, de két kutya nem tágitott. Én kezdtem forgolódni, mire a juhász szólt nekik, s akkor elmentek. Odaadtam a cédulát, elolvasta, aztán odaszólt a bojtárnak, hogy egy kába birkát nyúzzanak meg. Addig a másik befogta a szamarat a talyigába, a birkát egy zsákba tették, és mentünk együtt mind a csárdába. Mire este jöttek innen is, onnan is, a birkapörkölt készen lett. Volt megint nagy mulatás, ettek, ittak, táncoltak, közben valami ökrökről beszéltek, „két gatyás lóra fel patant, mentek a hídon ki, az egyiket meg ismertem, Mihály Lajos bácsi volt, szomszédába lakott nádudvaron és a Pandúrok is ló hátra ültek, fürdre, a másik csegére csembiztos úr parancsolta, hogy miért, nem tudtam meg”.

1898 tavaszán kutakat, karámokat, kunyhókat, dísznóhódályokat javítottunk meg a hidakat. Annak a közepén van is egy tábla, hogy azt édesapám, Vécsey Gábor ács és kőműves melyik évben javította.

Mihály Lajos bácsi Czibere Mártónál lakott. Derék nagy ember

volt. Nádudvaron elment a boltba, s vásárlás közben valamit lopott, az inas meg figyelte, de nem szólt semmit, csak amikor elment haza, utána ment és mondta neki, hogy adja oda, amit lopott. Lajos bácsi benyúlt a zsebébe, s visszaadta.

A következő években a városnál dolgoztunk, fát faragtunk, meg fűrészeltünk akkora nagy fűrészekkel, hogy három ember húzta. Dolgoztunk itt a városban Molnáreknál, a Kertészeknél és Virágoséknál. 1902-ben aztán felszabadultam, mint ács és kőműves. Május elsejével beálltam Balmazújvárosban „Gróf Semseji László uradalomba”. Szathmári Antal volt a mester. Jenőházaan épületeket javítottunk „Listhein Dezső” bérlőnél. Két ember és két lány volt a segítő, Tar Samu és Tar Bálint, meg Mari és Erzsi, bánlakaiak voltak. Később „meg szaporodtunk maktár tetejét zsindeleyeztük” Danka Lajos és Szathmári Gábor szakmunkásokkal. Magunknak főztünk, a bérlőnek a konyhájára, mint legfiatalabb segéd én jártam be tejet. A konyhán egy Ispán nevű fiatal szakácsnő volt, akinek az apja paradés kocsis volt. Úgyes lány volt, nekem nem mérte a tejet, csak teleöntötte az edényemet. Közben érdeklődött a segédnek neve felől. Amikor este mentem megint tejet, ott volt a bérlő is, és mondta nekem, hogy a szakácsnét ajánljam Szathmári Gábornak. Másnap már a szakácsné kérdezte, hogy mit mondott Gábor, meg adott tojást, tejet, két kiló juhhúst, a bérlő meg azt mondta, hogy ne menjünk haza szombaton, meghív minket hármónkat ebédre. Este vittem a választ, hogy rendben van. Nagy volt az öröme a szakácsnénak, a bérlő meg azt mondta, hogy ha Gábor elveszi Rózát, ő állja majd a lakodalmat, ad bútot, lakást, munkát, s amíg itt lesznek ingyen kapnak tejet, tojást. Nagy volt az öröm, éjfélig táncoltunk, s amíg ott voltunk, volt mindenünk bőven. Később kezdett a munka apadni, a mester értünk jött, s egy hét múlva menni kellett nekem „Semselybe”. Aztán hallottam, hogy a télen Gáborék már meg is tartották a lakodalmat.

1902 októberében kellett a „Semseji építkezéshez fákat kivágni és pinczébe telázsikat csinálni borosüvegeknek a favágásért és polcok el készítéséért a Grf úti 5 koronát és étkezést a személyzettel étkezünk”. Így folyt a munka, az erdőben sok a vaddisznó, őz, fácán, nyúl. A vaddisznók a patakban fekdtek, de amikor a favágók közeledtek, szépen elmentek. Egy alkalommal „oda jött a kegyelmes aszony le ült és kérdezi hogy van e tíz koronás papír pénz igen feleltem ragaszam rá a fa oldalára, rá ragasztottam sértetlenül és sikerült, az enyém let mondtam hogy még egyszer fel ragasztom ne elég mára”. „Következő vasárnap be mentünk Kasára ökör szekerekkel a falu leánya és legényei fiatal gróf és Kontesok, ki virágotuk ökröket és szekereket zöldel és virágal danolva mentünk Kasára és visza 5 km volt, falat rakot dolgoztunk három faluból voltak a napszámosok nagyida Katkócz, Sacsa, Buzinta ök tanítottak tóthul”. ... „A vad ör hozánk jöt vasárnap nem e menékkli vad kan vadászni ajálkoztunk kimentünk a patakhoz ott tengeit szórt, minket meg felküldött nagy fára ő meg állványra majd jötek a dísznók kis csikos malacok elől nagy kan jött ettek, egyszer lövés halotunk egy ösze esett ösze röfentek fatóvét rágták másik lövés után elszaladtak, majd le száltunk a dísznó megdöglöt majd egy lombos fát vágot arra rátettük és húztuk a kovácsmühelyig itt tüzes vasal perzelik meg este vacsoráztunk és aszt gondoltam hogy kan pecsenyét de nem aszt hanem borjú Pörkölt volt és bor”. Egyik este munka után sétálni mentünk. Ott láttunk egy varrólányt is az any-

jával. Megismerkedtünk, „Tóth Erzsébet volt a neve, jól beszélt magyarul de a mama tördelte az apja kulcsár volt és bíró az uradalomba a lány a grófnál volt varó nő ő tanította ki, a Grófné felhivatott felmentem azért hogy erszikeit vegyem el feleségül esküdjünk meg és én menjek ki argentinába nagy bátya ott van és szerez helyet 10 évre le szerződjön le és küldi haza fele a dolárokat de én nemel feleltem majd ha katona időmet kitöltöm akkor lehet szó, akkor menyek hozzájuk lakni teljes ellátásra másnap a munkára jött az apja hogy munka után menjek hozzájuk fontos” beszéde lenne velem. Elmentem, vacsorával vártak, s megint elmondták, amit a grófné is, meg hogy lesz szállás, teljes ellátás. Meg is mutatták mindjárt az udvarra nyíló szobát, ahol lakhatunk. „Másnap oda költöztem meglelt az öröm jó étkezünk reggel fa kanálal délben vaskanálal este fakanálal.” „Egy héti magam aludtam egy éjel ara ébredtem valaki melettem van ki volt az erszike.” Ezután megvolt az esküvő. Itt az a szokás, hogy 17–18 éves korukban megnősülnek, kimennek Amerikába, ott tíz évre leszerződnek, s küldik haza a dollárt, amiből itthon aztán földet vásárolnak. „1903 tavaszán az anya szaladt hogy menjek haza bajvan mentem azonnal mondja az anya hogy van puja nem értettem.” Mondja, hogy menjek be a szobába. Megyek az ágyhoz, látom ott sír a gyerek. Így tudtam meg, hogy mi az a puja. „Mondtam a mamának itt a dolár.” Amikor a kegyelmes asszonyék hazajöttek a kastélyba, másnap a kegyelmes asszony már kijött hozzám a munkahelyre és gratulált, de előzőleg már volt Erzsikénél is.

1904-ben Erzsike anyja beperelt. Kértem egy fogatot a gróf úrtól, felültünk gyerekestül és mentünk be Kassára. Ott a bíró kikérdezett, mi a nevem, mikor születtem, hol dolgozom, majd ugyanezeket megkérdezte Erzsikétől is, meg hogy ki vette a gyerekre a ruhát, együtt lakunk-e stb., majd adott egy írást, hogy elmehetünk haza, minden rendben van. Erzsike odaadta az írást az anyjának, csinált vacsorát, nem volt semmi baj. Én tovább dolgoztam, de amikor az iskola meg az óvoda készen lettek, nem volt több munka. Ekkor kaptam egy levelet a bátyámtól, hogy ha készen vagyok itt a munkával, azonnal menjek Csikszeredába a törvényszék építkezéséhez. Összeszedtem magam és elutaztam. Én az ácsmunkákat, bátyám a kőműves munkát vezettük. Eleinte magunknak főztünk, de később fogadtunk egy gazdasszonyt, konyhát vezettünk. „A fizetésből küldtem Semselybe gyerektartást 50 k-t eszt minden hónapba 12 korona tartás díjatt.” Vasárnaponként eljárunk a fürdőbe, jól éltünk, de hétfőn már nem volt egy fillérem se. A fizetésem 5 korona volt, másoknak kevesebb, mégis tudtak öltözködni, kocsmába járni, meg mulatságokba, jobban mint én. Legközelebb az ivócimboráknak nem rendeltem, csak magamnak egy fröccsöt, s éjfélkor hazamentem, így hétfőn is volt még pénzem italra, étkezésre. Ezután az öreg házínéinek minden szombaton odaadtam a fizetést meg két noteszt, hogy az egyikbe írja bele amit adok, a másikba a kiadásokat. Magamnak 10 korona zsebpénzt tartottam meg. Így telt az idő, amikor egy este arra mentem haza, hogy az ágyamon egy fekete öltöny, ing, lábravaló, cipő hever. „Kérdelem kié a ruha, azt mondja hogy a Sándor uré.” Megörvendeztem, hogy a házínéi úgy bánik velem, mintha az anyám lenne. Elmaradtak az ivócimborák is, így vezetett az öreg mama a jó útra.

Ezután leírja, hogy milyen kalandos útjuk volt 1905-ben a Lóhavason, amikor kemény téli időben azért mentek fel oda szekérrel, hogy utánanézzenek, mikor szállítják a megrendelt 15 m-es faragott faoszlo-

pot. Lefelé jövet beszakadt alattuk a jég, eltört a szekérrúd, étlenszomjan egy elhagyott csürben éjszakáztak, reggel a ló a borókafenyőt rága éhségében. Nagy nehezen vergődtek el Szépvízre, ahol vettek a lónak zabot, ők is megmosakodtak, ettek, megcsináltatták a rudat, így indultak vissza Csikszeredára.

1905 őszén Balánbányára mentek kohóépítéshez. A bányában itt ércet termeltek ki, ezt törték össze diónagyságúra, prizmába rakták fákra és meggyújtották. „Éget a kén körülé ez mindég égett aszonyok törték a követ 20 koronát fizetek.” Ő is odament és megpróbálta, de se nagyobb, se kisebb kalapáccsal nem ment úgy, mint az asszonyoknak, akik kis kalapáccsal kicsit ütöttek, mégis haladtak a munkával. Nem is keresett csak 3,50 koronát, így ez nem vált be. „Vasárnap kimentünk a 4es kőhöz szét nézni a tetőn juhok kecskéik legeltek odamentünk a Bácsához és panaszkodik hogy a kesely sasok kárt csinálnak a bányányokat el hordja a fiának.” Megmutatta, hogy hol van a fészke, s azt ígerte, hogy ha valaki vállalkozna a sas elpusztítására, annak adna egy juhot. „Elmentünk haza az erdő pásztoral beszélünk hogy miről van szó, következő vasárnap kimentünk vitünk kötelet reververt erdő pásztor puskát.” Amikor odaértünk, az öreg sasok éppen nem voltak a fészkekben. Én vállalkoztam rá, hogy a fészekbe leereszkedek, de olyan büdös volt, hogy előbb pálinkát kellett igyak. Aztán leeresztettek, a farudat odadugtam a saskölyöknak, az erősen megmarkolta a karmival, én feleltem, beletettem a zsákba, ugyanúgy a másikat is. Felhúztak, az erdőpásztor meg egy fára kikötötte a két kis sast. Nemskára jöttek az öregek, elkezdtek keringeni, az erdőpásztor meg egymás után lelőtte őket. A fiókákat felvitték Pestre, az öregeket meg kitömték és bevitték Csikszeredára, a megyeházára. — „Az erdőpásztor jövet azt mondja ere a fára medvebocok járnak ida hajtja őket mutatta fa derekán ot voltak következő vasárnap kimentünk nagy erővel két erdőpásztor és községi bíró fegyverrel én mentem fel a fára ott ültek nyúlai akartam érte indultak felfelé egészen hegyéig ezmég jól sikeredett a zsákat alájok tartottam az orára ütöttem bele estek a zsákba nehezek voltak hoztam le őket be vitük a faluba majd a medve kezdett bögni kereste a fiát s bejött a faluba az erdőpásztorok azt monják hogy a bocokat vissza kel adni mert ha nem őse tör mindent kezdte a csürt bontogatni kutyával kihajtották a faluból és a bocokat erdőbe viték reggelre átmentek románaiá.”

(Ezeknél a részeknél is van közben egy-egy rajz az elbeszélte eseményekről. Egyikben egy mézsköszikla üreg, benne két sasfiókával, amint az anyuk épp ereszkedik le hozzájuk. A másikon egy hatalmas fa hegyében egy emberforma alak, egy kisebb folt meg egy zsák. Ez a bocok megfogását ábrázolja. Érdekes a sasfészkek rajzának a felírása: keselyű fejtű sas.)

„1906 október 15 Baraczkosi fűrésztelepre mentünk munkás lakások és sodrony pálya javításához 25 km.” Máramaroszigeti zsidóknak volt itt zsidényi deszka telepe, hangszerek készítéséhez válogatták a megfelelő anyagot, amit aztán csomagoltak, spárgával összekötözték. A farónkökből magyarok hasogatták a zsidényit. „Itt ösmerkedtünk meg a zsidókkal csináltak kis asztalt 50×50 75 magas ők adtak deszkát én csak enyveztem esztét ők meg szőlítoták kezeket rá teték meg kezdődött az ősz jövetel este és közbe keztek énekelni I Franciaia angol egy marik magyar vérel szerették hazályokat, Ii majd letörlyük a szarvát annak a nagy úrnak hogy ne parancsoljon a szegény munkásnak és elő

adást is volt majd később jöttek a zsandárok valaki besukta hogy Baraczkosi fűrésztelep asztalt szolgáltattak meg keresték az asztalt hogy hol van a zsidó (itt két sor közé van írva az 1907-es évszám, mintha az események áthúzódtak volna erre az évre) motozni kezdtek és a zsidó bejött hol az asztal amelik beszélte volt melettek elő vette a zsidó mutata nekik forgatják jobbra és balra kezüket rátekték nem szólt a zsidó magyarázta hogy amikor fel melegszik a kéztő és akkor kezdi a kopogást ott tartottak rajta a kezeket és majd kérdőködték és kopant akkor este ott voltak és figyelték a játékot nem volt semmi baj reggel el mentek haza, majd később hárman jöttek az asztal melé ültek jött a zsidó és szórakoztatta őket asztán el mentek gyimesre ott volt a laktanya asztán az asztalal járkáltak falura ajnád, szépvíz, csesző, mádéfalva, Jenőfalva Dánfalva, szent tamás, szent Domokos Balán bánya Gyimes alsó lak felső lak gyimesbüki aztán lettek társak szépen majd jöttek a zsandárok vasárnap egy csángó háznál voltunk 10 vagy töben minkit kivalaták őket de mind egy hangon beszéltek elmentek." (Itt megint van egy rajz: ketten ülnek egy asztalka mellett, a kezük az asztalon. Más színű tintával pedig az van ideírva: „1908 katona voltam”).

„A Két zsidó elment udvarhelyre czipő üzletet nyitott a másik szolda vizes lett én meg katonának mentem három hónapra onan haza jöttem akkor henteséget tanultam minél több volt az iparom anél job volt meg tudtam felelni 13 hónapig (itt ez a szám javítgatva van, ami másutt is tapasztalható, jeléül annak, hogy az emlékezet bizony, különösen a számok esetében, el-elbizonytalanodik...) tanultam, leszerelés után behívtak újbol ekor volt szerbiai czár meg gyilkolása 1909 karácsonyára jöttem haza.”

1910-ban a gyimesbüki fűrésztelepen dolgoztam, 1911-ben pedig gróf Vay Tihamérné hívta Felsővadászra a kastély kijavítására. Kb. két hónapig a grófnénál dolgoztam, közben egyszer a fiával, gróf Vay Károlylyal, aki alzóredes volt, bementek Miskolcra anyagot vásárolni. „Bemenytem a szalodésba ebédelni oda ültem az ablakhoz kinéztem láttam egy nőt aki néz befelé ösmerősnek tűnt fel a Pinczérnek szóltam hogy aszt a nőt legyen szíves be hívni be is hívta kérdem tőle hová való ere kezd sírni a gyereket meg hozza és mondja itt az apád én is keztem sírni hoztattam ebédet meg ebédeltünk beszélgettünk asztán ementünk sétálni a gyerek vetem egy öltöny ruhát.” A gyerek ekkor négy vagy öt és fél éves lehetett. Visszamentünk a szállóba, vettem ki egy szobát, a gyereket lefektettük, vittem fel a pincérral enni és innivalót, mi meg beszélgettünk. Az esti vonatot lekértük, csak reggel utaztunk el, ő a gyerekekkel Kassára, és meg Szikszóra. Ez volt az utolsó találkozásunk. Később a grófné a gyereket kitaníttatta papnak, kiment Kanadába.

„Szikszóról kocsival mentem felsővadászra munkahelyre ... készt a javítás elszámloltunk visszamentünk csikszeredára innen vissza mentünk Gyimesbükiébe ott dolgoztunk inen gyergyó szent Miklósrá 12 gáter építéséhez és sodrony pálya építésére ... 1912 karácsony hetébe be hívtak katonáék engem és Rác névű mérnököt én Kasselnouvéba élelmezési raktárhoz 1913 ban karácsony hetébe jöttem haza 1914 VIII 1 elsején újból be hívtak. 1917 ben Horthi Miklós hadvezér megsebesült komitácsokkal harcizolt, két hadihajót hoztak be Balsuzra ... 1918 őszen ki tört a forradalom én szabadságon voltam beteg szabadságon ere kaptam 3 hónapot két részben, első részt töltöttem vissza fele mentem kö-nigrécbe de Püspökladányba értem az első csapatot a leszetek mindent rangot czímet az 1908 1848 érmet 12 éves török albán érmet eldob-

ták ... Nyiregyházi (ti. vonat) felől jött ezredes leszált azonal leszetéket mindent elengteték”, én mondtam, hogy Csikszeredára szeretnék menni. Ez már Debrecentben volt, ahonnan indult éppen egy vonat Nagyvárad felé. Az emberek be voltak rúgva, az állomáson egy hordó bor volt csapra verve, enni is lehetett, ki mennyit akart. Kolozsváron átszálltunk a Marosvár felé menő vonatra. Itt másképp fogadták a vonatot, két oldalról is tüzet nyitottak ránk. Lefeküdtünk a kocsikban, majd jöttek a zsandárok és átnézték a vonatot, csak azután indulhattunk tovább Csik felé. „Oda értünk bementem a laktanyába egy fő hadnagy úr volt montam hogy milyen utazásba részesültem néz rám tán maga is komonista.” Mondtam, hogy tessék telefonálni az állomásra. Telefonált is, de nem jelentkezett senki. Felírta a nevemet és elengedett. Nem messze volt a lakásom. Éjjel kopogtak az ablakon, egy katona jött, hogy azonnal menjek vele. A főhadnagy úr bocsánatot kért, aztán átadta nekem a kaszárnyának a kulcsait, elköszönt és kiment az állomásra. Reggel bementem a rendőrségre, ahol többen is összeverődöttünk, volt egy hadnagy is, akinek átadtam a kulcsokat. Másnap a gyimesi határ felől katonák jöttek, trének, tele lett a kaszárnya udvara lovakkal, szekerekkel. Felállították a nemzetőrséget, én is egy fogatot vettem kéz alá és a többit elvitték a falvakba, csak négy ló maradt bent. Kerítettem nekik élelmet, két napig hagytam őket pihenni. Akkor fogadtam egy embert, vettem szekeret és vállaltam, hogy az erdőből szállítok hasábfát.

„Majd jött a hír hogy jönnek a Románok és menjünk elébbök cigányzenével vegesük be, és vacsoráljal kimentünk cigányzenével ök danolták hogy fut a magyar ész nélkül hazát szerezünk vér nélkül, 1920 ban akik nem letünk román honpolgárok kijötnék anyaországba két szerelvényel vegyesen ... ide kerültem Kicsmacsra 1920 ban Molnár Albert örökösökhez 20 ban vegyes munkára mert munka nem volt sehoh itt voltam 926 ig 26 őszen kaptam egy ajánlót levelet Gróf Semszeji Lászlótól hogy a Vécsey vagyok aki semséjbe dolgozott választottam majd jött a távirat hogy menlyek fel hozzá felmentem jelentkeztem.” A gróf azért hívatott, hogy „a birtokok jönnek vissza és azokat javított állapotba vegye által”, és amelyik rossz, azt javítsam ki és költözzek András házára. 1926 októberében oda is költöztem.

Itt meglepő módon azzal folytattja, hogy 1902-től 1904-ig „Semselyben” iskolát és óvodát építettek, majd sorolja minden összefüggés nélkül a balmazújvárosi tanyákat: Nagyhát, András háza, Jenő háza, Nagytanya, Görög tanya, Mal. tanya, (?) Ferenczi tanya, László háza, Darasa, Kishortobágy, Kisvákonya, Kónya, Nagyhort. Felsorolja névszerint, hogy hányan, kik voltak a „nádtető munkások”, akik havi fizetések voltak, aztán a segédmunkásokat és inasokat. A havi fizetések között 20 volt Szatmárnémetiből, a segédmunkások között 4, ezek 1939 őszen hazamentek. Leírja, hogy minden vasárnap tisztai gyűlés volt a Nagykastélyban, ezen jelen voltak Juhász József, Szennyes, Gém György és Béres József, de hogy ezek kik voltak, arról nem tesz említést. Aztán így folytatja: „a föld osztályozásal a tanyák jöttek vissza eszt persze leírták 10 aoldtól 50 holdig énnekem 10 holdas bérlőnek adni kellett az épület anyagot lakóházhoz istállóhoz ... a hozá valót és eszt elenőrizni kellett hogy beépítették a kapot anyagot én jártam kis kocsival minden nap egyik helyről a másikra sikula Gyuri volt az egyik besúgó hogy mi van és másik kis Dobi ez lakot a falu végén ez volt a másik súgó bent nem ösmertük egymást mert nemlehetett, ugyan úgy Péterel (ez talán Bug-

lyó Péter lehetett, akit a nádtető munkások között sorol fel) mert mindig figyeltek a csendőrök czivilbe is jártak mint a nyomozók.”

Említi ezután az ugyancsak nádtető munkás Zsuppos István halál- esetét, aki után sok gyerek maradt. Ő szólt a grófnak, hogy segíteni kellene a családon, így kaptak egy havii fizetést és egy szekér tűzfát. Ezután megszaktítás nélkül írja az alábbiakat:

„majd jöt a választás korteskedni kelet Sikula Gyurival jöttek hozám Péterrel és Tóth andoral én a cselédek között járok, korán én már a nagy kastélynál voltam, 4-óra között it volt a beszéd hogy ne lánának sokan meg let a választás, Hegyemgit (Hegyemgi Kiss Pál, Kiss Áron debreceni ref. püspök fia, 1922-ben választották meg elsőszben nemzetgyűlési képviselőnek kisczardapárti programmal) majd másnap mentem nagyhátra a Gróf úr sétált a tanyaiba meg látot intet megáltam aszt mondja hogy sikerült a választás nemel feletem hogyne tudná a főkor- tes (ti., ő, Vécsey Sándor; órá célzott a gróf, majd azzal folytatta:) Füzi örmester monta aszt montam hogy jól tudot hazudni én nem látam egy csendört sem mind bent volt az udvaron készenlétben de szépen lezaly- lot, másnap a csendőrök ösze szeték a korteseket Veres Pétert, Korok- ni, Tóth Andort és minket is veres Péteréket autóval Debreczenbe ví- ték mi meg a laktanyába inen ki letünk olvasva tusával (ti. puskatus- sal) de ez már csak olyan volt mint aki haldoklik más nap behivat engem és sikula Gyurit magához igaz kicsit surkoltam hogy felmondás lesz de részemre nem Gyurinak már másképen beszélt hogy kimér mindent egy évig, ki adatja és lakásró gondoskodjon el ment haza, másnap regel entem könyvára andrásházáról mindég bementem a kastély ba Fa- zekas felügyelő úr bent volt az irodába ez nekem feltűnt hogy felügyelő úr az irodába volt kérdem hogy mit jelent ez hogy ilyen korán az iro- dába van az udvara kimentem Gyuri felesége sír, kérdem mi a baj sírva mondja hogy Gyuri felakasztota magát de le vágta majd pár nap múlva joban let, a Kegyelmes úr megengedet neki mindtet, így történt engemet ösze szidot hogy ne avatkozak semi fél politikába mert úgysem értem két napig nem kaptam pálinkát mert olyan vót a be- tegsége mint nekem, asztán megkaptam duplán *majd eljöt azaz idő hogy erdely visza jöt* 40 ben bementem a Gróf úrhöz 1940 hogy szeret- nek viszameni csikszereda a feleségem odavolt itt már gondolkozot, más beszélt később megszólalt csak azzal a feltételel ha minden hónapba eljön elenőrizni a munkát el váltalam el adtam mindent úgy mentünk csikszeredába október havába.”

Itt 1941-ben bazárüzletet nyitottam. Behívtak a székely hadosztály- hoz hidőrségre, mert akkor vonultak ott át a németek Romániába. Ké- sőbb, pár héttel, „jöt egy csapat ló német katonák jötek vele a rendő- szaladt hozám hogy menjek ő nem érti hogy mit akar, és mentem oda hozá kérdi tőlem hogy hargita mere van ott fognak etetni a hargitá- nál, én keztem érdeklődni hogy mi van, Dácsland czurik alesz czuhöz szóval jönek visza felé.” Egy Viski Sándor nevű emberrel, aki Fitódra vagy Menaságra való, jártuk a falvakat, hogy mindenütt tudtára adjuk az embereknak, hogy mi van. Én Pestre is felutaztam, ott is megerősít- tették, hogy a németek jönnek visszafelé. Én erre szintén jöttem „visz- szafelé”, Debreczenbe. Előzőleg már eladtam a bazárüzletemet 25 000 P- ért, itt meg a Bádogos u. 1. sz. alatt vettem 15 000-ért egy étkezédt. Sajnos a bútorom otmaradt Csikszeredában, mert nem kaptam vagont a szállításhoz. A kifőzde elég jól ment, hol a partizánok, hol a német- ek jártak étkezni... Még össe is barátokoztak, mert a németek nem

tudták, hogy ott partizánok mulatnak. Amikor jött a parancs, hogy Debrecen ki kell üríteni, éppen főt a németek által megrendelt „gu- lás”, amit nagyon szerettek. Erre odaálltak egy nagy teherautóval, min- dent felpakoltak, még a családomat is magukkal vitték Hadhátra. Ké- sőbb visszajöttek, engem is betuszkoltak egy autóba. Mikor beültem, akkor láttam, hogy egy tábornok ül benne. Hadházon már indulásra készen állt egy vonatszerelvény, abba átpakoltak minket is, indultunk. Tarcálnál meg kellett állni, rengeteg német szerelvény volt ott, a sztá- lingyertyák meg jöttek lefelé. Miskolcon át a vonat Budapestre vitt bennünket. Ez már 1944-ben történt. De Petről is továbbvittek egészen a Balatonig. Itt aztán mindenkit elhelyeztek Nagycselyen házakhoz, itt teletünk ki. Tavasszal már odaértek az oroszok, akik összeszedték az embereket fűtőárkot ásní. Engem is kivittek a többiekkel, amikor egy reggeli soraközönál odajön hozzám egy orosz tiszt és azt kérzezi, hogy én mit keresek itt, menjek haza. Azt feleltem, hogy ha már elhoz- tak, itt maradok a többiekkel, majd hordok vizet... 1945-ben vissza- jöttünk Debreczenbe, de az étkezédm helyén egy zsidó cipőüzletet nyi- tott, egy másik meg olajüzletet, s én nem kaptam vissza. Amikor pár hónap elteltével a zsidókat elvitték Palesztinába, én már egy „Séferh” nevű terménykereskedőnél dolgoztam kőművesmunkán. Ez 1948-ig tar- tott, amikor a tiszaí árvis sok házat rombadöntött, azokat kellett újjá- építeni. Ezután dolgoztam a Serneválnál, Tiszakörödon, Csészen, István- diban, az újfélértó állami gazdaságban, aztán egy baleset miatt két- oldali sérvel megoperáltak, hazajöttem könnyebb munkára. 1954-ben aztán nyugdíjas lettem. 600 forintot kaptam, ami bizony kevés volt, ezért kisebb munkákat vállaltam. 1963-ban meghalt a feleségem, ezért magam voltam. „1964-ben kihirdetem magam jötek a jelentkezők, majd jöt egy ösmerős Tiszakördői lakos volt ot elaták a házakot bejöt- tek Debreczenbe csapó kertbe Kisfaludi u 24 allá a férje meghalt én esztet választotam.” Ki is teletünk együtt, én a házat szépen rendbe- hoztam. Megirtuk a gondozási szerződést, hogy az étel az én lakasomra hozza. Így is volt egy darabig, de aztán el- elmaradozott, magamnak kellett főzni, vagy néha ő jött el megfőzni. Kisült, hogy két „Jelenzet gondozott”, ezért hanyagolta el az én gondozásomat. Összeköltözni sem lehetett, neki is csak egy szobája volt, nekem is. Neki volt egy férjes lánya, akivel hűsvétkor eljöttek hozzám. Eldicskedett, hogy én töltöt tyúkot csináltam, s mivel a lánya azt mondta, hogy ő ilyet még nem látott, amíg én kint voltam az udvaron, bevitte a kamarába, ahol ad- dig nézegette a lánya a tyúkot, míg mind kiette belőle a töltelékét. Mérgemben és idegességemben otthagytam őket, hetekig a Vigadóban étkeztem, ittam, zenét hallgattam. 1968-ban hívtak az Apafi u. 147. sz. alá, hogy hozzam rendbe a lakást. Elmentem, a munkát elvégeztem, az- tán ebédkor elbeszélgettünk az asszonnyal, mondta, hogy ő 42 évig volt özvegy. Amikor a számlát elkészítettem és odaadtam, azt mondta, hogy most nincsen pénze, kérte, de nem kapta meg. Erre meg én azt vá- lasztalom, hogy nincs semmi baj, legfeljebb ittmarad a számla meg én is. Nyar lett az öröm, otmaradtam. Másnap megjött a pénz, amit kért, de visszaküldtük... Következő évben elkezdett betegeskedni, volt úgy, hogy a mentő vitte be az OTI-ba, mert összetörte magát, amikor az udvaron elesett. Sokáig ápoltam otthon, bevittem a klinikára is, aztán fogadtam mellé egy gondozónőt. 1971-ben, 81 éves korában halt meg, hogy fogta a kezemet, s fejét a karomba hajtotta. Bokor Sándorné gon- dozónőt megtartottam magam mellett, nekem is jó volt, hogy van mel- lettem valaki. A feleségemnek következő évben szép síremléket csinál-

tattam, azután a Bokorné fiának is, aki tíz éve halt meg, 24 éves korában. A ház az enyém lett, 30 000 Ft „kincstárt” kellett fizetni, ezért a felét eladtam. „... én marattam bokor Sándornéval 4 dik éve lesz, de most megváltozott élettársként de ő”...

Ez a füzet ezzel a félbehagyott mondattal zárul.

Említettem a bevezetőben, hogy amikor megismertem az öreg Vécsey, Sándort, már hat füzete volt leírva, mert hol újra kezdte írni az emlékeit, hol a már betelt füzetet másolta, de ezt is úgy, hogy közben kiegészítette, ártírt benne egyes részeket, ha valamelyik eseményről egy újabb részlet eszébe jutott. Át kellett hát nézzem az összes füzetét, és a változtatott részeket, ha azok valami lényeges újat tartalmaztak, kiírtam. Ezeket a „pótlásokat” alább közlöm, természetesen csak az érdekesebbeket, vagy azokat, melyekből érthetőbbé válik az eddigiekben ismertetett leírás valamelyik eseménye:

— Annak a bizonyos 10 koronás bankónak, amit neki a grófné kedvéért egy fa törzsére kellett „ragasztani”, az a teljes története, hogy azt a fáról neki úgy kellett bárdal lecsapni, hogy közben ne sérüljön meg, s ez neki sikerült.

— Amikor „Semsej”-ben dolgozott az építkezés és megismerkedett Tóth Erzsikével, aki a grófnéknál volt varrőleány, előbb csak csak odaszabították lakni, abba a bizonyos udvarra nyíló szobába, aminek ő az ajtaját sohasem zárta be, így mehetett be hozzá Erzsike és „párosultak össze”, a grófné csak azután bízta, hogy esküdjének össze és ő menjen ki Argentínába (vagy Kanadába), amikor küldt, hogy „klapci” lesz. A bírő által nekik adott írásban pedig az a kötelezettség volt, hogy fizessen a lányának minden hónapban 12 korona gyerekartást. Ennek a magyarul nem tudó anyá azért örült meg, mert azt hitte, hogy összeházasodtak és az a házasságlevél. Ő akkor is küldte a havi 12 koronát, amikor Csikszeredán dolgozott, sőt első alkalommal még külön 50 koronát is küldött. Egyébként a gyerek 12 éves koráig kellett (volna) fizetni a tartást, de ebben a füzetben azt írja, hogy a fizetés később „szünetelt egy kicsit jött a fűrdő szezon Szeredai, Zsögödi, Hargitai Tusnádi Málnási stb fűrdők itten elment a pénz hétfőn pálinkára való nem volt majd kaptam a cseztől 400 koronát 200 azonal kültem gyerekartatásba ezel befejeződöt egyelőre...”

— Leír egy olyan esetet is, amit gyerekkoromban én is hallottam otthon Háromszéken: tehéncsorda legelt a Hargita alján. Egy medve lement a folyóhoz inni, s amikor ment vissza, a tehének rábődültek, egy meg úgy tett, mintha neki akarna menni és felöklenni. A medve ijedtében ráugrott a tehénnek a hátára, erre persze az ijedt meg és bevágott a faluba hátán a rémülten kapaszkodó medvével. A tehén már a házuk előtt volt, ki is nyitották neki a kaput, de akkorára már összeszaladt az emberek, a rendőrkapitány meg egy másik ember puskával jöttek, és lelőtték a medvét is, a tehenet is. A medve hossza 220 cm volt.

— Balánbányán rézércet fejtettek robbantással.

— A Barackkosi fűrésztelepen hangszerkészítéshez alkalmas zsindelety válogató máramarosi zsidók (akik azt Románián át hajóval Angliába és Franciaországba szállították) szocialista elveket hangoztattak, erről magyarították a munkásoknak is asztaláncoltatás közben, mégpedig olyan eredménnyel, hogy később már Vécseyék is jártak agítani a falvakba, szocialista dalokat énekeltek stb. Amint megjegyzi: „a csán-

góság is miénk lett”, vagyis sikerült őket is megnyerni a szocialista eszmének. Néhányukat név szerint is megnevezi itt is, más helyen is.

— Teljesen új eseményként beszéli el katonáskodását Boszniában, „Serejevóba”, ahol pékségben dolgozott, ahonnan házakhoz is kihordták a kenyeret, ugyanis a civil pékek sztrájkoltak és a katonaság vette át az egész péküzemet. Mivel egy kicsit meg tudta magát érteni az ottaniakkal (Kassa környékén ragadt rá a tót napszámosoktól a szláv nyelv) ő is kapott egy utcát, ahol „Törökök és Muszlimánok laktak”. A házakba nem volt szabad bemenniük, csak a kinyitott kapun át lehetett beadni a kenyeret a nők kinyújtott kezébe, akik aztán bevitték. Egyik alkalommal a török „kijött és behívt nem akartam nem szabad nekünk be menni”, de a török biztatott, még a feleségét is bemutatva „és a többi asszonyokat ezek már munkások voltak meg kínáltak Rakiaival (ez egy rossz balkáni pálinka...) Rum Baraltea (?) kávé és vasárnapra ebédre meg hívtot ot is aludtam itunk, daloltunk, párnán ülünk”.

— miután 1908-ban leszerelt, 1909-ben visszament Gyimesbükkre, ahol egy Virág nevű csángónál még „az asztal” megvolt „itt zsidó kevé volt elvtársnak szólítottak”.

— Amint azt az „első” füzetben is megírta, az első világháborúban Szerbiában harcolt, valószínűleg közel a tengerhez valahol, innen szerzett tudomást az Adrián lefolyt tengeri ütközetről is, amit még egy saját festményen meg is örökített! Ezzel kapcsolatban tesz említést egy Boldog József nevű katonatársáról, aki „nagy agitátor volt én montam hogy halgasson a zöld zsandárok (nyilván a tábori csendőrök) le stopolták de én adig beszéltem a zsandároknak hogy nem viték el hanem Mostzárba let áthelyezve majd ide haza találkoztunk Debreczenbe.” (Ez az aláhúzás is tőle.) Kétszer is említi ezt a Boldog Józsefet, aki szabafestő volt.

— Újra leírja a forradalmi és ezt követő eseményeket is, lényegtelen eltérésekkel. Itt a rangjelzésétől megfosztott ezredes már tábornok stb. Az Erdélybe bevonuló román katonaságról írva megjegyzi: „szép katonák voltak mezétláb halydönfelyel és cigányok keztek dalolni hogy fut a magyar ész nélkül hazát vetünk vér nélkül; harmadnap jötek a Román csapatok mindenap mentek a Tiszához, majd keztek a legényeket sorozni és Román honosítás is aki nem let román azt külték anyaországba csak 10 000 leíért lehet Roman honpolgár”.

— A Hegymegi Kiss Pál választása után bekísért kortések nevét megint felsorolja, egyezően az előzőekben írtakkal, de itt már nem „Korokni”-t, hanem Koroknait ír.

— A második világháborús eseményeket ismét elbeszélve, ezeket írta ebbe a füzetbe, majd valamiért később áthúzta: „Párton kívüli voltam nem lehet másként de előb voltam újvároson is erdélyben is és Debreczenbe itten halgatam ez idáig nem szóltam de most már magamra maratom nincs meletem senki amíg bírtam magam dolgoztam de mostmár észre vetem hogy nehezedik a dolog az étkezés sokba került 616 frt kapok nyugdíjat most már a párthoz fordulok hogy a nyugdíjamat legalább 800 ra ki igazíttatni én anak idején egyszerre életembe 35 000 Pengőt áldoztam hogy a partizanoknak legyen enni való Menasági Tamtő Kántor és töben nevét nem Tudom csak Tamtő; ez volt vezető elvtársi üdvözetel Vécsey Sándor Helyben Poroszlai út 51 szám”, majd olyan színű tintával, amilyennel ezt az egészet áthúzta, ideírta még két nevet: „Frid József Frid Samu mint fa cenzárok”. (Ez helye-

sen szenzál, vagyis ügynök, közvetítő.) Annyit hallottam az élettársától, hogy talán tényleg fordult is a párthoz segítségért, de aztán valamiért vagy megmakacsolta, vagy meggondolta magát, talán azért, mintha nem tudta volna semmivel sem igazolni, hogy mikor, hol és milyen baloldali tevékenységet fejtett ki. Ezek a magának írt „élmények” pedig emellett tanúszkodnak valóban.

— Végül egy kis filozofálgatással zárja visszaemlékezéseit ebben a füzetben: (előzmény: amikor özvegysége második évében „meghirdette magát”, hogy egy 65—70 éves nővel szeretne megismerkedni, s az, akit választott, végülis cserbenhagyta) „... így jár az ember ha az idő eljárt még hozzá kis betegség is van meg ha pénz elfogy a takarékból, azóta megszűnt velem szemben a szeretett, ... amikor fiatal voltam akkor egyes helyen rántott csirkére vártak és paprikásra de hogy a 80 nat elértem, így nem lehet eni mert gyomor mérgezést kapok, csak a hentes-től ha vesz az ember csirkét ez jó mert az nájon zacskóba van, de hát én eszt veszek mikor pénzem van rá ez így megy egy éve elmúlt.”

***

A zárszó jogán arra kérem azokat, akik végigolvasták Vécsey Sándor „élményét”, hogy — ha eddig nem tették — ne is vegyék elő mondjuk a Magyar Életrajzi Lexikont, s ne üssék fel pl. az R betűnél, hogy megbizonyosodjanak afelől: jól tudták, hogy Rózsa Sándor már Vécsey Sándor bátyánk születése előtt meghalt. Ez teljesen mellékes körülmény. Ne firtassák az egyes évszámok és egyéb ellenőrizhető adatok helytállóságát se. Ez sem fontos. En minden ilyen pontatlanságtól, tévedéstől függetlenül elhiszem, hogy amiket ő leírt, azok a dolgok megtörténtek. Lehet, hogy nem pontosan a k o r o s, s az is lehet, hogy nem pontosan ú g y. Vegyük olybá az ilyen részleteket, hogy tanúi lehettünk a 20. században annak, hogy hogy születnek az egyszerű emberek, a nép beszédében és tudatában a — sohase feledkezzünk meg arról, hogy valós magot is mindig hordozó! — legendák és mondák.

En, ismétlem, elhiszem Vécsey Sándor élményeinek igaz valóságát, még azt is, hogy nemcsak apja vagy nagypapja, vagy valamelyik öreg hortobágyi számadó látta Rózsa Sándort, de neki, Vécsey Sándornak is volt találkozása vele azokban az 1848—49-es szabadságharc utáni legendás évtizedekben, amikor olyan sokan Petőfit, a régen halott költőt is látták.

EGY BEREKBÖSZÖRMÉNYI CIGÁNY FIÚ TÖRTÉNETEI

ZSUPOS ZOLTÁN

1981 januárjában találkoztam egy, akkor 18 éves berekböszörményi cigány fiúval, akinek elbeszéléseit több, de főleg néprajzi szempontból is figyelemre méltónak találtam. Beszélgetéseim legérdekesebb részét most itt közlöm. Először azonban néhány szót a mesélőről.

Édesapja foglalkozása következtében gyermekkorától kezdve járta a megyét, így kapcsolatba került a környék cigány közösségeinek túlnyomó többségével. Ez tükrö-

zódik elbeszéléseiben, melyekben olyan helyi magyar elemeket is őriz, amik a környező magyar folklórból már kihaltak. Mint magyarcigány azonban kapcsolatba került az oláh cigányokkal is, ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy történeteiben távoli területek, a román folklór egyes elemei is felbukkannak.

A lejegyzetektől úgy tűnik, hogy egy változó, még kialakulatlan hiedelemvilágba nyerhetünk bepillantást. A babonás elképzeléseket, történeteket a mesélő komolyan hiszi, ami a cigányoknál általános. Ezek nagy része a cigányok közös, környezetüktől átvett hiedelemvilágából származik, de teret kapott bennük az egyéni kombináció, fantázia is

Hiteles, megtörtént eseményként adja elő a történeteket. Ennek érdekében általában megjelöli a helyszínt, az időpontot, sőt ha lehet a konkrét személyeket is. Azonban gyakran a történet után saját tapasztalatai, iskolában szerzett ismeretei vitatkozásra kényszerítik, és ilyenkor szinte saját magával vitázik, olykor pedig egy történeten belül keverednek a hiedelemelemek az iskolában tanultakkal.

A világegyetem kialakulása, a föld teremtése különösen érdekli a cigányokat, akár csak az ember teremtése. De legalább ilyen fontos helyet foglal el a cigányok eredetének kérdése, ahol jól megfér egymással a Fáraótól való eredeztetés az indián rokonság képzetével, és még több romantikus elképzeléssel. Ezek egy része a nem cigány tömegekben a cigányokról kialakult nézetek gyors átvételét mutatja, de fel kell figyelni napjaink cigány nacionalizmusának túlzó megállapításainak tükröződésére, amely szerint a cigányok Magyarországra való betelepítése tulajdonképpen ősi földjükre való visszatérést jelent.

A cigány írásról és jelbeszédéről elmondottak minden valós alapot nélkülöző, de a cigányoknál elterjedt hiedelmek, melyet a cigány kultúra többi eleméhez hasonlóan a nem cigány környezettől vettek át.

A növények és állatok teremtesemondái, a váltott gyermekre, a halottlét az asszonyra, a rontásra és a boszorkányra vonatkozó történetek a magyar környezet hatását mutatják.

A magyar és cigány hiedelemvilág további kutatása területünkön fontos feladatot jelent, mivel a cigányok szellemi kultúrájának feltárásával lehetőség nyílik a magyar lakosság által már nem őrzött örökség feltárára.

I.

1. Sokféle elképzelés van, elmondás, hogy a cigányok az indiánokból jöttek létre, keletkeztek, de ez nem így van. Hanem ez úgy van, hogy ők amikor Ádám és Éva megteremtette ezeket a családi légköröket, teremtetek egy embert, aki Fáraó néven viselkedett. Már úgy, hogy ez nagyon megzavagodott, és azt a nevet adta magának, hogy Fáraó. Azt mondja a mai tudomány, hogy ez az őskor után, az ókorban volt. És ez a Fáraó ez olyan gazdag volt, hogy ez a családjának mindent megadott, ami kellett neki. Ezeknek nem kellett se dolgozni, se öltözködni, semmi olyasmit se kellett nekik csinálni, amire munkát kellett volna vállalniuk. Na most a többi ember ez mind munkát keresett magának, mind elfajzott, és mindenki valamin töprengett. De ez — a Fáraónak a családja — ez csak mindig abba a házba lakott, abba az udvarba, ezek nem mozdultak sehova se, ezek feküdtek, ezeknek elég volt annyi hogy meleg legyen, meg étel. Már arról nem gondolkodtak, hogy ez meg fog halni, vagy az meg fog halni, ezek nem, csak hogy éljenek, meg hogy jól érezzék ezt a közt. Na de ezek az öregek meghaltak, és ezek a fiatalok elszegényedtek. Annnyira elszegényedtek, hogy nem tudták saját magukat fenntartani. Namost ezek évmilliókon keresztül járták a földet, és ahogy járták a földet megtanultak fát vájni, teknőt vájni, az egyik elvetődött kovácsnak, a másik suszternek, a harmadik zenésznek, és ez a zene annyira megmaradt benne, hogy ez a zene minden egyes cigánynak a vérében van.

2. A cigány rossz kifejezés. Mondjuk Fáraó család volt, csak ez azért terjedt el ez a szó hogy cigány, mert ezek nem dolgoztak. Nem dolgoztak és mindig elősködtek

a népek nyakán. Ezeket elsőre úgy nevezték, hogy élősködők, utánna ment át ez a cigány név, hogy cigány, mert ezek elkezdtek ölni, rabolni, gyilkolni, azért hogy fennmarad-hassanak. Ezt a cigány nevet csak arra lehet mondani, aki öl, rabol, gyilkol és nem tudja a családját felnevelni, iszákos, kártyázik — ez a cigány.

Mivel azt mondják nekem is hogy cigány vagyok, hát jó, érzek magamban cigány-ságot, annyit, hogy vissza gondolkozzak arra amit mondanak, hogy tudjam magamat tájékoztatni, hogy ez igaz vagy nem igaz. És mégpedig ez igaz.

Például arról, hogy amit az este mond a cigány, az reggel az biztos, hogy nem úgy van. Ezt akárki mondja, akár milyen tudósok állapítják meg, hogy amit a cigány este mond — már mondjuk az eredeti cigány, ezek az oláhok és a román cigányok —, az reggelre nem úgy van. Romániában olyan nagyon élnék ezek a cigány hagyományok, hogy ott még a cigányok elmondják az embereknek a történetét. Úgy hogy evvel is — a jóslással — evvel az embereknek a közelébe tudott férkőzni, és olyan áldást adott rá a cigányokra valaki, hogy van olyan ember, aki nem tud megélni a talpán, olyan cigány, és evvel tud csak, evvel a jóslással.

3. Hajdúhadházon megismerkedtünk ezekkel a cigányokkal, jöttek, mert a tollat össze kellett keverni, hogy egyforma legyen. És ezek jöttek oda, és ezek ott elkezdtek beszélgetni. Mondom úgy érdeklődöttem tőlük, akkor még örültünk is, hogy fenntartott bennünket, mert nem unatkoztunk. Ezek olyan fantasztikus dolgokat meséltek, hogy ők milyenek voltak régen. Filmet is csináltak erről, de már nem a cigány néppel.

Mert régebben, ami igaz volt, mikor bejöttek, a cigányok éltek a földön a második népként. Hát mondjuk az első nép ami úgy leszármazottja volt ennek az Ádám-nak és Évának, az ilyen szörösebb volt mint más ember. De ez a cigány, ez nem volt szörős, ez kopasz volt. És nagyon haragudott ez a két nép egymásra, ez a két faj. És ki akarták irtani egymást.

Namost ezt ők mondták. Hiába tiszta tudatlanok, nem jártak iskolát, de ezt így el tudják mondani.

És ez a cigány nép, ez a Fáraó nép lehatározta magát, lekötötte magát egy hely-séghez, és ide nem engedett be senkit sem. Namost elvette magát mindenkitől. Nem beszélgetett semmilyen néppel. De közbe-közbe ezek a szörös emberek kifejlődtek meg építkeztek, tudomány után mentek.

Ezért is mondják azt, hogy minden cigány hívó, mert nagyon vissza tudnak menni az öreg korba.

Namost ezek a cigányok itt éltek, minden, és annyira megerősödtek a szörösök, hogy elzavarták őket, és irtani kezdték. Így kezdtek megint egyféléképp, hogy elvándoroltak más földre. De megint megerősödött ez a nép, és vissza jöttek ezeket megfosztani az ősföldjüktől. Ezeket mondják még most is az öreg cigányok, hogy ezelőtt ez a föld az övéké volt itt ez, de kiszorították őket. Régen, nagyon régen.

4. Olyan, hogy a tudósok nem törődnek vele, azt mondják, hogy az indiánoktól származtak, de ha tovább lehetolnak a régi időkben, ez a cigány nép ez nagyon fantasztikus volt, mert ez bevándorolt mindent. Ez Amerikában is volt és a tengeren. Elsőre a tengeren voltak ezek a cigányok.

A tengeren volt egy sziget, azon éltek. És onnan kerültek el ilyen tutajokon. És még azt is hallottam, hogy már majdnem minden cigány meghalt, amikor befagyott a tenger. És az azért fagyott be, hogy a cigányok tudjanak elmenni arról. Akkor tudtak Amerikába kimenni, akkor mentek Romániába, Magyarországra, Európába, így minden országba bementek ezek a cigányok. Ezért is van olyan, hogy minden országban van cigány, és ezek a cigányok mindenütt megértik egymást.

II.

1. Sok mindent belenzve még mindig vannak olyan cigányok például itt Hajdúhadházon Hajdú-Bihar megyében, ahol még mindig bennük van ez az ősi vér folyama-

tosan. Ezek nem törődnek avval, hogy vannak emeletes házak. Van olyan ember, aki nem tud még rendesen beszélni sem, csak ilyen kézmozgással. Hát mondjuk a börtönben is evvel beszélnek, ilyen kézjelekkel, és ez is a cigányoktól származik. Van ilyen cigány, ismerek is ilyet, akinek olyan kézöstöne van, hogy ezeket a cigányokat, ezeket a régi, eredeti cigányokat meg tudja a kezével beszélgetni, úgyhogy olyan mintha beszélne a keze. Még mindig vannak ilyen cigányok. Ez nagyon fantasztikus, mert van például orosz cigány, van román cigány és van magyar cigány akik már így össze-jönnek, és ezek ilyen beszédek által megértik egymást. Olyan, hogy ez a cigány nyelv, ezt sehohol senki nem írja le, ennek nincsenek betűi, nincsen hagyomány, ezt csak azok tudják, akik vérbeliek. Ezért is mondják arra, hogy na ez eredeti cigány. Azt arról lehet megállapítani, hogy ez a beszéd benne van. Mondjuk vannak olyan cigányok is, akik már így vakeráznak mellé, hogy na ez már kitalálta a szavakat, de ezt nem is értik. De az öreg cigányok így igazából el tudják mondani azokat a szövegeket. És ha azt mondja az egyik cigány a másiknak, hogy fogd meg azt a székét, és össze jön 30–40 eredetű nép mindenféle nyelven, egyik sem állapít meg semmit, olyasmit ami az ő nyelvükre vonatkozik, hogy ezt ebből szedték.

2. Amiről még senki se tud semmit se, a cigányoknak van egy írástudó képességük. A szavaknak a betűi az ő szavajárásuknak a betűi. Volt egy cigány, ezt én hallottam, meg láttam is azt az írást. Nagyon furcsa írás, hasonlít a rajzhoz, de olyan rajzok vannak benne, ami egyből kimutassa, hogy mire jelképez az a rajz és az a betű. Olyan, hogy ezeket a cigány betűket csak olyan cigány értheti meg, aki tud cigányul. Ez nagyon furcsa eset, nem is tudom magam kifejezni, ez nem is olyan mintha erről a föld-ről származna. Olyan mintha különböző lény lenne, olyan fantasztikus valami. Ilyen írást sehohol az országban, sehohol a földgömbön, már voltak akik keresték, de azt hiték, hogy csak írka-fírka. De még mindig megvan belőle egy példány itt Mezőpéterden, ezt majd oda fogom neked adni.

III.

Hát volt egy Isten. Amikor a Földet meg akarta teremteni három hónapig aludt. És akkor azt álmodta álmában, hogy a Földön olyan emberek vannak, akik biztosít-sák az életet. Olyan, hogy élet van az űrben, a világba, a mindenségbe. Hát ezt a tudó-sok nagyon félreértik és nagyon elváltoztassák, hogy ilyen baktériumokból, tengerből keletkezett a Föld meg az emberiség. És ami van a világűrben, az mind ilyen kicsi kis apró részecskékből keletkezett. Ez nem így van, mert amikor ezt megálmodta, akkor hozzákezdett, hogy valakit letesz a Földre, és Ádám és Éva lett.

Ezt már lehet, hogy ismeri valaki, hogy homokból összerakott egy embert, egy ilyen ember alakú homokot és egy asszony alakú homokot, és bele tette egy ilyen nagy furdővizbe. És nem is tudom hány napig kellett rá várni, és ezek életre keltek, és ez lett Ádám és Éva. Ezeket elküldte a Földre, el is osztotta, kutyát is rakott melléjük és ilyen bűnösök is.

Hát Ádám 44 méter és valahány centi volt, ami a Bibliában is le van írva, és Éva 38 méter valahány centi volt, pontosan nem tudom, és a kutyájok. Eb — így hívták, ez azt hiszem 16 méter valamennyi volt. És ezekből származik az élőlény, vagyis az emberiség. Ettől a két embertől. Az állat az a kutyából fejlődött ki, minden állat. Ezt nagy tudósok, akik az állatokat, például a libát a kutyához mérték úgy hogy felbon-colták, és a csontvázát összehasonlították, minden ilyen csontvázás állatot a kutyához mérnek, és van közte sok hasonlóság. De ezt könnyen meg tudják biztatni ezt a hogys-hívjakot, úgy hogy ez csak ilyen monda, de van aki elhiszi, van aki nem hiszi.

IV.

A teknősbékát Jézus Krisztus úgy teremtette, hogy lement a földre, mert ez az Istennek a fia volt, és bement egy házba mint vándor. És amikor bement ételt kért, de az asszony nem adott neki, mert akkor sütötte a kenyeret, és azt mondta az asszony, hogy csinál neki egy kis cipót és majd azt fogja neki oda adni, majd jöjjön vissza később. De mikor elment Jézus Krisztus, utána visszajött, akkorára a cipő mikor megsült nagyobb lett mint a kenyér. És kérte tőle a cipőt. Az asszony kiment és elbújt. Ő meg azt mondta, jöjjön elő innen meg innen, mert alábújt a teknőnek. És azt mondta, hogy amér a teknő alá bújtál, a teknő legyen a hátadon, a lapát legyen a hasadon, a farkad legyen ez a rúd, a lapát nyele. És ezt arról is meg lehet ismerni, hogy ez való volt, hogy a fején látszik a kendő, meg ha jól megnézzük a teknősbékának a lábát, akkor vannak rajta olyan jegyek, amik ezt bizonyítják.

V.

Ezt én az anyámnak a nővérítől hallottam. 53 éves, 5 mezőpeterdi.

Ez (Jézus Krisztus) olyan eseteket csinált, hogy például megteremtette a tyúkot. A tyúkot úgy teremtette meg, vagyis úgy jelent meg a kutyából, hogy hát minden állatnak ürülékét kell tenni. S letette az ürülékét, és az egy helyen volt három-négy évig. Ez betemetődött ilyen homokkal, s nem kapott se levegőt, semmit. Ebben a homokban ez az ürülék elkezdett gömbölyödni, kifinomodni, s ebből lett egy tojás. Ez a tojás magában még nem volt elég ahhoz, hogy kikeljen, hanem már megteremtette a kigyót is, és a kigyó ezt bekapta. És nem tört benne össze, hanem ez is kiürüléközte, és azt mondják, hogy a kigyónak a hasonlósága benne van a tyúokban.

Ez is nagy tudósok által, igaz, más ilyen hívő tudósok által, akik azt akarják megtalálni, hogy tényleg hogy is keletkezett ez a tyúk. Ha a tyúknak megnézzük a nyelvét, és a kigyónak nem ezt a villás nyelvét, hanem hátrább, hát mindenki azt mondja, hogy a kigyónak villás nyelve van. Ez igaz, de visszább van neki ilyen kettős nyelve van neki, hogy két részből áll. Az első a villás, a hátsó pedig a tyúkéhoz hasonlít, ez pont ugyan olyan, mint a tyúké. És fordítva van. A tyúknak a hátsó gégénéél, ahol a nyelv van, ez pont ugyan olyan, mint a kigyónak ami elől van, olyan villás. És sok méreessel megállapították, hogy ebben is van valami kis csont a nyelvében, és a kigyónak is van, ezt is összemérték, ez pont ugyan olyan hasonlóságu, hogy tiszta egyforma. Csak kisebb és nagyobb.

VI.

1. A bárány az Éváékkal jött le, és egy pásztor is volt, egy juhász, aki ezt a bárányt őrizte. És ez magától megtermékenyítette saját magát, és ez úgy mint a csigabiga — azt nem tudom, hogy a tudósok tudják-e már, hogy a csigabigának nem kell ahhoz semmilyen másféle csigabiga, hogy kis csigabigákat hozzon a világra — ez pont olyan volt ez a bárány. És ha közelebbről megnézzük, hogyha nincs hozzá párja, nyolc éves korában a bárány ezt meg tudja saját magával csinálni. És addig nincs a közelében semmi olyan, ami meg tudja őt termékenyíteni, nyolc év után a bárány ugyanezt megcsinálja.

2. Egy ehhez fűződő, a fiatalágban is megmaradt kapcsolat ez a betlehemezésék által is megörözdött hagyomány, hogy tényleg így volt. Namost a bárány az a juhászt idézi elő, aki a juhászon van, ez a bárányszőr, hogy ez őtet megvédi minden kardcsapástól. Hát három király van, és ezek ezt a bárányt meg akarják ölni. Meg is ölik a bárányt, megeszik, és már Ádámnak és Évának a leghagyottjai meg akarják enni, meg is eszik a bárányt, de a szőrért nem tudják semmire sem felhasználni, mert a juhászra rászáradt. Felvette a juhász, és ez olyan volt, hogy csak akkor tudta levetetni

magáról, ha nagyon akarta. De ha emberek voltak a közeliben, ha nem akarta levetni, akkor a bárány nem jött le róla, se szőr, semmi, hiába nyírták a szőrt, meg se mozdult. Heródes király — azt hiszem ez volt a második király — ezt a juhászt a kardjával le akarta így vágni, de ez nem sikerült, mer nem fogta a kardja. De egy baja volt ennek a juhásznak, hogy szolgának teremtődött, és azt mondta, hogy ne ellenkeskedjél, mert úgysem tudsz engemet legyőzni, mert legyőzhetetlen vagyok, nem árt nekem semmi olyan, hogy szúrás vagy vágás, és még nagyon az öregség se. Ezért fogadjál fel szolgádnak. Be is fogadta szolgálójának ezt a juhászt és innen terjedt el a betlehemezés, hogy: „Gyere be te juhász legyen! Ha nem, a kardommal ketté váglak!” Namost bejön a juhász és azt mondja hogy: „Ha tudnál kettévágni!” Elmesélik ezt a történetet. Már ezek az énekek már mondjuk már ezt hozzáfűzték, de benne van egy olyan könyvben ez a vers eredetiben, amit nem nagyon tudok neked megsejreznii.

VII.

Az Isten leküldte a fiát Jézus Krisztust, hogy jöjjön le a Földre, és evvel tudja bizonyítani Isten, hogy van egy fia, és hogy van Isten, a Földön fiával akarta bizonyítani, s leküldte, és azt mondta neki, hogy fiam, a Földön teremtésél rendet, meg teremtsz az emberek hívőnek. De mivel Jézus Krisztus zsidó volt, mindenki üldözte.

Ezt bement egy házba, hogy kérjen valami ételt, mert megint vándor volt, szegény vándor. Az asszony akkor sütötte a pogácsát, ilyen pogácsa féleséget, és azt mondta neki az asszony, hogy még most sült, nem adok. Jöjjön vissza mikor kisül, akkor meglesz. Na oszt Jézus Krisztus nem ment el, csak kiment, és hamar jött vissza. És azt látta, hogy a kis gyerek a bilin ül, és a fenekét evvel türelte ki, egy lángossal az asszony a kisgyerekeknek. Kiszaladt Jézus Krisztus, és útjában találkozott Szent Péterrel. És búzáföldnél találkozott, és megfogta a búzát Úr Jézus, és egyenként le akarta szakítani, mert régen azt mondták az öregek, meg le is van írva valami tudományos könyvben, hogy a búzába több kalász volt. Minden bútyókból nyúlt egy kalász, hat-hét kalász, is volt egy búzán, és egyenként leszakította. Az utolsó bemarkolta, de Szent Péter azt mondta neki, hogy mit akarsz Úr Jézus! Az embereket meg akarod mindent ölni? Az állatoknak nem adsz enni? És így engedte el, így lett meg az egy kalász. De ez bizonyított volt arra, hogy hol járna már az ember, hogyha hét-nyolc kalász lenne egy búzán.

VIII.

Biharkeresztesen ismerek egy cigányembert, aki olyan cigány volt, hogy lementek hozzá a katonák, minden, és megcsontkították. Az cigányul mondott nekik valamit, vagyis hogy tovább folytassam ezt a csonkítást, levágták neki az orrát és a fülét. Fülét és orrát levágták és az egyik szemét kiszúrták. Még ez a cigány mindig él. Cigányul mondott neki valamit, és ezt meghallgatta valaki és fává változtak, nem is fává, hanem ilyen tuskóvá. És még mindig megvan az a tuskó. Ez körülbelül olyan 80—100 évvel ezelőtt volt. Már ez az ember meghalt azt hiszem, de lehet, hogy még él, nem tudom pontosan. Ismerem. Nyolc éves voltam, amikor Keresztesen lakott az egyik rokonunk. És minik mentünk hozzá így vendégségbe, és akkor ott volt az is. Hát én nagyon féltém tőle, mert vak volt és az orra hiányzott. Hát most ha él, körülbelül olyan száz éves lehet. De ezelőtt 8—10 évvel még élt. És elmondta a családjának. A családjai mondják, hogy a tuskó mért is van ott. És ezt a tuskót nem is tudják onnan kivenni. Már megpróbálták sokan kivenni nagy kívágnál.

Hát ezelőtt húsz évvel a cigányoknak nem volt tűzrevalójuk. Nem engedte meg az a tanácselnök vagy valaki, hogy öneik tűzelt adjanak. Nem is volt pénzök, se semmi, hanem erre a tuskóra szorultak. És ezt a tuskót akár hogy vágták, az mindig adta a fát. Adott fát. Ez olyan volt, hogy felit levágták, de nem fogyott el. És olyan tüze volt

ennek a fának, hogy két kilót rárakott, berakta ebbe az ilyen kemence féle pörjök volt, ami olyan mint a kemence, csak hasonlít a pörhöz, és van benne egy kis üreg, és abba beletették ezt a fát, meggyújtották. Ez meggyulladt, ez égett félnapokig. Minden apró kis szilánk kis szilánkra gyulladt. Ez olyan volt, mint a szén. És még ez mindig megvan. Nem tudom, hogy ezt őrzik vagy nem őrzik, de ez is bizonyíték valamire.

IX.

1. Ez a rontás ez olyan volt, hogy az egyik asszony megszült és azt mondta a bábaasszonynak, mert bábaasszony született ebben az időben, azt mondta neki, hogy nem tudok fizetni magának semmit se amér megszületett engemet. Majd eljön legközelebb és adok magának valami olyan értékeset vagy olyan tárgyat, ami ezt pótolja. És megharagudott nagyon a bábaasszony, átváltozott, neveltségnek hallik, de fekete macskának változott át és kiment az ablakon. De vissza is jött egy másik macska képiében, aki oda volt szokva, mert minden háznál volt macska abban az időben és kutya is, és bemert. Hát be volt kötve a gyerek ilyen pólyaféleségbe, ezelőtt nem pólya volt, hanem két párna között. És az asszony aludt, addigra a gyereket kicserélte. Egy ilyen öreg kigyereket rakott be, aki ugyan olyan kicsi volt, mint akit elvitte, kis pólyás, de ez vén volt. Olyan volt, hogy ráncos volt a képe és állandóan sírt.

Namost volt több bábaasszony is ebben a faluban, oda hívták és azt mondták, hogy ezt elvitte, és ez annak a jele, hogy rontást akar azon a gyereken végrehajtani. Namost azt mondta az asszony, hogy ezt csak úgy lehet megakadályozni, — mert a kigyerekeknek a megrontására három nap volt szükséges —, ezt úgy lehet megakadályozni, hogy be kell gyújtani a kemencébe, és azt a gyereket be kell tenni a kemencébe akkor hogyha nagy kanalat és kis csuprot adnak a kezébe, és akkor ha megszólal az a ráncos gyerek, az a kicsi, akkor rá kell tenni erre a láptrá, de nem kell bedobni, csak egy kicsit betolni. Akkor a kéményen kicseréli az a valami. És meg is történt ez, hogy a gyereket kicserélte, azt felkapta, ezt meg lelökte.

Na most azt mondják, hogy hogy csinálta? Hát ha a kemencét jól megnézzük, a kemencének van egy előtere, ami csak felfele vezet, nem bele a kemencébe. Ezen vitatkoztam egy asszonnyal, hogy hogy is volt ez, bele esik a tűz közé hogyha kicserélik. De rájöttem arra, hogy tényleg lehet hogy ez való volt, de lehet, hogy nem... Van a kemencének egy kis előtere, az a hamutartója, és csak odáig tolták be és kicserélte.

2. Megharagudott nagyon ez az asszony. Felőtt ez a gyerek. Elhívta valahogy, oda hívta magához. És felment az eperfára ez a gyerek, mert nagyon rossz volt, és lepisílte az asszonyt az eperfáról. Namost olyan féltiséget adott rá, hogy a gyerek állandóan félt. Hát már 13—14 éves volt, magában sosem mert, nem mert hazá menni. Sokat szenvedett, azt bizonyítsák a rokonok is, hogy olyan szenvedéseket élt át, ha elesett eltört a lába, vagy lekopott a haja utánna megint kinőtt, ilyeneket.

3. És felőtt ember lett belőle, megnősült és járt dolgozni Berettyóújfaluba, már úgy lehet mondani, de Szentmárton volt. Szentmártonban van egy temető, de azt régen, azt mondják elnyelte a föld azt a temetőt. Ahogy kimegyünk Szentmártonból, van ott egy ilyen nagy üredék egy olyan 3—4 kilométeren belül, s ott volt régen egy temető. Ez most volt olyan 20—30 évvel ezelőtt, hogy megnyílt ott a föld, ezt sokan látták és bizonyítsák, meg nagy tudósok is lementek, hogy hogy tűnt el az a temető? És azon járt hazafelé, és volt egy tehén, aki mindig ment utánna. Namost megharagudott rá nagyon ez az ember, és jobb kézzel adni akart neki egyet. De olyat adott neki, hogy nagyon nagyot akart, és saját magára mérte azt az ütést. Olyan volt, hogy ezt jó mindenkor tudni, hogy jobb kézzel az ilyesmire ütni nem szabad, mert saját magunkra ütünk. Ha meghúzzuk a fejét, vagy meghúzzuk a haját, vagy valami, akkor olyan mint hogyha saját magunkba ártanánk. Az ilyenekhez csak bal kézzel lehet állandóan közelíteni. És akkor magát úgy leütötte, hogy elesett, de a tehén csak ott volt,

és a tehén átváltozott egy fejjé. Egy ember fejjé, de nem volt neki testalkata, csak egy fej. És egy ilyen fejfára került fel valahogy, és olyan szeme volt neki, hogy nagyon világított. Ezt ott látta, és amikor meglátta elszaladt. Nagy erőt kapott és elszaladt, és visszajötték utánna, hogy lássák azt, hogy igaz vagy nem igaz. Na most nem volt ott, de ott mikor beszélgettek, minden, még egyszer megjelent mindenkinek a szemében a fej. De elsőre azt hitték, hogy hallucinált vagy valami, de ott volt.

X.

És ezt Szentmártonban az emberek bizonyítsák, ezt akármék embertől meg lehet kérdezni, hogy az a temető ott az olyan volt, hogy azon, abba nem tudtak se temetni, se bemenni, se kijönni. Olyan volt, hogy oda csak olyanok jártak, hogy hát régen nagymamák Szentmártonban laktak, és ők tudják, ezt töllök is hallottam, hogy volt egy asszony, aki gyerekkorától kezdve olyan bolondnak mutatkozott. És minden éjszaka olyan éjféli körül, de nem pont éjféle felébredt, és kiment a temetőbe, ráfeküdt a sirra és beszélgetett a halottakkal. Amikor sok rendőr, meg sok ilyen gyógyító ember mentek utána, hogy meghalassák, hogy mit is beszél vele, meg hogy is közlekedik, vagy ilyen holdkörös vagy ilyesmi, hogy állapítsák meg. De csak azt tudták, hogy beszélgetett a halottakkal, utánna visszament.

Na és telt-múlt az idő, egyszer kiültötték a temetőből ezt az asszonyt. Nagybeteg asszony lett belőle. Ez olyan húsz éve körül lehetett. És azt mondta neki egy ember, — ez csak úgy megjelent ez az ember, ez így az ablak előtt egy gatyában meg egy ingben, mondjuk nem gatyá, hanem ilyen rövidnadrág féleség meg egy ing volt rajta — megjelent és azt mondta neki, hogy: Asszony! Menjél ki a kutadhoz és nézzél bele! Az asszony belenezett a kútba, akkor jött meg neki az esze, és olyan tudós lett belőle, hogy még maig is, még most is járnak hozzá olyan emberek, akinek nagyon nagy betegsége van, akinek egy-két hónapja van olyan hogy rákbetegség, vagy ezen túl szívbetegség, lábfejás. És olyanokat csinál, hogy az embereknek kivesszi a keziből a botot és utánna járnak. Még most is, ezelőtt három évvel, ismerek olyan embert, akit megműtöttek, és a lába le volt benuvala, nem tudta behajlítani, és most pedig biciklizik rendszeren és azóta semmi baj nincs a lábával.

És ismerek olyan házaspárt, akik ehhez az asszonyhoz elmentek annak érdekében, hogy az ember megtudja, hogy az asszony meg-i csalta vagy nem csalta meg. Az asszony hazudott, azt mondta ennek az asszonynak, hogy: Akármít mond, az uramat akkor sem csaltam meg. Mert ez az ember csak úgy vette el feleségül, hogyha az asszony nem csalta meg. Na és az asszony mivel hogy megcsalta, a haja lerepült a fejéről és felrepült a falra. Ezt a haját még most is meg lehet látni, az asszonynak a házában van, fent függ a falon, semmin. Semmin függ a falon. Ez Szentmártonban van.

És ez olyan, hogy ez teljesen elretentti az embereket. Olyan hogy a semmin függ és csak ott van, hát ez én szerintem nem lehet, csak a vízben van ilyesmi. De ez ott van. Ha gondolod a házszámot is leadom neked, a falu végén van Szentmártonban. Ez a néni még él, már nagyon öreg, olyan 83 éves körül van. Kati néninek hívják. Ismerik a faluban, ismeri mindenki.

Na és evvel azt akartam kifejezni, hogy énszerintem van Isten.

XI.

Volt egy másik eset is. Amikor a fiatalság járt ki a falu végére így táncolni, szórakozni, és volt egy liba, aki mindig utánuk jött. Ez is a nagyapám idejében volt, ezelőtt 40—50 évvel. Ezek mind bizonyítottak voltak, és nem csak olyan, hogy ez mese vagy babona, hanem igaz volt.

Hát a libát mindig kergették, de a liba mindig ott ment. És egyszer megfogták a libát, megtépték, nyáron megsütötték, megették. Másnap az egyik unokabátyámnak a felesége szült. És keresték a bábaasszonyt. De a bábaasszony nem volt sehol. Másnap megint kimentek így a fiatalság táncolni, látták, hogy a toll helyett, amit letéptek, ruha volt, összetépett ruha, és megtalálták a gyűrűjét oda le volt téve, és ami ilyen vasnemű volt rajta, az minden ott volt. És ami csontokat ellőttek az emberek, amit megették, az úgy megnőtt, és embercsont lett.

Ez is bizonyíték volt, hogy át tudtak változni az emberek sokféleképpen. De általában voltak ezek a bábaasszonyok, ezek voltak abba az időbe ilyen nagy tudósok, mint ma az orvosok, mert ezek olyasmiket csináltak, hogy az embereket meg tudták gyógyítani és meg tudták rotani.

AMIRŐL A REFORMKORI DEBRECENIEK BESZÉLTEK

VARGA GÁBOR

A reformkori magyar történelem népünk múltjának egyik legérdekesebb, legprogresszívebb fejezete. Debrecen város korabeli történelme is éppen ezért kelti fel az érdeklődést.

A város reformkori történelméről viszonylag gazdag irodalom áll rendelkezésünkre. Legkitűnőbb összefoglalásnak tekinthetjük Komoróczy György munkáját. Figyelemreméltó a marxista igényű monumentális várostörténet már megjelent 2. kötete, amely 1849-ig terjedő időszakot tárgyalja.

A hivatásos történészek — nagyon helyesen — leginkább a fő folyamatokat, összefüggéseket ragadták meg. A most közreadott gyűjteményünkben azokból a „hírejei” levéltári adatokból válogattuk amelyek a reformkori városatyákat és polgárokat foglalkoztatták. Figyelembe vettünk minden olyan eseményt, amelyet ha lett volna helyi napilap, minden bizonnyal belekerült volna.

Éppen ezért anyagunk felfogható „megkésett tudósításként” is. Adataink döntő többsége nem közölt. Összegyűjtésük annak következménye, hogy más irányú vizsgálódásunk közben, érdekességüknél fogva képtelenek voltunk nem feljegyezni őket.

Úgy érezzük néprajzilag és történetileg nem érdektelenek, mert közelebb visznek bennünket a debreceni reformkori hétköznapok, a debreceni ember jobb megismeréséhez, megértéséhez.

I.

Rendkívüli események

A tragikus, nem mindennapi események szép számmal előfordultak a tanácsülési jegyzőkönyvekben. Ezekről nemcsak a városatyák, de a szegény és gazdag polgárok egyaránt napokig beszélgethettek.

Egy részük halálesetekről tudósít:

1826-ban Glóz István Hatvan utcai lakos a széntüzelés következtében megfulladt. Az úgy kapcsán a széntüzelés veszedelmes voltát nyo-

matékosan hangsúlyozták. Felszólították a lakosságot, ha már szénnel tüzelnek, „eleven szentet a szobákban ne tartsanak”.¹

1828-ban a búzából készült kenyértől „az egész háznépe halálos veszedelmet állott ki”.² Dr. Zilahy Sámuel jelentése szerint a búzában termelt csudafa és bolondítómag okozta a bajt. Intézkedtek a búza tisztítását illetően.

1836-ból olvashatjuk: „Senátor Nánássy Gábor jelentvén, hogy malomban bizonyos Hatvan utcai lakos annyira vigyázatlan atya volt, hogy két nevendék lányait küldvén a malomba azokkal öröltetett, melynek az a szerencsétlen következménye lett, hogy az egyik leányát a malom öszvetörte és szörnny halált szenvedett.”³

A reformkori Debrecen legszomorúbb esztendeje az 1831. évi kolerajárvány, amely sok-sok emberáldozatot követelt. Gyógyításként csak a paprikás pálinkát tudták javasolni.

Az első hír 1831. június 29-én olvasható:

„Több rendbeli magános tudósítás, hogy Tokajban, H.-Dorogon a Cholera ragadó nyavalya mutogatni kezdi magát.”⁴

A Magistratus a hír nyomán szigorú intézkedéseket rendelt el: kiltott az idegeneket a városból; a határ útjain Látóteleknél, Apafánál, Nyulasnál, Csukásnál, Savóskútnál, Halápnál, a vekeri csőszháznál stb. őrséget szerveztek.

Az első debreceni halálesetről július 25-én olvashatunk: „Rendes Orvos Urak hivatalos jelentése szerint tegnap Dél óta olyan veszedelmes nyavalya kezdvén magát mutogatni a városban, melynek jelei a Cholera-val megegyezni látszanak. Éjtszaka néhányan meg is haltak.”⁵

Július 25. és 29. között 232 beteget és 92 halottat jegyeztek fel. Augusztus 22-én már megtudjuk, hogy „a nyavalya alább szállott.” Szeptember 3-ára pedig teljesen megszűnt.

A szomorú statisztikai összesítés: a betegek száma: 8339, a halottak száma pedig 1888.

A kolerajárvány után többször is felvetődik a szegények gyógyításának kérdése, összefüggésben a kuruzslás megakadályozásával. Így pl. 1833-ban: „Tegyen az eránt a Magistratus hathatós rendelést, hogy a szegényebb sorsú emberek midőn valami betegségben sinlődnék, minden orvosi segedelem nélkül ne maradjanak, és hogy kontár Orvosok a betegeket gyógyítani ne merészeljék.”⁶

Az állatok gyógyításában is felléptek a képzetlen orvosok ellen; azokat is büntetéssel fenyegetvén, akik hozzájuk fordulnak: „Pap László Kovács Mester a veszettség kuruzslását továbbra is gyakorolja. Pap László bűjös bájosi Mesterségben fundálja tudományát — orvosi vizsgálat mondta ki. Büntessék azt, ki hozzá folyamodni mer.”⁷

Felkavarták a kedélyeket a tragikus események mellett a szokatlan, ritka esetek is. Így 1829. június 30-án „földrázkódás és földgázkitörés okozott pánikot”, a kollégium is megrongálódott. Az újabb földrengésről az alábbiakat olvashatjuk:

„A mai napon reggeli 8 órára, 2-dik és 3-dik Fertály között történt igen erős és sok károkat okozott földrengésnek következtében Uztabeli Senátor Urak tegyék meg a szükséges Rendeléseket, hogy felvigyázásuk alatt lévő Utzákban mind a Magányos, Mind a közönséges házakban és egyéb épületekben a mai földrengés miatt esett károk minél előbb összeveirassanak és megbetsültsenek, hogy ezek felől készülőddő jegyzék a Nagyméltóságú Helytartó Tanátszhoz, a felsőbb parantsolat következtében felküldődhessen.”⁸

1844-ben ugyancsak földrengés okozott riadalmat. Ez alkalommal több ház összeomlott.

A farkasok feltűnése sem volt mindennapi esemény. A dúvadat el-
ejtőket komoly pénzjutalommal méltányolták, ezért is lehetett beszéd-
téma.

1831-ben a városgazda jelenti, hogy „özvegy Tóth Mihályné juh-
szai tegnapelőtt egy farkast agyonverték és annak bőre az állával
együtt bemutatódván.”⁹

1841-ben a város erdeiben a farkasok annyira elszaporodtak, „sőt
még a városhoz közel a Nagy Tóczó nádasaiban is számos farkasok ta-
láltatnak”.¹⁰

Minden elejtett farkasért 5 pengő forint jutalmat fizettek ki. 1843-
ban a farkasok gyérítésére a Hortobágyon a mátai biztost felhatalmaz-
ta a városi tanács, hogy katonákat is vehet maga mellé.

II.

Kereskedelem és vendéglátás

A vendégek és a vevők jó kiszolgálására mindenkor nagy gondot
fordítottak a város vezetői. Csak így lehetett megalapozni és megtar-
tani a debreceni vendéglátás jó hírét, nevét.

A visszaélések minden esetben élénken reagáltak, ha kellett meg-
felelő büntetéseket is alkalmaztak.

Az étel- és ital-árak emelkedésének, rendellenességeinek konstatálására csupán
néhány adatot idézzünk:

„Panaszképpen jelentődven, hogy ámbár a Marhahús ára közelebb
7 WFT-ra emeltetett fel, a Helybéli Sémle Sütők mindazonáltal felette
rossz és nem az árához való húst mérnek.”¹¹

„Ismételten jelentődik, hogy a Helybéli Sémle Sütők igen rossz és
hijányos mértékű Sémlet és Kiflit árultatnak, úgy szintén a Mészáro-
sok és Hentesek igen hijányos mértékkel mérnek, s eképpen a tőlük
vásárlókat tetemesen tsalják és károsítják.”¹²

Az italkok minőségére is figyelemmel voltak. 1826-ban pl. a fejfájást
okozó sörök kivizsgálását rendelték el:

„Miklóssy Ferencz Ur kiküldvén avvégett, hogy mind a Serházak-
nál mind pedig a Tsapszékéknél széjjel hordott sereket a Physicus
Uraknak felvizsgálata alatt Chémice vizsgálta meg, s tégyen Tudó-
sítást.”¹³

A jó borok forgalmazása érdekében nem riadtak vissza a vendég-
lősök beperelésétől sem. Így 1831-ből olvashatjuk:

„A Tisztai Ügyész a Fejér Ló vendéglátó Csonotos Sámuel s több
tselédai ellen lefolyt peréről az jövőn világosságra, hogy a különböző
minőségű s árú ó borok nem igazán szolgáltak ki, sőt tapasztalván,
hogy az itzés és meszelyes mértékű üvegek is mind hijányosak.”¹⁴

Csonotos kötelezik 2000 meszeje és 1000 itzés új zöld butéliák vá-
sárlására, melyekbe szakértő bizottság jelenlétében köteles a borokat
lefejteti és pecséttel hitelesíteni.

A vendégek kedvében járást is intézkedésekkel szorgalmazzák. Így
1825-ben: „A borivók kívánságára melegtett, borsos, mézes bort is ad-
hassanak — egyes tsaplároknak van erre engedélyök”.¹⁵

Vagy 1830-ban: „A Fejér Ló és a Bika című vendéglátókba,
ahol mind sok katonatisztek, mind másféle Uri Rendek ebédelnek, mül-

hatatlanul megkívántatik, hogy 1827-diki jó bor legyen, valamint so-
kakkal kedvére szükséges, hogy azokban 1829-diki bor is méressen”.¹⁶

A vendéglátó helyek rendjének érdekében több feljegyzéssel, hatá-
rozattal, intézkedéssel találkozunk:

„Tapasztalván, hogy némely bormérő polgárok házainál vásár-
és ünnepnapokon már délelőtt közbotránkozásra elkezdődik a mu-
sikálás és más lármás mulatságok.”¹⁷

A Város Kapitányi Hivatal súlyos (5 CFT) büntetés terhe mellett
megtiltja az istentisztelet vége előtt a zenélést, kuglizást, billiárdozást.

Odafigyelték az erkölcsöket lazító jelenségekre is. Így pl. 1843-ból
olvashatjuk: „Némely bormérők a tilalom ellenére tesél nevezet alatt
buja személyeket tartanak és a Tanuló Ifjaknak egészségek rontására
alkalmat szolgáltatnak”.¹⁸

Az alsóbb osztályos diákok vendéglátóhelyektől való távoltartását
már jóval korábban is szorgalmazták. Egy ilyen intézkedés volt a kö-
vetkező:

„A közönséges Kávéházakat, Bor és Ser Tsapszékéket, Vendéglátó-
házakat s egyéb gyanús Helyeket a Jurátus Deákok gyakran vizsgálga-
sák, s a maga veszedelmére törekvő ifjakra légyenek különös vigyázás-
sal. Hogy pedig a Vizitáló Juratusok reájok bizott dolgába meg ne aka-
dályozódjanak, megtétetett a rendelés, hogy minden Bor- és Ser Tsap-
lár, Kávéház tartó s vendéglátó felhivatódván ezeknek is köteles-
ségekbe vétetik, hogy a nálók megforduló Vizitátorokat semmi féle illet-
séggel bántani ne merészeljenek, sőt a szükség úgy hozván magával
teljes igekezettséggel segítségül légyenek.”¹⁹

III.

Szőlő- és borgazdálkodás

A város jelentős jövedelemforrását jelentette a borforgalmazás,
ezért komoly figyelmet fordítottak mikénti alakulására. A szüret ide-
jének meghatározását a szőlősgazdák kérésére a Magistratus végezte.
Az évenként ismétlődő kérelmek és határozatok sorából most csak az
1825. évi emeljük ki:

„Téglás, Kos és Homok kerti gazdák a mai napon tartott gyűlésre
beadott instantiájokban azt a jelentést adván, hogy a hirtelen beállott
hidegbe a Szőlő kezd hullani, sőt nagyobb részt rothad is, szükséges
volna a szüret idejét meghatározni, ehhez képest az eddig való jó szo-
kás és rendtartáshoz képest a kerti Szőlők két klasszra osztódván fel
meghatározatott, hogy a Varga, Kos, Jurács, Csige, Mester utzai, Új
kerti, Péterfia, Homok és Csapó utzai kertek folyó hónap 12—13-dik
napján szüretelnek le, A Bors, Téglás, Boldogfalva, Tóczós, Köntös,
Hatvan utzai kertek pedig folyó hónap 14—15-dik napján. Városgazda
házként hirdettesse meg.”²⁰

Az időzetből láthatjuk az egykori szőlőskertek listáját. Jelentékeny
mennyiségben fordulnak elő. Emellett a tehetősebb polgárok a Bihari
dombokon, Váradolaszi, Várad térségben már a XVI. században művel-
tettek szőlőt.²¹

A jegyzőkönyvek tanulsága szerint a reformkorban is voltak hegyi
szőlők a debrecenieknél. A hegyi szüret idejét is egységesen állapí-
tották meg.

A város csapszékjeibe kerülő borokat a borinspektörök kóstolás

úttán engedélyezték. A kóstolás rendjét ősi szokás szerint sorsolás útján a Magistratus határozta meg. Így pl. 1825-ből olvashatjuk: „Bor Inspektor Uramék jelentést tevén az eránt, hogy a Nemes Város Tsapszékjeire ismét szükséges volna Kerti Bort kóstolni, a Sors szerént ki húzódtak Tsapó és Hatvan Utzák, annak utánna ismét Tsapó és Hatvan utzák 2-dik és 4-dik tizede.”²²

Miután a kerti borok elfogytak, csak azután kezdtek meg a hegyi borok „elkóstolását”, vagyis felmérés előtti minősítését. A Magistratus adott utastást a bor kezelésére, fejtésére is:

„A Város Gazda Urak hirdessék meg, hogy minden bor kompetentiával bíró polgár, a Hegyi Bort minél előbb lehúzhassa a Seprőről, hogy a higgadásra ideje lehessen.”²³

A borok árát is a Városi Tanács határozta meg. Így pl. 1825-ben az új hegyi borok árát 6 WFT-ban állapította meg.²⁴

Meghatározták azt is, hogy a kimérésre kerülő borok árából öreg csebrenként (kb. 84 liter) a város kasszájába 4 WFT 10 krajcárt, a városháza építésére 1 WFT-ot kellett a gazdáknak átengedni. A bormelől 11 WFT 30 krajcár illette meg. Tehát lényegében ugyanazt a borforgalmi politikát követték, amit ma is tapasztalunk.

A város jóvedelmét károsító manipulációkra gondosan odafigyeltek. 1827-ben pl. „Jelentés tétetődik az iránt, hogy a külső és nem a Nemes Város részén lévő Tsapszékéről a Város privilégiuma és jóvedelme kárára a Városba nyilván hordják a bort és a pálinkát az ide való lakosok. Ennek megtiltására kiküldődik Senátor Szakátsi András Ur.”²⁵

Ugyanígy szigorúan ítélték meg a tiltott bor- és pálinkamérését: „Jelentődik, hogy a Monostori Erdő szélébe és Pallagon némelyek tilalmas bor- és pálinkamérésre vetemedtek.”²⁶

Másodszori „vakbormérés” miatt Kadas János Ujsori lakost házána eladására és a Város elhagyására kényszerítették. A szigorú döntés ellen a bűnös a Helytartó Tanácshoz fellebbezett.^{26/b}

1842-ben újból pereket kellett lefolytatni a „vakbormérők” ellen. Volt aki védelmébe vette a bűnösöket. Azzal érveltek, hogy azért vesznek a polgárok tilalmas helyen italt, mert „a haszonbérleők igen tsekély minőségű, s talán az egészségnek is ártalmas italokat árultatnak.”²⁷

A következő évben már arról olvashatunk, hogy a gazdák nem adnak el bort, mert kevesellik a vételárat. Ebből, hogy a városnak ne származzon kára, inkább felemelik a bor árát. A gazda 14 WFT-ot, a Város Kasszája 6 WFT 20 krajcárt kap, a városháza építésére változatlanul 1 WFT-ot vonnak le.²⁸

IV.

A közrend védelme

A rendbiztosításra, a rend fenntartására vonatkozó intézkedések sokaságából is érdemes néhányat kiemelni:

„Mind a városba magába, mind a pusztaikon sok Tolvajlások történnek. Estvéli 9 óra után lámpás nélkül senki ne merészeljen járni. Kapitány Uramék tartsák szemmel az ilyen gyanú alá eső embereket. Strásza hajdúk járják fel a tanyákat, passzus nélküli gyanús tsavargókat kísérjék be. A katonák a temetőben gyakran forduljanak meg és kísérjék be a városházához a gyanúsokat.”

„Jelentődik, hogy a tanyák között, különösen Ondódon sok tolvajságok történtek, mivel ottan sok tsavargó rossz emberek tanyáznak.

A Nemes Város Lovas Kerülői és Katonái a tanyák között az illető Mező Bíró Urak felügyelete alatt czirkuláljanak, s az ottan tsavargó gyanús személyeket kísérjék be.”³⁰

A járőrök felügyelete ellenére is történtek természetesen vétségek, verekedések. Így pl. 1827-ben: „A közelmúlt éjtszaka a Mester Utzai Tsapszékben nagy verekedés tört ki, melybe némely katonákat is nagyon megverték.”³¹

1830-ban ismét az itt állomásozó idegen katonák húzták a rövidélet: „Több olyan éjtszakai lármák eránt tevődik jelentés, melynek elkövetésével a Törvény alatt lételet el ismerni nem akaró Tanulók vádolhatnának — sőt ezen éretlen ifjak már arra a vakmerőségre is vete-medtek, hogy az itt lévő katonaságot is megsérteni bátorkodnak — éjtszakának idején hozzájok illetlen módon és öltözetben, gatyában s mezítláb, botokkal és más ütőszerszámokkal járkálnak fel s alá a városon — a magok dolga után járó lakosokat, s különösen szolgáló leányokat megtámadják, másoknak nyugodalmát megzavarják. Rendelések: 1. Minden Bor és Ser Tsapszék este 9 óra után bezárva tartanak; 2. Minden éjtszaka 6 hajdú a városon kerüljön, a kőborgókat kísérje be; 3. A kosztot adó gazdák szólitassanak fel a 9 utáni kijárási tilalom betartására; 4. Főbíró Ur, mint a helybéli Ref. Collégium curatóra intézkedjék, hogy a Tanuló Ifjúságnak intő beszédek tartassanak a Professzórátus által.”³²

1833-ban az éjjeli kőborgók az idegen katonaság parancsnokát is inzulálták:

„Méltsóságos Generális Edels Pucher Ónagysága előterjesztette panaszát, hogy folyó június 24-ére virradólag 1 és 2 óra között némely rendetlen kőborgók Szállásának ablakait, kapuját hajgálták, verték és az őrt állott katonát is behajtották.”³³

Olvashatunk rablógyilkosságról is: „Tsapó utzai lakos Lakatos Mester Aranyi Sámuel folyó hó 1-ső napját követő éjtszaka a maga házána a Tolvajok rámenvén oly veszedelmes sebeket ejtettek rajta, hogy gyógyulásához semmi remény nintsen.”³⁴

A bűnözés visszaszorítása érdekében intézkedtek a határban található kunyhók felszámolása érdekében:

„Senátorok tapasztalván, hogy a város körül a sokszori és szoros tilalom ellenére némelyek ismét kunyhókat állítottak fel. A katonák czirkuláljanak és a kunyhókat fundamentumig hanyassanak széjjel.”³⁵

Az utak rendjének biztosítása érdekében tiltották a szekérral való „nyargalozásokat”.

„Ambár már több ízben érzékeny büntetés mellett megtilalmazódt, hogy senki a közönséges utakon, különösen pedig az Utczákon lóháton vagy szekérral, s talyigával nyargalozni ne merészkedjen. Útközben található apróbb barmokat, gyermekeket és nagy embereket is elgázolhatnának, sőt halálosan is eltaposhatnának.”³⁶

A talyigások szabályszerűségeiről 1830-ban újra olvashatunk: „A városon levő Talyigások sok-sok visszaéléseket követnek el — az utczákon lármáznak, és részegen nyargaloznak; — A Vásár Bírói Hivatal vege rendbe a Talyigásokat, s tartsák felvigyázattal őket, nehogy általok több veszedelem okoztasson.”³⁷

Az utak rendjének biztosítását szolgálta a kutyák utcára engedésének tiltása: „Senki juhász kutyákat és komodorokat a városon tartani ne bátorkodjon, a kisebb kutyákat az udvarokból ki ne bocássák, mert

a kutyák agyon lövetnek. Az ügyelgő kutyákat verjük főbe az örök éjt-szaka.¹³⁸

A járőrelők biztonságos közlekedése érdekében 1825-ben pallók építését szorgalmazzák: „Kömlössy Dániel Urra bizódik, hogy a pallóknak alkalmas hídfákkal a városon mindenütt ahová tsak telik, a gyalog-utakat Geometra Uramnak szorgalmatos felügyázása alatt késztesse el.”¹³⁹

A pallók elkészülnek, de folyamatos karbantartásuk nem mindig sikerül. Így sok-sok panasz érkezik a városatyákhoz az utak állapotai miatt: „Néhai főbíró Böszörményi Pál özvegyének levele felolvasódott, melybe azt panasolja, hogy a Tsapó Utczán az ún. Mihályfalvi ház előtt olyan Posvány van, hogy a miatt kotsin vagy szekéren való járás nagyon veszedelmes, azonban a gyalog úton sem lehet pallók nem léte miatt járni, s így sem gyalog, sem kotsin nem tud a Templomba menni, kéri az út megjavítását.”¹⁴⁰

1841-ben: „Jelentődvn, hogy a Czegléd Utca elején a keresztül járást a Víz és a Sár nagyon elepte, úgy azon palló is, mely a kenyer sossal szemközt vezet, annyira elült, hogy a czélnak éppen meg nem felel.”¹⁴¹

„A távolsági utakat a vízfolyásoknál igyekeznek láthatóvá tenni: „Hortobágyi úton — nyárfa rudakkal és szalmatövökkel jelezzék az átkelő helyet az árvizen a kereskedőknek.”^{141/b}

V.

A tűzvédelem

A tűz veszedelme a jórészt nádfedeles házakkal bíró alföldi városban állandó gondosságot, a rendszabályok szigorú betartását kívánta. A szenátorok kötelessége volt, hogy a tűzörökről gondoskodjanak. Minden tavasszal olvashatók ilyenféle bejegyzések:

„Közelekvén immár a tavasi félelmetes napok, tegyék meg Utczabeli szenátor Urak az eránt a szükséges rendelést, hogy minden Utczában a rendes éjtszakai örökön kívül a Polgárok és Házzal bíró gazdák közül naponként ezen czélhoz képest a közönséges bátorság fenntartására elegendő számmal őrzők rendeltessenek.”¹⁴²

A kapitányi víz készenlétét is elrendelik valamennyi háznál, valamint időnként a vízipuskák felülvizsgálatát is köteles a városgazda elrendelni.

Az 1833. április 13-i Nagy-Erdőbeli tűz után elrendelik, hogy a Nagy-Erdőben „senki tüzet rakni ne merészljen.”¹⁴³

Tilalmas volt az utcákon és az udvarokon való dohányzás is: „Az Uttzákön és Udvarokon való dohányzás mind ezen város kebelén tartózkodóknak — az itt régen fennálló statutumok által meg van tiltva — ezért ezen statutumok által küldése mellett kerestessen meg a Méltóságos Öbester Ur, hogy az efféle visszaéléseket a Nemes Katonáság között megakadályozni méltóztasson.”¹⁴⁴

1846-ban szigorú büntetésekről is olvashatunk:

„Említés tételvén, hogy az Uttzákön s Udvarokon való pipázás és különösen szivarozás — mely a tavasi szeles száraz idő bekövetkeztével városunkban, hol a házak fedelei nagy részben gyúlékony anyagból vannak készítve, félelmetes és veszedelmes — minden rendű lakosok között nagyon elhatalmazódott:

— Azok, kik az Uttzákön s Udvarokon pipázni s szivarozni merészelnék, a történhető kár megtérítésén felül 12 Pengő Forintra lesznek büntetendők.”¹⁴⁵

A házak tetejére nem engedélyezik a gyúlékony venyige felrakását. A rendelet megszegőinek házáról számtalanszor lehányatják a venyigét.

A nagy szárazság idején 1836-ban találjuk meg egyik korai nyomát a tűzbiztosításnak:

„A takarmány szűk volta s a mostan uralkodó nagy szárazság miatt czélirányos lenne azokat valamelyik Tűz Kármentesítő Intézetnél bátorságosítani.”¹⁴⁶

VI.

Természetvédelem

A reformkori Debrecen városatyái és a kollégium tudósainca többször foglalkoztak a természet, különösen az erdők védelmével. A híres debreceni professor, Csécsi Imre 1842-ben Debrecenben kiadott tankönyvében meglepően mai módon ír a levegőszennyeződésről, a természetvédelemről: „Vannak némely tisztatlanságok, melyek a levegőt megvesztegethetik, azt ránk nézve ártalmassá teszik. 1. A por, mely kivált nyáron, s nagy városokban közé elegyedve a lének, azt a tudóre nézve igen ártalmassá teszi. 2. Értzolvasztó kemenczék körül gyakran mérges párák terjednek el. A levegőjavítás legjobb módja a czélszerű földművelés, a növények, állatok, vagyis a természet védelme.”¹⁴⁷

1826 áprilisában deputáció vizsgálta az új telepítésű erdőt. Szomorú tapasztalataikról így számoltak be: „Fiatalos tsemetének nagyobb része derekba el vagnak vagdalva és tördelve, e miatt abból erdőt reményleni nem lehet.”¹⁴⁸

Még ebben az évben szigorúan fellépnek az erdőbe a sertések behajtása ellen: „Tseré inspektor Uraiméknak újra szoros kötelesekbe tétetik, hogy az erdőbe behajtott sertéseket haladéknél nélkül hajtsák ki, a Gazdákat név szerént jelentsék be, s magok mellé véve elegendő asz-szisztentiát, az engedetlen kondásokat a helyszínén mindannyiszor emennyiszor az erdőben találják, 25—25 páltzával büntessék meg.”¹⁴⁹

A falopások elleni rendelkezésekkel is többször találkozhatunk. Így pl. 1828-ban: „Üjsori lakosok a Város Erdeit pusztítani meg nem szűnnek, s naponként mind a hátukon, mind pedig Talyigán a Tilalom ellen sok fát hordanak be, s azt a Piaczón nyereségre árulják. Az ilyesmit árusítókat áristomban kell tartani.”¹⁵⁰

Az erdőrongálások, lopások megakadályozására 1829-ben a következő intézkedést hozták:

1. Az erdők körülárkolása;
2. A csöszök puskával való felszerelése;
3. A csöszök és csöszkunyhók számának növelése.¹⁵¹

A természetvédelem és a város csinósítása érdekében még 1829-ben fákát ültetnek a kollégium és a nagy templom közötti területre.¹⁵²

1831-ben az erdő kímélésére nem enged a város Bihar megye azon kérésének, hogy a Hosszúpályin át vezető utat 24 öle szélesítsék. Ez ügyben a Helytartótanácsához írnak, s csak 12 ölnyi szélesítésbe egyeznek bele.¹⁵³

A favédelem erősítése ellenére 1836-ban — emberi gondatlanság miatt — már újra károkról olvashatunk:

„Nyilvanságos és szenvedhetetlen fa pusztítások, melynek oka az Erdő Mester távolléte, a pandúrok és csőszök vigyázatlansága.”⁵⁴

A Simonyi őbester kezdeményezte díszfásor csőszének gondatlan-ságáról az Erdő Mesternek szenvedélyes hangú feljegyzése maradt fenn: „Az allé mostani tsősze a felvigyázatot olyan szenvedhetetlenül rosszul viszi, hogy már egész sor szép Fák vagynak belőle kitörölve — több ízben szőlőtartam, motskoltam gondatlanságáért, de fel sem veszi.”⁵⁵

Az ivóvizek védelméről is több adattal találkozhatunk. Így 1841-ből: „A Várud Utzai ivó kutak körül a sertést tartó gazdák a hízaló tanyát a kutakhoz oly közel ütötték fel, hogy az egymásra gyűlő trágya és tisztatlanság miatt a kutak vizét, a Város népének ezen féltő kincsét a megrotasztól lehet félteni.”⁵⁶

Erdőügyhöz s fakitermeléshez kapcsolódik a ma „borraalózásként” nevezett jelenség egy korai előfordulása:

„Guti erdői botos szolgálak pénznek vesznek el a gazdaktól és egyiknek jobb fát mutatnak, mint a másíknak.”⁵⁷

VII.

Művelődés — szórakozás

A tanácsülési jegyzőkönyvben szórványosan előfordulnak művelődésre, szórakozásra vonatkozó adatok is. Így pl. 1833-ból ismeretlen színház történeti adalék: Felolvasztatott Senátor Nánássy Gábor Ur írásban tett ajánlása a felől, hogy a Nemes Városnak Czelegd utzai Furdusán, egy új tsinos Játékszínt, bizonyos és előadott feltételek mellett maga költségén felépíteni képes volna.”⁵⁸

Megtudhatjuk, hogy a bálók jó rendje érdekében már 1831-ben felügyelőt jelöltek ki:

„Senátor Miklóssy Ferencz Ur kineveztetik, hogy a Bálókra mint Commissárius légyen felvigyázattal, hogy a jó rend és illendőség megtartasson, a Tánccok Nemei jó renddel menjenek, különös figyelmet fordítván arra, hogy ezen népes Mező Városban a Nemzeti Tánccs is a maga díszéhez, s Méltóságához képest elő jöjjön; valamint arra is, hogy az eledelek jól elkészítve és tisztán, a borok a magok tisztaságába és igaz mértékébe, s a kiszabott áron adassanak a vendégeknek.”⁵⁹

Meglepo adat, hogy még 1836-ban is illetlenségnek számított a bálí belépőjegyek szedése:

„Senátor és Főkapitány Komlóssy Dániel Ur olyan jelentést tevén, hogy a helybeli Céhek midőn ilyenkor Fársang idején külön Bálókat tartanak, vendégeiktől mesterséges módokon kisebb nagyobb Summákat szoktak a hely színén kívánni és bévenni; a minthogy már ebben az esztendőben is azon Czéhekknél, melyek Bált tartottak, ezen illetlenség tsakugyan tapasztaltatott.”⁶⁰

A debreceni fürdőzés történetének régi bejegyzéseivel is találkozhatunk 1825-ből:

„Jelentés tétetődik az eránt, hogy már a Nagy Erdei Fürdő Ház kinyitódván, s annál fogva a mulatság kedvére ott sok Nép megfordulván a következő Veszedelmek eltávoztatására nézve szükséges volna a Nagy Erdőn az puskázást megtiltani.”⁶¹

Az Erdő Mester 1839-ben a Nagy Erdei kaputól a fürdő Házig egy „szép sétat helyet s egyenes utat akar készíteni, s fákkal beültetni.”⁶²

1843-ban hideg zuhany fürdő építését is javaslatba hozták a váro-

si tanácsban: „Fő Jegyző Vámosy Károly Ur javaslatba tévén, hogy a Nagy Erdei Fürdőnek egyik hátulso udvarán jó lenne egy egyszerű kevésebe kerülő s többféle megrögzött betegségeket orvosló hideg zuhany fürdőt még e tavaszon felállítani.”⁶³

***

A között és kommentált levéltári adatok bepillantást engedtek a reformkori debreceniek életébe, gondolkodásába. Erzékelte, mi mindennel törődtek, mi foglalkoztatta őket.

Láthatjuk, hogy éppenúgy voltak gyarlóságai és erényei, mint a ma emberének. Akkor is akadtak erdőrongálók és természetlövők, közlekedési rendet bontók és törvénytisztelők, voltak buja személyek, akik az ifjúság megrontására törekedtek, s akadtak, akik meg kívánták őket védeni az erkölcsletelenségtől.

A reformkor a csodálatos forradalommal végződött. Közleményünket mi sem fejezhetnénk stílszerűbben be, mint annak közreadásával, hogyan örökítették meg a debreceni tanácsülési jegyzőkönyvek a nevezetes márciusi napot:

„Ezen legkisebb csendzavarás nélkül és az Előljárósággal történt higgadt tanácskozás útján véghez ment reform diadalnak megünneplésül a Város Ház tetejére állandóul ottmaradó nemzeti színű zászló tűzetett ki, s ma estvére a város kivilágosítása elhatározatott. Kossuth Lajos Pest Megyének érdemes kövepe pedig mint a békés reformok vezetésében mások felett kitünő hazafi közakarattal és szünni nem akaró öröm rivalgások között díszpolgárrá választott.”⁶⁴

JEGYZETEK

1. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár IV. A. 1011/a 1826. I. 21.
2. Ugyanott (továbbiakban Uo.) 1828. VIII. 30.
3. Uo. 1836. XI. 30. 433. o.
4. Uo. 1831. 288. o.
5. Uo. 1831. július 25.
6. Uo. 1835. III. 13.
7. Uo. 1830. 299. o.
8. Uo. 1834. X. 18. 375. o.
9. Uo. 1831. II. 21.
10. Uo. 1841. IX. 22. 570. o.
11. Uo. 1829. IV. 15.
12. Uo. 1840. VI. 6. 290. o.
13. Uo. 1826. XI. 25.
14. Uo. 1831. XI. 23.
15. Uo. 1825. II. 18. 62. o.
16. Uo. 1830. IX. 15.
17. Uo. 1845. VII. 17. 325. o.
18. Uo. 1845. VIII. 27. 326. o.
19. Uo. 1827. VII. 15.
20. Uo. 1825. X. 3.
21. Feyér Pirokska: A szőlő- és a bortermelés Magyarországon 1829-ig Akad. Kiadó, 1981. 34. o.
22. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár IV. A. 1011/a 1825. I. 21. 43. o.
23. Uo. 1828. III. 16. 159.
24. Uo. 1828. III. 3.
25. Uo. 1827. IX. 12.
26. Uo. 1833. IV. 17.
- 26/b) Uo. 1833. IV. 3.
27. Uo. 1842. V. 11. 218. o.
28. Uo. 1830. IX. 15.
29. Uo. 1828. XII. 3.
30. Uo. 1835. XI. 23. 379. o.

31. Uo. 1827. XI. 12.
 32. Uo. 1830. VIII. 6. 348—350. o.
 33. Uo. 1830. VI. 25. 202. o.
 34. Uo. 1832. IX. 3.
 35. Uo. 1828. IV. 21.
 36. Uo. 1826. X. 30.
 37. Uo. 1830. X. 26. 463. o.
 38. Uo. 1830. I. 7.
 39. Uo. 1825. X. 30.
 40. Uo. 1832. II. 4.
 41. Uo. 1841. I. 14. 15. o.
 41/b. Uo. 1830. IV. 22.
 42. Uo. 1825. III. 2. 142. o.
 43. Uo. 1833. IV. 15.
 44. Uo. 1831. VI. 28. 266. o.
 45. Uo. 1846. III. 9. 177. o.
 46. Uo. 1836. VIII. 8. 259. o.
 47. Csécsi Imre: Földünk és néhány nevezetesebb ásvány rövid természetrajza Debrecen, 1942.
 48. Hajdú-Bihar megyei Levéltár IV. A. 1011/a 1826. IV. 13.
 49. Uo. 1826. XII. 13.
 50. Uo. 1828. XII. 3.
 51. Uo. 1829. IV. 13.
 52. Uo. 1829. 1039. o.
 53. Uo. 1831. I. 24.
 54. Uo. 1836. I. 8.
 55. Uo. 1839. 155. o.
 56. Uo. 1841. V. 22. 302. o.
 57. Uo. 1836. I. 8.
 58. Uo. 1833. VIII. 7. 303. o.
 59. Uo. 1831. XI. 19.
 60. Uo. 1836. I. 22. 31. o.
 61. Uo. 1825. VI. 13.
 62. Uo. 1839. 155. o.
 63. Uo. 1843. V. 1. 201. o.
 64. Uo. 1848. III. 19. 232. o.

MENYHÁRT JÓZSEF EGYIK FAMETSZETÉNEK KELETKEZÉSÉRŐL

KÁROLYI GYÖRGY

1974 júliusában megbízást kaptam a főiskolai szintű egészségügyi szakemberképzés megszervezésére.

Az előző év decemberében megjelent jogszabályok az Orvostovábbképző Intézet főiskolai karaként jelölték meg az új felsőoktatási forma szervezeti helyét. A képzést 1975 szeptemberében négy nappali szakon (360 elsőéves hallgatóval) és három levelező szakon (200 elsőéves hallgatóval) kezdte meg a kar. Az addig rendelkezésre álló egy év alatt kellett jóváhagyásig juttatni a tanterveket, kialakítani az oktatási és egyéb szervezeti egységeket, számos állást meghirdetni és betölteni, biztosítani az oktatás legszükségesebb tárgyi feltételeit (beleértve a nélkülözhetetlen tananyagokat is) és lebonyolítani az első felvételi vizsgákat. Ebben a zsúfolt, lázas periódusban merült fel az a gondolat, hogy egy művészi értékű emblémát kellene készíttetni a főiskolai karon történő sokirányú felhasználás céljára. Alkotó művészként már elsőnek Menyhárt Józsefre gondoltam, akit — édesapám révén — gyermekkorom óta ismertem, és csodáltam fametszeteit.

Az anyagi lehetőségek tisztázása után 1975. március 24-én levelet írtam neki.

„Kedves Jóska Bácsi!

Nem tudom, hallottál-e róla, hogy az Orvostovábbképző Intézet újonnan alakuló Egészségügyi Főiskolai Karának megszervezésére és igazgatására kaptam megbízást. A feladat nem könnyű, de nagyon szép; valami olyat kell létrehozni, ami még sohasem volt — nemcsak nálunk, hanem máshol sem.

Számos egyéb megoldandó részletkérdés közepette arra gondoltunk munkatársaimmal, hogy már a kezdet kezdetén helyes lenne tradíciót is teremteni. Ennek egyik módja egy grafikusán megoldott embléma lehetne, amelyet nemcsak a Kar által kiadandó jegyzetek (az elsők ez év augusztusában jelennek meg) fedőlapjain, hanem a legkülönbözőbb más alkalmakkor és helyeken is használhatnánk. Gazdasági igazgatónk erre a célra elő tudna teremteni egy szerény összeget.

Evtizedek óta ismerve és nagyra becsülve fametsző művészetet, a megoldás tekintetében Rád gondoltam. Ha el tudnád vállalni, kérlek, értesíts, s a közeljövőben egy alkalmas időpontban felkereslek azért, hogy a részleteket meg tudjuk beszélni.

Válaszodat várva, családdal együtt meleg szeretettel üdvözöl és jó egészséget kíván:

Budapest, 1975. március 24.

(dr. Károlyi György)
Igazgató

A válasz nem váratott sokáig magára, néhány napon belül megérkezett Menyhárt József levele.

„Kedves Barátom!

Megkaptam leveledet és válaszként — mindenekezt — szívből gratulálok a nagyon jelentős és nagyon szép megbízatásodhoz; szívből kívánok sikeres munkálkodást!

Az embléma megbízatást megtiszteltetésnek veszem és örömmel vállalom. Köszönöm, hogy rám gondoltál. Szeretném jól és szépen megoldani; ehhez nagyon kell az általad javasolt megbeszélés. Kérem, hogy — ha majd idő engedi — értesíts jövedelid időpontjáról; szeretettel várlak.

Öszinte barátsággal és szeretettel

Debrecen, 1975. III. 27.

őlel
Menyhárt Jóska

Április 25-én tudtam Debrecenbe utazni és felkeresni. Elmondtam neki a Főiskolai Kar megalakításának előzményeit, a szervezeti felépítést, nagy vonalakban a feladatokat, célkitűzéseinket is. Érdeklődését, alkotó kedvét bizonyítja, hogy már április 29-én levelet írt, s nyolc tusvázlatot mellékel hozzá.

„Kedves Barátom!

Debrecen, 1975. ápr. 29.

Mellékelve küldöm rögzített ötleteimet az emblémával kapcsolatban — bízva benne, hogy akad közöttük olyan, amelyik tetszeni fog, vagy esetleges változtatásokkal elfogadhatóvá alakítható, — vagy új ötleteket inspirálhat!

A kigyójelet mégiscsak jócskán alkalmaztam, mivel mégiscsak ez a köztudatba átment egészségügyi jel, — de több lapon nem a sablonos módon. Egyik-másikon utaltam a négy fakultásra is (pl. a IV-en a négy oszloppal, a VII-en a négyleveles ággal). Egy pár vázlaton betűkre (EUFIK) rövidítettem az Egészségügyi Főiskolai Kar szöveget — önkényesen; — elnézést értük!

Ugy érzem, hogy a nyolc vázlat — ha nem is lenne eredményes — azt biztosan bizonyítja, hogy szívvel foglalkoztam velük!

Baráti szeretettel köszönt
Menyhárt Jóska"

Néhány közvetlen munkatársammal gondosan tanulmányoztuk a vázlatokat. Elképzeléseinkhez legközelebb az I. jelzésű állt; apróbb módosításokkal (pl. az ágon, amelyre a kigyó tekeredik, 4+3 levél jelképezze a nappali és levelező szakokat), ezt tartottuk legalkalmasabbnak a kivitelezésre. Május elején újra felkerestem, s megbeszéltem vele a végleges megoldás részleteit. A módosításokat az I. jelzésű vázlaton bejelölte, s azt magánál is tartotta. (Ezért hiányzik az az ide mellékelte sorozatból.)

A dűcot és néhány házilag készült nyomatot június közepén kaptuk meg, az alábbi levélhez mellékelve. Éppen idejében érkezett, hogy nyomdában levő első jegyzeteink fedőlapjára és az első ünnepélyes tanévnyitónk meghívójára már felkerülhessen.

„Kedves Gyurkám!

Debrecen, 1975. jún. 9.

Ime itt küldöm a fadűcokat és a nyomatokat, amelyeket így kézilég — sajnos! — nem lehet teljesen tiszta rajzúnak lenyomni, de azt hiszem mégis meg fognak felelni a célnak. Sikerült egy nagyon szép puszpáng fadűcot szerezni, amely ragasztás nélküli és igen kemény, tehát nyugodtan ki lehet adni a nyomdának; sok-sok ezer nyomatot kibír és egy jó nyomda nagyon szép, tiszta nyomatokat tud róla lehúzni.

Bízom benne, hogy úgy Te, mint munkatársaid meg leszteket elégedve a kivitelezéssel; — ha azonban mégis volna valami javítani való, úgy kérem vissza a dűcot kijavításra. Te nagyon jól tudod, hogy egy fa- (vagy réz-) metszetnek mindig van valamelyes zamata, hiszen éppen ez adja meg a „kézimunka” jellegét.

Kérem, hogy ha elkészülnek a nyomdai nyomatok, szíveskedj részemre cc. 20 db-ot eljuttatni (gyűjtők és kiállítások céljaira).

Szeretettel és őszinte barátsággal
ötlet
Menyhárt Jóska"

Menyhárt Józsefnek ez a kis mesterműve alkotásai közül talán a legnagyobb számban forog közkézben: becslésem szerint tíz év alatt jóval több mint százezer (!) példányban készült el. Jegyzetek, tankönyv; a „Jó tanuló, jó sportoló” kitüntetés bronzöntvénye, illetve rézlemez-domborítása; ünnepélyes alkalmakra szóló meghívók, levélpapírok, borítékok hordozzák az egész országban — néha határainkon túl is — művészi alkotását.

Kedves Jóska Bácsi!

Nem tudom, hallottál-e róla, hogy az Orvostovábbképző Intézet újonnan alakuló Egészségügyi Főiskolai Karának megszervezésére és igazgatására kaptam megbízást. A feladat nem könnyű, de nagyon szép; valami olyat kell létrehozni, ami még sohasem volt — nemcsak nálunk, hanem máshol sem.

Számos egyéb megoldandó részletkérdés közepette arra gondoltunk munkatársaimmal, hogy már a kezdet kezdetén helyes lenne tradíciót is teremteni, Ennek egyik módja egy grafikusán megoldott embléma lehetne, amelyet nem csak a Kar által kiadandó jegyzetek / az elsők ez év augusztusában jelennek meg / fedőlapjain, hanem a legkülönbözőbb más alkalmakkor és helyeken is használhatnánk. Gazdasági igazgatónk erre a célra elő tudna teremteni egy szerény összeget.

Évtizedek óta ismerve és nagyra becsülve fametsző művészetet, a megoldás tekintetében Rád gondoltam. Ha el tudnád vállalni, kérek, értesítsd a közeljövőben egy alkalmas időpontban felkereslek azért, hogy a részleteket meg tudjuk beszélni.

Válaszodat várva, családdoddal együtt meleg szeretettel üdvözöl és jó egészséget kívánok.

Budapest, 1975. március 24.

/ dr. Károlyi György /
igazgató

Dr. Károlyi György levele Menyhárt Józsefhez

Kedves Barátom!

Ligetypium leveladet és vála-
ként - amint látni lehet - orvólól gratulációk a
nagyon jelentős és nagyon szép nyelvtudomány-
lász; ahol a kívánságok inkább munkálkodást!

Az emblemák nyelvtudást meg-
tiszteltetésnek szólnak és örömmel várták.
Köndörönmű, hogy ráni jussintál. Szerelem
jól és nagyon megvalósult; ehhez nagyon kell
hisz általában jóságos megbeszélés. Pérem, hogy
- les magadhoz a szép - értenis jöveteled
jólápostól érni; szeretettel várok

Várni szeretettel és szeretettel
Ölel.

Menyhárt József

Debrecen. 1975. IV. 27.

4029 Debrecen

Április 4. utja 15.

Debrecen 1975. ápr. 29.

Kedves Barátom!

Működésük betöltésén nagyon sok
leírásot az emblemával kapcsolatban - fira benne.
hogy szabad leírásuk legyen, amelyek túlságosan fog, hogy
erősleges népszerűségi körökkel, elfogadhatósá válnak; tehát,
- vagy új stílusokat inspiráltak!

A képek - jelek megírásuk csak jóval
alkalmatlan, mivel a jelek csak az a köztudatba
átment egészen új jelek, de a többi nagyon a
munkában megvalósult. Ezeket - némelyek utaltam a nagy
faluutakra is (pl. a 10.-es a nagy onlappal, a 11.-es
a nagy leveles lappal). Egy példányt a betöltés
(EÜFID) névvel a képek az EÜFID-nél. Főtitkárunk
örömeget - emlékeztető - elbírásért érte!

Ugy értem, hogy a nyelvi tudást
- ha nem is teljesen eredményes - azt a köztudatba
bírni fogja, hogy mindig foglalkoztam velük!

Szeretettel köszöntök

Menyhárt József

Németen 475. jnm. 9.

Kedves Gyntóknám!

Íme itt küldöm a fadicut és a nyomtatásokat, amelyekről így leírás - rajzok - majd lehet keljese tisztán rajzokból készíteni, de azt kívánom mégis megfogalmat felolvasni a célnak. Likerint egy nagyon szép, jobbjára fadicutot és - rajzokat, a másik oldalán a melléklet és igen leírás, tehát megpróbálom ki lehet adni a nyomtatásokról; de - azt és az nyomtatást kibír és egy - nyomtatás nagyon szép, kőszta nyomtatásokat tud róla készíteni.

Bízom benne, hogy meg Te minél munkatársaid meg lehetek kiegészítve a ki- vitelével; - ha szabadon nyitni volna valaminek rajzainak, meg lehetne vinni a dűcsöt ^{leírás} Te nagyon jól tudod, hogy egy fa (vagy víz -) mértékben minélis az a munka megkezdésének, hiszen éppen ez adja meg a "környezet" jellegét.

Kérem hogy ha elkészítve az nyomtatásai nyomtatás, olvasd meg és adja meg a 20 db-t eljuttatni (gyűjtök elkészítve a céljára).

Köszönettel és bízom barátokkal
Étel

Menyhárt József

Menyhárt József levele dr. Károlyi Györgyhöz

Menyhárt József grafikai jegyei

A 70 ÉVES VARGYAS LAJOS KÖSZÖNTÉSE

BALASSA IVÁN

VARGYAS Lajos, a Magyar Néprajzi Társaság Györfly István-emlékéremmel kitüntetett tiszteletbeli tagja, a magyar néprajztudomány, azon belül is elsősorban a folklórkutatás kiemelkedő és meghatározó egyénisége az utóbbi évtizedekben. Olyan kiváló tudósokat mondhat mesterének, mint GYÖRFFY István, VISKI Károly, de mindenképp KODÁLY Zoltán, akivel hosszú időn át együtt dolgozott, aki népzenei munkásságát elindította, majd később vezetői beosztásába az Ő örökébe lépett.

Most az üdvözlés során aligha vállalkozhatok többre, mint arra, hogy széles körű és nagy mélységű tudományos munkásságáról néhány területet kiemeljek, melyhez számos tanulmány és könyv kapcsolódik. Végtelgintve a magyar folklórisztika szempontjából már eddig is alapvető életművén, joggal merül fel bennünk a kérdés, hogy vajon a magyar tudományos élet vezetői a múltban és a jelenben miért nem ismerték el megfelelőbb módon munkásságát. Erre a kérdésre a jövő tudománytörténeisei adhatják meg az elfogulatlan választ.

KODÁLY Zoltán 1937-ben arra hívta fel a figyelmet, hogy „... legtanulmányosabb volna egy-egy közszegélyes dallemelkét, zenei életnek minden részletre kiterjedő leírását, szóval zenei monográfiáját elkészíteni” (A magyar népzene Bp., 1937) Mindezt először VARGYAS Lajos valósította meg az Abaúj megyei négyzázad lelkes Áj faluban. A Magyarstudományi Intézet támogatásával 1940-ben látott munkához, és a következő évben a „Tanya, falu, mezőváros” sorozat II. köteteként meg is jelent: *Áj falu zenei élete Bp., 1941* című munkája, melyben azonban a gyűjtött és feldolgozott anyag csak egy részét tudta közreadni. *Áj falu zenei anyaga I. Régi népdalok II. Új népdalok*, csak később, 1960–1963 között jelenhetett meg. A könyv ismertetése során RAJECZKY Benjamin 1944-ben (Ethn. 55:159) felveti a kérdést, hogy vajon hány ilyen vagy hasonló Áj falu van a magyar nyelvterületen, népzenei szempontból milyen csoportokba kellene osztani a községeket, ezeket milyen módszerrel kellene vizsgálni? Majd szó szerint így folytatja: „A feleleteket csak olyan társadalom biztosíthatja, mely tisztában van (művelődéspolitikai téren is) az egészséges zenei élet és az egészséges nép kapcsolatával. Az a társadalom majd gondoskodik arról, hogy VARGYAS tanulmánya csak örvendetes kezdete legyen a hasonló munkák egész sorának.” Sajnos nem egészen így történt, mert a Vargyas által megindított vállalkozások sora mégsem jött létre. KERÉNYI György Kemse, JÁRDÁNYI Pál Kide után, HALMOS István Kérszemjénje inkább csak jelzik, hogy ebbe az irányba elindult a kutatás, de a későbbiekben egy-egy település bemutatása helyett műfaj-monográfiák foglalták le a népzenei kutatás legjobb erőit.

1952-ben jelent meg *A magyar vers ritmusa* című könyve, melynek jelentőségét az is mutatja, hogy rendkívül élénk, olykor heves vita alakult ki körülötte. Mindenki úgy vélte, hogy HORVÁTH János nemrégiben megjelent két verstani műve (A magyar vers, 1948; Rendszeres magyar verstan, 1951) után e területen nehéz lesz további ismeretekkel jelentkezni. De VARGYAS Lajos ezek után is tudott újat mondani, megoldottnak látszó kérdésekre más, megoldatlanok számára pedig megnyugtató válaszokat tudott adni. Joggal mondta könyvének egyik

birálója: „Ha a mű értékét a felvetett problémákkal mérjük, ugyancsak elismeréssel kell róla szólnunk. Nemcsak az az értéke, hogy minden idevágó és megoldásra váró feladat világosan vagy egyenesen kielevezve áll elénk, hanem különösen az, hogy összefüggésük, sokszor szinte szorongató összebogozódásuk válik az olvasó élményévé.” (RAJECZKY Benjamin, Ethn. 64:434) E területen munkáját továbbfejlesztve újra könyvvé formálta, és kiadta 1966-ban a *Magyar vers, magyar nyelv* című könyvét.

A magyar népzene eredete, keleti kapcsolatainak kérdése, de nyugati összefüggései is tudományos munkálkodásának minden korszakában végigkíséri. Így részletesen foglalkozott a magyar népzene ugor rétegével, a sirató énekek nagy múltú összefüggéseivel, a regösének problémájával, összefoglalóan megírta *A magyar zene őstörténetét* (Ethn. 91:1–34, 192–236), melynek eredményeit dolgozata végén az alábbiakban summázta: „Minden ötfokú vagy eredetében ötfokú zene, amit a magyar népzeneben ismerünk (beleértve az újabban megismert három- és négyfokú ritkaságokat is) a magyarságnak és egy (vagy két) török nyelvű, belső-ázsiai eredetű népnek együttéléséből származik.” (Uo. 232) A magyar őstörténet kutatásának még sok meríteni válogja van VARGYAS Lajos ilyen irányú munkásságából, és ha ez eddig teljes mértékben nem történt meg, akkor ennek okát abban lehet keresni, hogy a történészek, régészek, nyelvészek a népzeneben, különösen annak őstörténeti vonatkozású kutatásában, sok esetben még az eredmények felhasználásának szintjéig sem mozognak elég otthonosan.

Ha ma a balladakutatást említjük, akkor az rögtön VARGYAS Lajos nevét idézi. Itt különösen érvényesül filológiai ismerete, széles körű nyelvtudása, interdiszciplináris érdeklődése, gazdag és mély népzenei képzettsége. A magyar és európai balladák három évtized alatt magyar és idegen nyelven számos könyve, nagy számú tanulmánya, cikke látott napvilágot. Ezek egyes részleteit hazánkban és külföldön vitatták ugyan, de mindenki elismerte, hogy általános eredményei az európai balladakutatás alapját képezik. Így elsőként foglalkozott a ballada dalamának kérdésével, a hozzá kapcsolódó táncsal, a legrégebb balladák rétegeinek eredetével. Mindezek alapján megállapítja, hogy a balladaműfaj a parasztság hozta létre, és annak születése, változása szorosan összefügg a parasztság helyzetével, társadalmi és gazdasági körülményeivel.

Nemcsak a részletekben igyekezett az egészet meglátni, hanem átfogó érdeklődést tanúsított a népzene összefoglalása iránt is. Ezt jelzi, hogy már 1949-ben a Népkiadás kézikönyvében megjelent a *magyar népzenei kutatás* című összefoglalója, mely nemcsak annak történetét tekintti át, hanem a jövő feladatait is körvonalazza. KODÁLY Zoltán *A magyar népzene* című munkájához a példatárát olyan mintaszzerűen állította össze, hogy ez már sejteni az 1980-ban megjelent *magyarság népzeneje* című hatalmas összefoglalást, mely ma a népzeneismeret kézikönyve. Erről mondja maga a szerző: „Össze kell hát foglalnunk mindazt, amit a korábbi összefoglalások még nem ismertek, valamint azt a régi tudottat is, amit azok nem fejtettek ki részletesen.” A BARTÓK Bélának és KODÁLY Zoltánnak ajánlott mű méltó hozzájuk.

VARGYAS Lajos 1952–1954 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklor Tanszékének docenseként működött. Ezt a nagyon fontos munkásságát azonban nem tudta folytatni, mert nehezen magyarázható módon állását megszüntették. E rövid idő alatt is jeles tanít-

ványokat nevelt a folklór, különösen a népzene és néptánc területén. Tanítványai napjainkig szoros kapcsolatot tart, és nemcsak tanácsaival támogatja őket, de közös kiadványok is jelzik e maradó kapcsolat (Szatmár, Somogy tánczenéje). Közülük most néhányan előadásal tisztelegnek mesterük születésének 70. évfordulóján, megmutatván hogyan kamatoztatták a tőle kapott értékeket. De a fiatalabb korosztályok is sokat tanultak tőle, amint ez az előadásokból is kiviláglik.

Az elmondottak csak arra alkalmasak, hogy felvillantsák VARGYAS Lajos sokirányú munkásságát, de arra korántsem, hogy annak egészét felölleljék. A Magyar Néprajzi Társaság csaknem ezer tagja nevében azt kívánom az elkövetkezendő évekre, hogy minél több tudományi kérdést oldjon meg, segítse elő azok jobb megismerését, jelentessen meg az eddigi erővel, frissességgel minél több könyvet, tanulmányt a magyar és az európai néprajztudomány hasznára és gyarapodására.

FINN ESTÉLY DEBRECENBEN 1903-BAN

(Adatok Debrecen művelődéstörténetéhez)

SZÍJ REZSŐ

Debrecen a hazai finnugor kutatás egyik központja. Református Főiskoláján 1908-tól, az egyetemen 1914-től Pápay József (Nagyigmánd 1873—1931., Bp.) oktatta a finnugor nyelvészetet. Irodalmi síkon a két világháború között a költő Gulyás Pál (Debrecen 1899. okt. 3.—1944. május 13.) vonzalma a finn irodalomhoz, közelebből a Kalevalához, mondhatni közismert. Költeményei mellett Őt a Kalevalához c. tanulmányát a debreceni Ady Társaság adta ki, s azóta is az egyik legtöbb kérdést fölvető, izgalmas írás a finnek nemzeti eposzával kapcsolatos irodalmunkban.

A 2. világháború után, főleg az utolsó évtizedekben Debrecen egyenesen egyik fellegvára lett a magyar—finn tudományos kapcsolatoknak. E körülmények megkövetelik, hogy a kutatás kiterjedjen az előzményekre is. Ennek során tisztázni kell többek közt Debrecen és a finn kultúra kapcsolatait a kezdeti évekig visszamenően. Az alábbiakban az előzményezés szolgáltatók néhány adatot.

Egy 1903. március 20—21-én rendezett finn estély műsorfüzetét körül kezemből az Országos Széchényi Könyvtár újkori Kis-Nyomatványtárának vegyes iratai között. A nyolccoldalas nyomtatott műsor a Városi Nyomdában készült, de anélkül, hogy a kiadót föltüntetné. Sőt abból az ünnepélyt rendező szerv kitérére sem derül fény. Ez utóbbi még az előbbinél is meglepőbb, hisz egy kétnapos műsorról van szó, tekintélyes szereplőgárda részvételével. Egyetlen adat sem utal a rendező-főre. Elképzelhető ugyan, hogy a műsorfüzethez borítéknap tartozott, erre azonban az Országos Széchényi Könyvtár példányán semmi sem utal. A műsorfüzet 2 koronába került.

A B/5-ös méretnél valamivel kisebb, 22×15,2 cm-es műsorfüzet borítázott, vastag papiroson készült. A címlapot kettős vonalas keret öve-

zi, a két vonalon belül keskeny vízszintes díszítményekkel. A címsorok fölött téglány alakú keretben eléggé elvont leveles díszítmény húzódik, míg a címsorok alatt ágakkal, levelekkel díszített tört oszlop előlét egy nőalak látható, nyitott tekerésszerű papírral a kezében.

A címlap enyhén szecessziós díszítésű. Az oszlop jobb és bal oldalán további keretdíszek láthatók, szintén növényi elemekkel kiegészítve.

A 2. oldalt az eklektika korára jellemző, növényi elemekből álló fejléc ékesíti. Alatta a műsor első része következik. Ennek 1. száma: Prológ, amelyet Kun Béla ad elő. A 2. sz. R. Kajanus finn zeneszerző d-moll Szózdódiája, a császári és királyi 39. gyalogezred zenekarának előadásában, Krause Antal karmester vezényletével. A 3. műsorban Finnország és az este ismertetése címet viseli. Dr. Gulyás István olvassa föl dr. Popini Albert írását, amely tehát egyrészt Finnországról szól, másrészt az est értelmét magyarázza meg a közönségnek.

Ezután a Finn népdalok előadása következik (4. sz.), dr. Popini Albertné és Nagy András tolmácsolásában. (A műsor szerint Solo és duett.) 5. számként Sibelius Tuonela hatyuját adja elő a 39. gyalogezred zenekara, vezényel Krause Antal.

A műsor első felét T. Lindh Olaf lovag és a tündérek c. művének előképes előadása zárja le. (6. sz.) Zenéjét H. Hedman szerezte. Zongorán Vecsey Imre kíséri. Az előképben 23-an szerepelnek, s köztük egyedül Olaf lovagot játssza férfi, a többi szerepet hölgyek alakítják.

Ezután szünet következik. Ez alatt Krause Antal Belzebub c. nyitányt játssza a zenekar a szerző vezényletével.

A második rész Melartin finn zeneszerző II. Legenda (Op. 12.) c. előadásával kezdődik (1. sz.). A zongoraművet P. Nagy Zoltán adja elő.

Ezt a finn nemzeti Himnusz előadása követi, Szövegét Z. Topelius írta, zenéjét F. Pacius szerezte (2. sz.). A Debreceni Városi Dalárda adja elő, Rácz Károly zenekari kísérete mellett. A műsor a karnagy nevét nem tünteti föl, valószínűleg Rácz Károly maga vezényelt.

A 3. sz. Aho Bikaviadal c. prózai elbeszélése, dr. Popini Albert fordításában. Ezt Nagy István olvassa föl.

A prózai műsorszám után ismét zene következik. (4. sz.) Finn műdalokat énekel dr. Popini Albertné és Nagy András. A zenekar P. Nagy Zoltán és Rácz Károly vezényletével működik közre.

Ezután vegyeskari szám következik. (5. sz.) A Finnország imádsága című darabot vegyeskar adja elő, amelynek tagjait név szerint sorolja föl a műsorfüzet, ugyanúgy, mint az első rész 6. száma alatt tette. A dal szövegét A. Edelhaim írta, szövegét R. Faltin szerezte. Vezényel Nagy Gyula, harmóniumon kíséri Tóth Árpád.

A műsört befejező 6. sz. Sibelius Finnország című szimfonikus költeménye, a 39. gyalogezred adja elő Krause Antal vezényletével.

A műsorfüzet 4. oldalát szintén növénydíszes fejléc ékesíti, a kor eklektikus nyomdai ízlésének megfelelően. Alatta az előadott nép- és műdalok szövege olvasható, dr. Popini Albert fordításában. A 4—6. oldalon Népdalok, a 6—8. oldalon pedig Műdalok. Az utóbbiak között a finnek nemzeti epikus, Runeberg 2 dallal, O. Manninen és E. Quanten 1—1 dallal szerepel, Runeberg-től olvasható Az első csók és egy részlet A felhők testvéréből. — A Finnország imádsága című költeményt A. Edelhaim írta, a két utolsó versszakban így könyörög a Mindenhatóhoz:

„Oh, üzz el el minden önzést,
Mikor jogunkat kell megvédeni!
Add, hogy a zsarnoksággal
Szegény hazánk meg bírjon küzdeni!

Mindenható, ki védesz
Karoddal minden földi nemzetet,
Te minden jognak pajzsa,
Oh, véd meg az elgyötört finneket!”

O. Manninentől a kendertiloló, E. Quantentől a Finnország dala c. költeményt közli a műsorfüzet.

Ami magát a műsort illeti, mindenekelőtt föltűnő, hogy az összeállító dr. Popini Albert, mert csak ő állíthatta össze a főtiek alapján, aki számos művet fordított már le magyarra, milyen jól tájékozott az akkori legmodernebb finn irodalomban és zenében. A műsorban szereplő írók és zeneszerzők egyaránt a finn népies nemzeti irány kimagasló képviselői. Kajanus 1856-ban született, tehát 1903-ban 47 éves, és íme Debrecenben egy finn est műsorának összeállítója már tisztában van jelentőségével. Még inkább meglepő ez Sibelius és Erkki Melartin esetében. Előbbi 1865-ben született, a műsor idején tehát csak 38 éves, azokban az évtizedekben ily korban még viták tüzeiben állnak az új szellem képviselői, akiknek nagyságáról az idő még nem dönthetett. Melartin pedig még csak 28 éves, de dr. Popini, ahogy mondani szokás, máris leteszi mellette a garast azzal, hogy műsorra tűzi. Egy pillanatra se felejtjük el, hogy 1903-at írnak akkor, s még nincs rádió és nincs televízió, amely a hírközlést szinte egységesítővé tenné az eseményekkel, a szellemi értékek jelentkezőivel. Dr. Popini jó ízlésére vall, hogy az új finn zene legmodernebb képviselőinek műveit tűzi műsorra egy alföldi városban, Debrecenben, 1903-ban, amely akkor még egyetemenem, csak főiskolai rangú kollégiummal dicsekedhetett.

Természetesen a többi finn zeneszerző is hazája zeneművészetének érdemes mestere, s ugyancsak Popini Albert hozzáértését dicséri, hogy őket is beválasztotta műsorába. Bár F. Pacius (1809—1891), mint a finn nemzeti Himnusz szerzője, ki sem maradhatott, úgyszintén R. Falin (1835—1918) sem, aki a Finnországi imádságnak szerezte zenéjét.

A költők és írók között Topelius (1818—1898), Aho (1861—1916) és Runeberg (1804—1877) kivételével a többi ismertetése már jóval nehezebb feladat, mert A. Edelhelm, T. Lindh, E. Quanten nem szerepel a magyar nyelvű irodalmi lexikonokban sem külön címszavak alatt, sem a lexikonok finn irodalmat tárgyaló cikkeiben. Mindez azonban nem jelent sokat, hisz a finn irodalmat a Benedek Marcell szerkesztette Irodalmi Lexikon (1927) is oly szakszerűen tárgyalja, hogy annak alapján messzebbmenő értékkritikákat nem formálhatunk a kimaradtakról.

A finn szövegeket kivétel nélkül dr. Popini Albert fordította. A sorok gyakran dőcögnek, a kifejezések sokszor erőtlenné, de érdeme nem is ebben méltánylandó, mint inkább a finn irodalom és Finnország viszonyainak elmélyülő kutatásában és ismertetésében. Egyáltalán: a finn—magyar kapcsolatok tudatos munkálásában. Tekintettel arra, hogy az összes szövegeket ő fordította, valamint felesége közreműködésére, továbbá arra, hogy az estet ismertető bevezetőt és a Finnország ismertetését tartalmazó előadás szövegét is ő írta, de egyéb forrásunk sem lenne, akkor is valószínűnek kellene tartanunk azt, hogy az estet ő rendezte. Ő lehetett a szervezője is, a műsorfüzet azért nem tűnt föl társadalmi szervet rendezőként. Azt meg, hogy ő, dr. Popini Albert szer-

vezte és rendezte, talán dicsekvés lett volna kinyomatni a műsorban. Főlmerül a kérdés, kik voltak a többi szereplők?

Dr. Popini Albertre nézve az Irodalmi Lexikonban találunk adatokat. Eszerint a Havasalföldön, Ploestiben született 1864. július 20-án. Fialat korában belépett a piarista rendbe, majd később 1899-ben kilépett belőle, és megnősült. Valószínűleg áttért az evangélikus hitre, különben aligha kerülhetett volna a nyíregyházi evangélikus gimnáziumba tanárnak.

1895-ben jelent meg Horatiusról egy nagyobb szabású könyve. Alapos munka, mint a többi könyve, kitűnő papíron, viszonylag ízléses nyomdai kivitelben.

1898-ban Byron és Shelley című két nagy tanulmánya, a kötet végén Byron Az álom c. költeményének a fordítása.

Ugyancsak 1898-ban jelent meg Álomvilág c. verseskötete, „kéziratképpen”, ami kritikai igényére vall, mert a kötet értékét főlegesen csökkentette a „kéziratjelleg” föltüntetésével. Lírai versei, ha nem is emelkednek kora legjobbjai közé, mindenesetre nem is maradnak a figyelmet megérdemlő — a csúcsok között átvezető — jó átlag mögött. Borúlátó hangulat jellemzi a lírát, a jó formaérzék a költőt.

1900-ban jelent meg Finnország a XIX. században című igen alapos, részletes, de a részletekben mégsem elvesző kitűnő munkája. Ebben előadja Finnország történetét, és olyan aprólékos gondossággal elemzi Finnország kulturális életét, művelődési viszonyait, amit verbéli finn szerző sem végezhetett volna alaposabban. Irodalom, közpművészet, zene, népművészet, építészet — mind föltárul a könyv lapjain, méghozzá a legfiatalabb nemzedék ismertetéséig kiterjedő érvénytel. — Előzőleg már lefordította Juhani Aho Forgácsok és Újabb forgácsok c. művét.

1910-ben látott napvilágot egy kis füzet A szabadkőművészet és a nagyközönség címen. A szabadkőművészet érdemeit hangoztatja, olyan hazafiakra való hivatkozással, mint Bessenyei György, Kazinczy Ferenc, Kossuth Lajos stb. Azt, hogy korábban a hazai szabadkőművészet — néhány tagja kivételével — korántsem az említettek hazafias érzése fűtötte, azt Popini idealizmusra hajlamos lelkiülete nem vette észre.

Amikor a debreceni finn estet megrendezi, 39 éves, s akkor már jelentős irodalmi munkásság áll mögötte. Mindenesetre meglepő, mily alapos kíváncsisággal fordult a finn élet és irodalom felé oly korban, amikor a hazai közvélemény meglehetősen lánghán mutatta ki érdeklődését a finn rokonság iránt.

A műsorfüzet szerint az est egyik közreműködője Gulyás István (Tiszadob 1367—1941 Debrecen), Gulyás Pál apja. Szegény tiszadobi parasztszalad gyermekeként indult, s emelkedett debreceni tanárrá. 1893-ban Móricz Zsigmondnak is osztályfőnöke, akiről a nagy író később is szeretettel emlékezett meg. — Az Irodalmi Lexikon szerint 1903-ban jelent meg A finnekről szóló munkája. Gulyás Pálnak a finn irodalommal, közelebbről a Kalevalával való foglalkozása tehát ebbe az apai örökségbe ereszti gyökereit.

Azt, hogy a műsorfüzetben szereplő, harmóniumon kísérelő Tóth Árpád azonos-e a költővel, a kérdést eldönteni még nem tudjuk. Családjában ezekben az években itt lakott Debrecenben, Tóth Árpád ekkor 17 éves és középiskolai tanuló. Ez idő tájt erős pietista hatás alá került, s foglalkozott a gondolattal, hogy papnak megy, ami ellen a családja

sem tiltakozott. Kisvendéglőben c. verse 3. szakaszában maga is utal erre. A harmóniumot orgona helyett használták a szegényebb eklézsiák, az iskolákban pedig segédeszközként az énektanításnál. De arra nézve hogy Tóth Árpád diákkorában harmóniumozott volna, adatokkal nem rendelkezünk. A család sem tudott erre nézve adatokra hivatkozni (1969. jún. 25.). Kardos László Tóth Árpád monográfiájában sem találtunk bizonyítót anyagot, de mindettől függetlenül a finn esten harmóniumozó Tóth Árpád a későbbi költővel még azonos lehet.

A további közreműködők között a zongorista P. Nagy Zoltán egészen bizonyosan azonos azzal a Psenyeczky Nagy Zoltán zongoraművész zeneszerzővel, aki 1873-ban született, s akinek neve előtt a P betű minden bizonnyal az előnév kezdőbetűje. A Zeneakadémián Thomán Istvánnál és Koessler Jánosnál tanult, előbbinél zongorázi, utóbbinál zeneszerzést. 1903-ban mindössze 30 éves, és az ő szerepeltetése megint csak Popini jó szemét dicséri, hisz Nagy Zoltán 1915-től helyettes, majd 1922-től rendes igazgatója lesz a debreceni zeneiskolának. Több szerzeménye (H-moll szonáta zongorán, Zongoranégyes, Magyar nyitány zenekarra, Murányi Venus-operett stb.) között Csokonai-dalokat is találtunk (1905-ben előadták a nagyenyedi Bethlen Kollégium Tanítóképzőjében is). Mint zongoraművész többször is szerepelt a nyilvánosság előtt. (L. még: Zenei Lexikon Bp. 1935.) Az új zenei lexikonból érthetetlen miért hagyta ki.)

Az esten szereplő másik zongorista Vecsey Imre. Róla annyit tudunk, hogy Debrecen városánál följegyzői tisztet. — Nagy András református tanító volt, Nagy Istvánról nem tudunk közelebbit, Rácz Károlyról és zenekaráról sem. Krause Antal karnagynál hasonló a helyzet. Kiltétük és elsősorban debreceni szereplésük földerítése még elvégzendő feladat.

Ennyit ígért a műsorfüzet. Tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy az estek a kiadott műsorokat megfelelően folyták le. Alább ismertett okok miatt a műsört lényegesen meg kellett változtatni, s a kisebb szereplők helyett másokról kellett gondoskodni. A Debreceni Újság, mint ez időben a város egyetlen napilapja, a napisajtó fürgeségével ismertette az előkészületeket, majd a műsorban bekövetkezett változásokat, s az estélyek lefolyását.

A Debreceni Újság 1903. márc. 8. számában a Színház rovatban adott előzetes hírt a készülő estről. Eszerint az előkészítő bizottság a Városháza nagytermében (!) tartott ülésen rögzítette a végleges műsört.

Az 5. pontot; „Kalevala melódiák és finn dalok” címen hirdette meg. Előadók: „Popini Albertné úrnő és Nagy András ev. ref. kántor úr”. A kíséret: P. Nagy Zoltán zongorán, illetve a „finnek nemzeti hangszeren” — továbbá Rác (!) Károly zenekara.

A 6. pont így alakult: Szabadságdal, Vegyeskar. Előadják a Dóczy Intézet tanárai, tanárnői, növendékei és a főiskolai énekkar tagjai.

A 7. pont is változott: Finnlandia, Sibelius finn zeneszerzőtől. Előadja a katonazenekar.

A jegyek árát is meghirdette a lap. Eszerint:

Családi páholy	15 korona
Földszinti és emeleti páholy	7 korona
I. rendű támlásszék	3 korona
II. rendű támlásszék	2,50 korona
III. rendű támlásszék	2 korona

Pótszék
Erkély
Diákjegy
Karzat

2 korona
1,20 korona
0,50 korona
0,40 korona

Hogy világosan érzékeltessük a jegyek árát, jó tudni, hogy ugyanakkor 1 q búza ára 7 korona, rozs 6, tengeri (májusi) ára 6 korona. (Uo. 4. 1.) — Az elv nyilván az volt, hogy „fizessenek a gazdagok.” S azok fizettek: megjelentek az előadáson (ahogy a színházi estéken is), ugyanakkor a szegényebbek valóban krajcáros áron vehettek részt a nem mindennapi hangversenyen.

Az újság március 13. sz.-ban „Popini Albert és a finn este” címmel terjedelmes írásban magyarázta meg, miért van olyan nagy szerepe Popini Albertnek az est műsorában? A szakirodalom ismerőseit — írja a lap — erről nem kell fölvilágosítani, annál inkább másokat. Megtudjuk a cikkből, hogy Popini édesapja olasz származású és Debrecenben volt kereskedő. Részt vett az 1848-as szabadságharcban. A tomasváci útközében golyót kapott a fejébe, de életben maradt, noha a golyót csak 28 év múltán tudták eltávolítani. Popini Albert a golyót óraláncán hordja. Az idős Popini később Aradra költözött, s ott lett egy biztosító intézet vezérigazgatója. Hogyan kerültek Ploestibe, ahol Albert fiuk születet, még tisztázásra vár. Családját, gyermekeit hazafias szellemben nevelte. Albert fiát tanárnak szánta, s nem is csalódott benne, mert az egyetemen a modern nyelvek mellett a finnugor nyelvészetet is tanulta. Rendkívüli nyelvtelenségének köszönhető, hogy társait messze megelőzve, fordítson a finn irodalomból. E nép sorsa és irodalma teljesen lebilincselte, s teljes erejével szánta rá magát a finn irodalom és kulturális élet tanulmányozására. Egymás után jelentek meg fordításai, a Budapesti Szemlében, majd Aho-fordítások kötetekben. A finnek is méltányolták munkáját, s a finn irodalom és tudomány számos jeles képviselője kereste föl Popinét. Személyes és levélszerű ismeretségben állt Ahoval, Setälével, Genetz-cel és másokkal. Érthető, ha nevét jobban ismerik, mint idehaza.

Popini lankadatlan szorgalommal végezte a finnek megismertetését a magyar közönséggel. A cikk szerint hozzáfogott egy finn kiadású és nyelvű díszmű magyar fordításához és kiadásához. Ugyanis, amikor 1898-ban az oroszok a finnek „kitörölték a nemzetek sorából”, a finnek egy hatalmas díszmű kiadásával tiltakoztak Európa előtt az erőszak ellen. A mű címe: Finnország a XIX. században. — A nagy mű három év alatt szinte minden művelt európai nyelven megjelent, Popini ezt akarta a magyar közönség számára hozzáférhetővé tenni. A költségekre a finnek följárlottak ezer koronát, a magyar Közoktatásügyi Minisztérium és a Magyar Tudományos Akadémia egyenként ugyancsak ezer-ezer koronát, s a további költségek előteremtése végett Popini Debrecenben és a más városokban a szóban forgó est megrendezésével akarta előteremteni. Az est sikere érdekében — olvassuk tovább a Debreceni Újság cikkében — Popini felesége Finnországból hozott magának finn „nemzeti ruhát”; meghozatta a finnek népi hangszerét, a kantelet, megtanult rajta játszani, hogy így mutathassa be a finn nemzeti dalköltészetet. — A finnek méltányolták a Popini házaspár törekvéseit a két nép barátságának elmélyítésére. Fényképüket közölte a finn „Vasárnapi Újság”.

A cikk azzal a reménységgel zárul, hogy a debreceni közönség is megmutatja érdeklődését a finnek ügye iránt. Tanúsít legalább akkora

KEREKES FERENC ISMERETLEN NÉPRAJZI KÉZIRATA (1836)

VARGA GÁBOR

Kerekes Ferenc (1784—1850), a debreceni kollégium professzora, a Magyar Tudós Társaság tagja volt. Európai hírnű tudós lehetett volna, ha elfogadja a freyburgi vagy a pétervári egyetem hívását. Ő azonban hazajárt, közelebről alma materét, a debreceni kollégiumot kívánta szolgálni.

Az ásvány—növény—vegytan tanszéket 1823 végén foglalta el. E tárgyak népszerű előadója volt, külföldi tudós társaságok díjait nyerte el, miközben itthon nemegyszer mellőzéseken volt része. Geometriai, matematikai, kémiai, pedagógiai műveivel sokat tett a felsorolt tudományok hazai elterjesztése, népszerűsítése érdekében. Polihisztorságát mutatja, hogy ő adta ki először verses előszóval megtöltötte Fazekas Mihály Lúdas Matyiját. A debreceni Református Kollégium kézirattárában „Technológiai és gazdasági jegyzetek”* címet viselő gyűjteményében ismeretlen néprajzi írása is sokoldalú érdeklődését bizonyítja. Kerekes ismeretlen írásának betűhív közreadása mind néprajzi, mind nyelvészeti szempontból érdekes lehet. A kézirat a következő:

„A Szűcs mesterség rövid leírása

A bőrt melyet az Ember, vagy szárazon vagy nyersen vesz, bé áztatja egy arra rendeltetett kádba vizet töltvén reá annyit hogy a bőr egészen a vízbe legyen, és azt abba hadja mind addig míg tökéletesen meg nem ázik úgy hogy annak ösze száradását és ösze csomózkodzott szeleit kézzel ki húzogathassa.

Ez meg lévén következik a mosása, mely így esik meg. Az Ember a vakaróval mely olyan forma mint a ló vakaró mind addig vakarja míg az abba lévő moskot ha egészen nem is legalább a lehetőségig ki nem mossa, azután az első mosás végződésével a mosó kádból ki öntvén a vizet melyből először ki mossa, friss vizet mér ismét ugyan abba a kádba és újra bele rakja már a félig ki mosott bőrt és már most mind addig mossa míg minden moskot ki nem mos belőle. Azután ismét friss vizet tölt reá, mely már tisztán marad. El végződven a háromszori ki mosás következik a húsolás mely, ha apró a bőr az úgynevezett *hasi akaszán* ha pedig nagy juh bőrök az *eszkáján* megy véghez mely húsolás arra való hogy a meg nyúzásokor a bőrön maradt húst rólla le tisztítsa, és eggyzersmind a vizet, mely a mosáskor a bőre bele vette magát ki húzza.

Így elvégződven a húsolás a bőrt bekorpázzák és be sózzák, és ösze hajtogatván teszik a Csávába mely áll tiszta vízből, sóból és korpából, és ebbe a csávába hadja a bőrt 2 hétig ha a Csáva ujj vagyis most készült ha pedig régi 1. hétig, minden nap meg forgatván háromszor, ki készülvén a csávába a bőr melynek a próbája az, hogy a máltáról az az a lábánál lévő kopasz bőrről a sórt le lehet keves erővel dörzsölni, ki szedik belőle és le teregetvén meg hadják száradni.

* Kerekes Ferenc: Technológiai s gazdasági jegyzetek 1836. Tiszántúli Ref. Egyházkerület Nagykönyvtára Kézirattár R.608.33. 102—104. o.

érdeklődést az est iránt, mint „amennyit egy-egy fővárosi szubrette primadonna föllépése iránt szokott tanúsítani” — fejeződik be az aláírás nélküli cikk.

A lap 1903. márc. 19-i, csütörtöki száma közölte, hogy az első napra, péntekre, páholyok, valamint a támlásszékek jegyei mind elfogytak, a többi helyre még kaphatók. — A második napi előadásra még valamennyi jegyfajtból kapható.

Ugyanebben a számban a 6. oldalon a Színház c. rovatban azt olvassuk, hogy „bérletszünetben” a Finn estély jövedelme a Debrecenben fölláttató intézet alapját szolgálja. Ez ellent mond a 13. számban megjelent cikkben foglaltaknak.

A márc. 20-án megjelent számban a hírek között olvasható, hogy a második finn est után az Angol királynő étteremben társas vacsora lesz, a rendezőség erre meghívja az érdeklődőket.

A Debreceni Ujság márc. 21-én megjelent száma ismertette a finn est lefolyását. Külön hírből számolt be arról, hogy megbetegedések miatt számos szereplőt mással kellett helyettesíteni. Vecsey Imre főjegyző helyébe Drumár János zenédei tanár ugrott be. A szavalásra vállalkozó M. Otrokócsi Végh Vilma influenzázban megbetegedett, őt Szombathy Margit helyettesítette. Az élőkép 23 szereplője közül a közbejött halálesetek és megbetegedések miatt a szereplőknek csak egynegyede maradt meg, de az élőképet mégsem hagyták el. Főlsorolta a szereplőket.

Az estélyről szóló részletes beszámolóból hiteles képet kapunk az est műsoráról. Ez lényegesen eltér a kinyomatott műsortól, ami a főnti okok miatt teljesen érthető. Ugyanitt olvasható, hogy az estet az Oláh Károly városi tanácsnok által szorgalmazott süketnéma intézet javára rendezték.

Az estélyt Kun Béla kolozsvári újságíró prologja nyitotta meg, aki erre az alkalomra ájtott Debrecenbe. Az újság a prolog két utolsó versszakát is közli, mi csak a két utolsó verssort:

„Te add nagy Isten, hogy nyílják a bőrtön,
Áldd meg a finnet, áldd meg a magyart!”

Ezután Kajánus rapszodiáját játszotta a katonazenekar, „óriási hatás mellett”. — Majd Popini Albert ismertette Finnországot „vonzó mődorban”. Utána Popini Albertné énekelt finn dalokat, „zajos tetszés mellett előbb szőlóban, majd a szép hangú Nagy Andrásval duettben”. Az Olaf és a tündérek c. melodramát Szombathy Margit adta elő, aki 12 órával előtte ugrott be, s „valóban bámulatos tökéletességgel szavalt”. A zongorakíséretet Drumár János látta el a „tőle megszokott művészi precizitással”. — Nagy Zoltán zongorajátékát „zajos tapsokkal honorálták”. — A többi műsorszámról csak annyit ír, hogy közülük különösen érdekesek voltak a dalárda finn himnusza, Popininé műdalai és a vegyeskar éneke.

A 2. finn estélyről a Debreceni Ujság márc. 22-én megjelent száma a Színház rovatban számolt be, hír formájában, rövid pár sorban. „Díszes és nagy közönséget” vonzott ez az est is. „Mindenképpen boldogan szívta magába a finnek világának eddig ismeretlen levegőjét, amely annyira rokon a mienkkel”. Az előadás után bankett volt az Angol királynőben, amit táncmulatság követett.

forgatván a romboló, ki kétségbe a csavake, a
 melynek a jótétele az, hogy a máltáról asar a lábánál
 leve kopart. Kétször a szót le lehet érteni érvel két
 szöveg, ki lehet belőle és le-tengervén meg ha-
 ján vártadni. A bőrt meg, a száradván létezik a bőrt,
 nel a földlele. Talami nyitós helyre hogy ott egy
 köréjje meg nyitlyon. Meg nyitlyon pedis fel
 kedés és ki húzogatója az az ki ezorholás hogy
 aróe száradt kétször ki húzogatójában. A
 ezorholás végződésével minden olyan munkát
 mellyel a bőrt kétször és jobbiajára tartoznak
 véghez vitettel a kérel, úgy hogy minden erután
 vele elkövetett munkát annak nem jóságára ha
 nem csak a jóságára és a csinosítására tartoznak.
 A ki ezorholás után következik a kaszállás melly
 a munkát meg véghez a mellyen a húsolás.
 És más a kaszállás után a bőrt a jótétele, fejér,
 és puha. Így már tökéletesen ellévén készítené
 a bőrt következik a földelgorása. Elő lévén a bőrt
 az Ember szab először a dolgozó kézzel melly
 abban különbözik a közönséges késtől hogy sokkal
 kal szélesebb és rövidebb két első cikkelye
 éppen olyan nagyvágus mint a forma mellyolyan
 forma mint a lapta cikkely, azután szab
 a bőrt két hátulj cikkelye ugyan csak afor.
 mához melly hátulj cikkely forma abba ki,
 különbözik az első cikkely formától, hogy az egyik
 oldala ki van vágva, azután őze varja.

Kerekes Ferenc kéziratából

A bőr megszáradván leteszik a bőrrrel a földfele valami nyirkos
 helyre hogy ott egy kevésse meg nyirkujjon. Meg nyirkulván pedig fel-
 szedik és ki húzogatója az az ki ezorholás hogy az őze száradt ré-
 szei ki húzogattassanak.

A ezorholás végződésével minden olyan munkák mellyek a bőr ké-
 szítésére és jobbitására tartoznak véghez vittettek a bőrrrel, úgy hogy
 minden ezután vele elkövetett munkák annak nem jóságára ha nem
 csak szépségére és csinosítására tartoznak.

A ki ezorholás után következik a kaszállás melly azon akaszán
 megy végbe a mellyen a húsolás. És más a kaszállás után a bőr szép
 tiszta, fejér és puha. Így már tökéletesen ellévén készítené a bőrt követ-
 kezik a fel dolgozása. Elő lévén a bőrt az Ember szab először (a dolgo-
 zó késsel melly abban különbözik a közönséges késtől hogy sokkal
 szélesebb és rövidebb) két első cikkelyt éppen olyan nagyságút mint
 a forma melly olyan forma mint a lapta cikkely, azután szab ismét
 két hátulj cikkelyt ugyancsak a formához melly hátulj cikkely for-
 ma abba különbözik az első cikkely formától, hogy az egyik oldala be
 van vágva, azután őze varja.

Így őze lévén már varva a cikkelyek meg papíroszza, az az a
 cikkelyek alsó szélére var mintegy öt annyira őze hajtogatott papí-
 rosat olyan szélest t: amillyen széles prémet akar tenni a sapkára:
 meg lévén papíroszza reá varja a prémet is mellyet az Ember ilyen
 formához vág, vág pedig két illyet és ezeket őze varja.

A prémet is reá lévén már varva az überczuk-ra (: így hívják t: a
 sapkát akkor mikor még csak a négy cikkely van őze varva nem lévén
 meg sem papíroszza sem megprémezve:) béllést szab hozzá melly
 áll négy a sapka cikkely formájához hasonló formához vágott cikke-
 lyekből, de valamivel annál rövidebb.

A meg béllelés után be kenik mind a sapkát mind a béllést vízzel
 csak gyengén és azután meg hátullyozzák, melly így megy véghez a
 szélén felül három unnyira be varja és abba a varrásba teszen gyp-
 jút vagy tseput melly csak arra való hogy ott egy kis kidomborodása
 legyen a sapkának.

Így ellévén már készítené a sapka fel szegeznek a formára, mellyet
 tőkének neveznek melly olyan forma mint a kalaposok formája. Kö-
 rül a sapka szélét a tőkéhez szegezven 8-10 helyen arra a végre tsi-
 nált apró szegekkel, s kiteszik a napra, hogy ott meg száradjon.

(A kézirat részlete Beke Károly másolatából)

EGY XIX. SZÁZAD ELEJI VERSGYŰJTEMÉNY DEBRECENI VONATKOZÁSÁIRÓL

TÓTH BÉLA

Csanádi János Mesterek és mesterkedők cím alatt érdekes váloga-
 tást adott közre a Kortárs 1982/5. számában egy Zsoldos János nevű
 „versszerző” Páparól származó, 1803 körül keletkezett s az OSZK-ban
 őrzött kéziratot füzetéből, a poétáról csak annyit állapítva meg, hogy

„theológus és philosophus ifjú” volt. A későbbiekben leszögezi még azt is, hogy „nem azonos a Debrecenben tanult, nála másfél évtizeddel korosabb köveskálai Zsoldos Jánossal, Veszprém vármegye akkori főorvosával, aki 1796-tól vagy harminc éven át szintén Pápán élt”, s föltételezi, a szóban forgó versíró a száraz betegség, az iszonyatos morbus Hungaricus áldozataként fejezte életét „valami nyomorúságos parókián”.

A „személyazonossági” és életrajzi adatokon túl azonban a közlemény több más problémát is felvet. Mivel a kéziratot nem láttam, s csak Csanádi közléseire vagyok utalva, nem tudom például megállapítani, hogy a nála említett 1801–1803-as évszám nem csupán a másolás időpontjára vonatkozik-e. Az időpontot és a szerzőséget ugyanis így láthatatlanban is több dolog teszi kétségesé. Először is az, hogy nemcsak egy (orvos) Zsoldos János volt, hanem mögötte ott állt a hasonló nevű apa, előbb köveskálai, majd pápai lelkész, mellette pedig ott volt öccse, Jakab (v. Jakob), aki szintén lelkészként tevékenykedett, s valamennyien megjárták a debreceni Kollégiumot, mint „theológus és philosophus” ifjak.

De menjünk sorjában! A legidősebb Zsoldos János nevével a „pilanatnyilag” rendelkezésünkre álló adatok szerint először a debreceni Kollégium szubszkripció albumában találkoztunk az 1755-ik esztendőben: Itt ez olvasható:

Nomen	Patria	Schola a qua venerunt
Johannes Soldos	Papensis	Semproniensi

Anon 1755. die 24. apr., Classis prima¹

Vagyis: pápai származású, a soproni iskolából jött, s 1755 ápr. 24-én iratkozott be a Kollégium első osztályába, ami az akkori rend szerint a filozófiai fokozat első osztályát, a „poetica classis”-t jelentette. Ezután a neve mint köveskálai lelkész bukkan elő, tehát Debrecenben valószínűleg elvégezte a teológiát. 1783-ban ugyanis, amikor a türelmi rendelet következtében Pápán helyreállott a református egyházi élet, az istentiszteletek sorát a Köveskáláról meghívott Zsoldos János s a Csögéről meghívott Farkas Jakab prédikátorok kezdték meg az év május 11-én, Zsoldos azonban, aki egyben az egyházkerületi jegyzőséget is viselte, ami püspökhelyetteséget is jelentett, már 1784-ben meghalt.²

A család azonban, úgy látszik, az apa halála után is kötődött a debreceni Kollégiumhoz. Az árván maradt két fiú közül ugyanis a nagyobbik, János, aki 1767. május 2-án született Köveskálán, még az apa halálának évében, 1784. április 24-én beiratkozott a Kollégiumba, s több évi debreceni tanulás, majd halasi rektorkodás (1790–92) után a jénai egyetem orvosi karának hallgatója lett; 1796-ban pedig, miután az előző évben Bécsben megszerezte orvosi oklevelét, Pápa és Veszprém megye tisztviselőjévé választották meg. Itt működött 1832. május 12-én bekövetkezett haláláig.

Gyógyító munkája mellett orvosi műveket is írt. *Egészség regulái* című munkáját (Győr, 1817) öccse, Jakab (Jakob) foglalta versekbe. *Az egészség fentartásáról* (Dietetica) címűt (Sárospatak, 1818) pedig Fodor Gerzson (1763–1835), akit az ifjabb Zsoldos János már kollégiumi tanuló korából ismerhetett mint köztanítót és könyvtárost, s aki ekkor nagykörű lelkész volt, írja át verses formába.³

A második fiú Jakab (Jakob), aki később mezőlakai lelkész lett, mint 16 éves poéta (tehát első éves a felső tagozaton) tanúként szerepelt tanára, Csokonai első kollégiumi perében (1794. december 17.). Ké-

sőbb, mint láttuk, ő foglalta versekbe bátyja *Egészség regulái* című munkáját, s nagy költeménye maradt fenn Csokonairól.⁴

Mit mulat mindez? Azt, hogy a kéziratban szereplő Zsoldos János név, amely természetesen csak a második Jánosé lehet, csupán a tulajdonost jelentheti, hiszen ő a fentiekből kitűnően nem tudott verselni, a versgyűjteményben szereplő költemények pedig öccse, Jakab (Jakob) munkái, illetve gyűjtései, aki azok egy részét esetleg még debreceni diák korában írta vagy gyűjtötte a Háló Kovács József és Csokonai hatása alatt fellángolt verskultusz hatására, hiszen ilyesmire hajlamos, képessége mellett ideje később is bőven jutott falusi lelkészkedése korában, bátyja viszont, akit széles körű orvosi tevékenysége is elfoglalt, saját munkáit is vele és Fodor Gerzsonnal öntötte verses formába.

Igy tehát nyilvánvaló, hogy a közölt versek ifjabb Zsoldos János gyűjtései s jórészt saját munkái, s mint ilyenek, a ref. kollégiumi, elsősorban a debreceni diákköltészet termékei, s meglehetősen magas színvonalon képviselik azt a verselési kultúrát, amelyből Csokonai költészete kihajtott és magasba szökött, egyúttal e költészet háttérét, szétszűrőhatását is megvilágítva. Különösen fontos és szinte kortörténeti súlyú a *Kívánságom* című hosszú költemény, mely sokoldalúan idézi a XVIII. század (a felvilágosodás) idilli életszinterét, életmódot kívánó gondolkodását, izlést, azt a felfogást, melynek szívényája Fieldingtől Voltaire-en (cultiver notre jardin) Rousseau-ig, Csokonaiig, Fazekas Mihályig ível, s amely a rokokó idilli világát is megteremtette.

JEGYZETEK

1. Thury Etele: Iskolatörténeti adattár, Pápa, 1908., II. 240. l.
2. Tóth Endre: A pápai ref. egyház története, Pápa, 1941., 230. l.
3. L. Szinyei József: Magyar írók, III. k., 572. l.
4. Varga Balázs: Csokonai-émtételek, MTA kiadása, 1960. 41. s. k. l. a vers: 310–315. l.

PÁLINKAFŐZŐK A MŰLT SZÁZAD ELEJI SZABOLCS MEGYÉBEN

PÁLL ISTVÁN

„Olyan a munkásembernek az ital, mint az órának a felhúzás, jobban megy tőle az ember” — tartotta a mondás Szabolcsban. Pedig — mint az *Dienes István* munkájából kiderült — a XIX. század előtt az itteni magyar nép nem élt olyan mértéktelenül a pálinkával, mint azután. Ennek okait a szerző az olesó gabonának, az úrbéri viszonyoknak, a Lengyelországgal való szomszédoságnak s a XIX. század harmincas éveiben elszaporodott gőzműves pálinkafőző házaknak tulajdonította.¹

A többágyi-parasztí pálinkafőzést az 1836. évi VI. tc. hatályba lépése előtt a földesúri előjogok erősen korlátozták, de ez nem volt akadálya a pálinka (és más italneműek) fogyasztásának. A földesúri jogok kijátszására sokféle eszközt bevetett a parasztság, amire jó példa egy 1799-es nyiregyházi földesúri rendelet: inti a település előjáróit, hogy „olylkor a szállásokat is meg vizsgáltsák, sok gabonáért cserélt Tisza

oldali pálínka szokott ott dugasztva lenni".² Ezt Szirmay Antal adatai is alátámasztják: 1809-ben írja, hogy a Tiszaháton és a Szamosháton „szilvákból pedig sok és jó pálínka égettetik”,³ s az így főzött ital bizony nem mindig a törvényes úton került a felhasználókhöz!

Az említett törvény saját szükségletre és nagybani eladásra szabad-dá tette a pálínka-főzést mindenféle alapanyagból, s ez a pálínkamennyiség ugrásszerű növekedését vonta maga után. Addig főként a közönséges gyümölcspálínka és a törköly főzése volt általános, már a XVIII. századi földesúri és paraszti gyakorlatban is. „A szeszfőzés a majorsági nagyüzemben hosszabb időn át a hullott, más célra nem használható gyümölcsből, élvezhetetlen borból, megromlott gabona feldolgozásából vagy pedig szilvapálínka, törköly készítéséből állt... Tömeges áru-termelésre ebben az iparágban a burgonyatermelés elterjedésével párhuzamosan került sor” — olvashatjuk a Magyarország története című nagy összefoglaló munkában.⁴ A gabonából való pálínka-főzést az 1836-os törvény csak a gabonapálínka hagyományos területein engedélyezte.⁵ Ehhez kapcsolódik Fényes Elek azon adata, hogy a Szabolcs megyében termelt rozs egy részét „Szatmár vgyébe N. Károlyba hordják, hol az főképen pálínka főzésre vásároltatik fel”.⁶

A forgalomba kerülő szesz mennyisége az 1830-as években elterjedt gőzkazánoknak köszönhetően jelentősen megnőtt — mint arra fentebb már utaltunk. A drága berendezések üzemeltetésével „csupán a korszerű gazdálkodás útján a kezdő lépéseket megtevő majorsági üzemek foglalkoztak célratorőn” — hiszen a nagyméretű, szeszfőzés céljára történő burgonyatermelés csak itt valósulhatott meg.⁷ A szesz-termelés nagyobb részét polgári tőkés vállalkozók üzemében végezték, akik közé az uradalmi bérlők is tartoztak.

A burgonyában gazdag Szabolcs megyében is hamar elterjedtek a „gőzműves pálínka-főző intézetek”. 1839-ben megjelent munkájában írja Fényes Elek, hogy „ilyeneket már láthatni gr. Dessewfy Józsefnél Sz. Mihályon, Kállay Péternél Biriben, Bónis Sámuelnél Théten, de nemcsak itt, hanem egész országban legnagyobb ilyen intézet van Bezdéden, melyet b. Ghilányi, 's egyéb részvényes társaság állított fel. Mind ezen gépelek Gall szerint vannak elkészítve”.⁸

A paraszti vagy a földesúri és városi üzemekben használt pálínka-főző berendezések a gőzkazánok elterjedéséig nem különböztek lényegesen egymástól. Tartozékaik: egy rézüst (kazán), tetején sisak; ezt egy fából készült hűtőkádön keresztül vezetett kettős rézcső kötötte össze a pálínkát összegyűjtő edénnyel, amibe a csőből csepegett a lecsapódott pálínka.⁹ A paraszti gyakorlatban tulajdonképpen csak a rézüst jelentett értéket (nem véletlen, hogy pl. az 1830-as években a nyíregyházi szőlőbéli épületekben egyre-másra írtak össze pálínka-főző üstököt¹⁰), de az 1799-ben Szabolcs községben összeírt, Oroszlánosi Törös Mária tulajdonában volt uradalmi pálínka-főzőben sem volt sokkal több berendezés (a lista: „Pálínka ház vályogból. Ebben: pálínka főző üst, négy cső kád vas abronccsal, egy itze és egy cserpák.”)¹¹

Az alább bemutatandó szeszgyárak valóban nagyüzemeknek tűnnek az imént említett egyszerű berendezések mellett. Érdemes megfigyelni a szesz előállításához szükséges berendezéseknek kívül az azokat magukba foglaló épületeket is, hiszen anyaguk, azok ára, a terminológiai a paraszti építőgyakorlathoz is szolgálhatnak adatokkal.

A Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltárban található petneházi inventárium egy per során lefoglalt szeszgyár lajstroma 1846-ból,¹² a nyírbél-

teki lista pedig 1847-ben készült, s a leégett üzem összes alkotórészét tartalmazza.¹³

„Alább írtak lelkiismeretünk s hitünk szerint bizonyítjuk, mikor a mai alul írt napon, mint Bartha Imre felelőssége alatt T. Sulyok Josef Úr ellen lefolyt szopernek — Karhatalomali Végrehajtási határnapján, T. Becske Lajos Sz. Biro Ur rendelkezésénél fogvást: Sulyok Josef Úrnak foglalás alá vette Petneházi Szeszgyárát, Kelletvén megbecsülni, eljárásunkat az alább írt modon tettük:

Szám	betsár váltok		
	f	x	
1	Az ágosokra 's patsitból készült épületnek falazatába foglalt ágosokat — a tapasz miat, hiba nélkül megszámlolni nem lehetvén, azt □ ölekre felvéve a Külső és belső falazat, és Közfalak 114 □ öleket foglalván magokba, □ ölet 35 Vforintokkal számítva be-tsütellett		3990
	bent foglaltatván ezen becsübe a patsit, tapasz, ágosok, Padlás és tető, 's az ajtófélfák is		
2	Négy pár nagy Gerenda, pártját 11 fval véve	44	
3	18 pár gerenda per 5 f 30 xval számítva párja	99	
4	Egy Mester gerenda	13	
5	23 bokor szarufa 2 ft 30 xval számítva	57	30
6	154 pár fenyű léz — 30 xval véve	77	
7	Enek szállítása	15	
8	28 000 fennyű Zsindely — szállítási költséggel együtt 11 ft 30 xval számítva ezrét	322	
9	42 000 Zsindely szeg, ezrit 1 ft 15 xval véve	52	30
10	1500 Lézt szeg — ezrit per 7 ft	11	
11	A hűtő fedele átalányosson	80	
12	Grádics altalanosson	20	
13	Kut — Csatornával együtt	250	
14	Az egész Áts munka	250	
15	A felső 's alsó 163 padlás deszka, szállítással együtt szállát 1 fval véve	163	
16	Annak meg gyalulása és lerakása	25	
17	felül egy kis ablak tábla	2	30
18	Egy asztalon — fapumpa abronccsal együtt	40	
19	Egy sympla ajtó átaljában	2	
20	6 felbéléit ajtó, Zsalokkal és Záral átaljában 10 frt 30 val véve	63	
21	Egy Kétféle nyíló dupla ajtó	25	
22	2 Dupla ajtó — per 13 frt véve	26	
23	9 ablak Üveggestül, egyet per 7 ft számítva	63	
24	2 nagyobb Kád, és egy kisebb atzélos — asztalos munkával együtt átaljában	280	
25	11 darab tsatorna átalján véve — összesen	15	
26	A hűtőhöz fölhasznált 18 szál deszka, munkával együtt	56	
27	Egy Majschvermer kád, mindenestül bodnár munkával	50	
28	Egy separátor kád dto	15	
29	Két blázni kád dto	100	

30	Egy spiritus reservata kád	dto	dto	20	
31	egy forvermer kád	dto		12	30
32	Egy Léhó			4	
33	Három Sáfli — darabját 2 frt 30 xrval számítva			7	30
34	Két árpa és Kolompért mosó kád általánosson			50	
35	Egy tsós kád általánosson			40	
36	egy formajsch kád	dto		75	
37	egy víz reserva kád	dto		64	
38	Két — Kolompért főző kád			95	
39	egy víz melegítő kád	dto		20	
40	három Einsatzos kád			23	
41	egy Einsatzos kavaró kád			20	
42	Két — Cserpák			1	
43	egy rudas cserpák			1	
44	Az egész szez géphez felhasznált Veres réz 700 fontra nézetvén, enek fontját — mindennemű megkivántatokal és munkával együtt 1 frt 45 xárjával számítva			1225	
45	Egy Vas gőzfazák általánosson véve			345	30
46	Egy vas pumpa			217	
47	egy kolompér darálló			250	
48	Az egész géphez felhasznált sárga réz 267 fontra nézetvén — enek fontját, mindennemű megkivántatokal és munkával együtt 2 fíval számítva			534	
49	Egy Vas seibnyi — srofofal együtt, általánosson			50	
		Öszvessen		9261 ft	

Ezen becsüben mindennemű lakatos, kovács és Üveges munkák is, felvéve és betudva vannak.
Mely Betsü hogy általunk és oly modon tététt, nagyobb hiteleségül kiadtuk ezen nevünk aláírásával is erősített Bets levelünket

Kelt Petneházán 10^{ber} 22^{én} 846

feő Biró Tulipán János
feő Hites Tulipán Miklós
feő Hites Mátyok János
feő Hites Szilágyi György
feő Hites Tóth Miklós

Tutkovits János Keze x vonása
áts mester
? (héber név)
az az Svartz Sámuel veres réz Műves
Asztalos Josef Asztalos Mester

* * *

Rós Jákób izraelita szeszgyára (Nyírbélteken)

18 bokor szarufa 1 bokor 2 f 30 xr	45	
6 szál farozatra párja 2 f 30 xr	7	30
10 darab falra való gerenda per 3 ft	30	
20 darab folyó gerenda párja 5 f	50	
2 húzó gerenda	15	
120 deszka padlásnak dbja 1 f	120	
11 darab ajtó ajtó félel edjűtt db 6 f	66	

8 ablak p 5 f	40	
42 szál fenyő lécz párja 33 xr	11	33
56 szál éger fa létz — párja 20 xr	9	20
14 szál stablon deszka	14	
600 létz szeg 100/36 xr	3	36
50 potzok szeg p 3 xr	2	30
8000 'sindely ezri p 11 ft	88	
12 000 'sindely szeg ezri p 1 f 15 xr	15	
600 kéve nád — száza 2 f 30 xr	110	
szállítása	110	
2000 kéve kortz vessző száza 15 xr	5	
áts munka	250	
nád kötő	60	
Kömüves	250	
Egy 6 öl hosszú 2 1/2 öl széles deszka hűtő — oldala teteje deszkával és gerendákból volt készülve 's a' szeszgyárhoz volt ragasztva ...		
72 szál deszka a hosszába	72	
a' két végére 36 szál	36	
a' tetejére és padozatjára 70 szál	70	
tőlyg fa gerenda kellene hozzá 20 p 2 f 30 xr	50	
Létz szeg 3000 p 7 f 30 xr	22	30
áts munka	60	
Ezen deszka épülethez volt ragasztva egy fából épült négy szegletű rabota hűtő ...		
29 szál vastag deszka az karvallott elő adása szerint darabja 2 f 30 xr	72	30
4 gerenda	4	
4 kis czuláp	2	
200 létz szeg	1	12
készítése	75	

Szesz gyár hosza 18 öl szélessége 3 és 1/2 öl három sor 'sindelyel 's felül náddal volt fedve 1470 || egy deszka hűtő | 450 |
egy vasas forrózó kád 24 köblös	90
Rabota hűtő	150
egy vas abrontosos mosó kád	25
négy vasas kád p 75 ft	300
három kisebb	75
két alaton hűtő kád	30
két élesztős kád	10
egy belső reserve a' padlaton	75
egy külső reserve	20
egy árpa csirázató	15
egy kis reserve	25
két tisztáló eszköz	200
egy mais vermer	100
egy fa pumpa	30
egy csatorna	3
négy két fülű cserpák	10

egy réz gőz üst	1000
két spiritusz tányér minden hozzá tartozó eszközökkel	2000
edjött	

1. Dienes István: A nép itala. In.: Vármegyei Szociográfiák. Szabolcs vármegye. Bp., 1939. 222.
2. Dienes I. i. m. 221.
3. Szirmay Antal: Szathmár vármegye' fekvése, történeti és polgári esmérete. Budán, 1809—1810. 1/27.
4. Magyarország története 5/1. kötet. Bp., 1960. 386., 391.
5. Magyar Néprajzi Lexikon 4. k. Bp., 1931. „Pálinka” címszó. (Írta: Kisbán Eszter.) 159.
6. Fényes Elek: Magyarország 's a hozzá kapcsoló tartományoknak mostani állapotja satízikai és geographiai tekintetben. Pesten, 1839. IV/215.
7. Magyarország története i. m. 391—392.
8. Fényes E. i. m. 215.
9. Magyar Néprajzi Lexikon i. m. 159.
10. Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár (a továbbiakban: SzSzMLt.) IV. A. 102/a Nyíregyháza mezőváros tanácsülési jegyzőkönyve 1838.
11. Zólyomi József: Szabolcs község uradalmának összeírása 1799-ben. In.: Jósa András Múzeumi Néprajzi Adattára 542—72.
12. SzSzMLt. IV. A. 19. 7. № 2015 (1846). A Szabolcs Vármegyei Tűzkármentesítő Intézet iratai. Petneháza község.
13. SzSzMLt. IV. A. 19. 13. (1847). Nyírbétek község.

ADALÉK TÓTH BÉLA FARKAS ANDRÁSRÓL ÍRT TANULMÁNYÁHOZ

VÁRHELYI ILONA

Tóth Béla kitűnő tanulmánya¹ Farkas Andrásról, a „fellegűző” poétáról (Múzeumi Kurír 46. 3—13.) rendkívül szemléletes portrét rajzolt Csokonai egykori debreceni diáktársáról. Megtudjuk a tanulmányból, hogy Farkas András szerény költői tehetségu alkalmi verselő volt, aki kollégiumi kicsapata után végigszélhámoskodta az országot. „Foglalkozásait” éppúgy váltogatta, mint vallását, világnézetét, erkölcsi felfogását. Mint valami 16. századból ittelejtődött vándorénekes, kőszált a világban, csak épp a történelmi események nem támogatták abban, hogy igazi krónikássá váljék. Primitív verseit ki is nyomtatta, nagy becsúval, s még nagyobb haszonhajhászással terjesztette is azokat. Könnyedén alkalomhoz igazította régi verseit néhány napos vendéglátás és némi pénzjutalom reményében. Farkas András életében a víg napok és megpróbáltatások sűrűn váltogatták egymást. Igaza lehet tehát Tóth Bélának, hogy a könnyelmű, léha, tehetségtelen versfaragóra ráismerhetünk a Tempefői Tsikorgójában.

Ifjúkorában, amikor Csokonai megismerhette, még csak csiráiban mutatkozott meg léhaságra való hajlama. Mint arra Tóth Béla is rámutat, szellemi képességeiben nem kereshető lassú tanulmányi előmenetelének oka, hiszen osztályában az ötödik, majd büntetésből a tizedik helyen állt. Mégis, mint írja: „A Collégiumba értem vagy négy telet, De a Deáksgba léptem csak egy telet.” De kivételesen szellemes versora: „Elment a szerencsém, mint őszel a gólya” sem tárja fel a teljes igazságot. Az iskolai fegyelmi jegyzőkönyvek annál inkább.

Érdekes párhuzamot láthatunk Csokonai és Farkas András sorsa között. A fegyelmi vétségeik között sok hasonlóságot találunk: egy-egy tanár szidalmazása, iszákosság, a legáció pénz be nem szolgáltatása stb. Közös sors a kicsapata is. Csokonai is évekig volt „az ország vendége”, s arra is rávitte a kényszer, hogy udvarló alkalmi költeményekkel biztosítsa megélhetését. A kollégium két „impostora” között mégis óriási a különbség. Bár Csokonai alkalmi költészete sem mentes a megalkuvásoktól, tehetsége azonban még ezekben az esetekben is megővta a sikerhajhásztól. Csapongó kedélye és fantáziája olykor Csokonait is elragadta, erkölcsi érzéke mégis visszatartotta a törvénytelen megoldásoktól. Mégis felmerülhet a gyanú, hogy a Csokonairól elterjedt népies legendák helyi változataiba beleszövődhetnek olyan elemek is, amelyek valójában nem Csokonaihoz, hanem más vándorpoétákhoz, esetleg éppen Farkas Andrásához fűződnek. Ennek bizonyítására alapos szövegelemzésekre volna szükség. Össze kellene vetni a két költő vándorútjának találkozási pontjait, illetve az ott élő Csokonai-mondákat.

E rövidke cikk keretében természetesen nem vállalkozhatunk a bizonyításra. A gondolat felvetése azonban mégsem haszontalan. Már csak azért sem, mert Csokonainak és Farkas Andrásnak sok közös ismerőse lehetett. A közös tanárokon kívül számos egykori debreceni diáktársukkal is kapcsolatot tartottak. Bizonyára többüket mindkét költő meglátogatta vándorlása során. Sőt mecénásaik között is akadhatott azonos személy. Így nagyon is elképzelhető, hogy a Csokonai személye körül kialakuló mendemondák egy része eredetileg Farkas Andrásra vonatkozott, csak miután Csokonai híre megnövekedett, akkor kapcsolták a történetet hozzá.

A közös ismerősök egyike volt Kováts József is. Csokonai tanára és tehetségeinek egyik első felismerője maga is népszerű költő volt. A Debreceni Irodalmi Múzeum kéziratárában őrzött level² szerint Farkas András is jól ismerte. Kováts József autográf levelkivonatának és Farkas Andrásról írt verseinek közlésével szeretnék újabb adalékokat szolgáltatni Farkas András megismeréséhez.

Extractus Litterarum Reuerendi Domini Josephi
Kováts Ministri Ecclesiae. Ref: N. Körösien-
sis ad Franciscum Tóth Studiosum
Togatum d. 9a Decembris 1793.3

Egy Farkas nevű volt Debreczeni Deák öröng most itt; úgy veszem észre, hogy nints helyes elméje, leg alább nagyon Hypochondriacus. A' bujdosását és holmi haszontalan Casusait, mely a' hasán kívül senkit sem Interessál versekben le írt; erővel reám hozta, hogy olvassam meg; Azután nem maradhattam tőle, hogy tsak írjak vagy két Verset alá. En hát mérgebem ezt írtam.

NB. Ó Akademiákra igyekezik, leg alább hogy vagy Patakon vagy Debretzenben még Deák lehessen.

Versidet, mint kértél, olvasám Barátom!
Hogy szegény vagy, minden betűidben látom.
De Orvoslásodra nints más tehetségem
Csak szánlak, ez az én minden segítségem.
Osztán a' Músknáál érted így Instállok
(:Mihelyt szerentsém lessz udvarolni nállok:)

„Músákt! Szánnyátok meg ez Ifjú Poétát
Köszetek fejére *Helleboris* bokrétát.
„'s Gyógyulni küldjétek bé *Anticziraba*5
A' neki szükséges Akademiába.
Mit is használhatna *Götting*, *Hála*, *Drésda*
Antitzira neki a' leg jobb *Bethesda*6
Majd onnan Bärkåda vedd vissza Apolló!
Mit károg, 's repdes kinn ez az éhes Holló

K JmK
Kováts József

JEGYZETEK

1. Tóth Béla: Csokonai Tsikorgójának modellje: Farkas András vándorpoéta.
2. Új szerzemény, magánnyomtatásból, K. X. 66. 1. 1. A 195x290 mm méretű papír egyik oldalán Kováts József kézírásával a levélkivonat, másik oldalán Farkas Andrásra írt gúnyverse olvasható.
3. Kivonat Kováts Józsefnek, a Nagykőrösi Református Egyházközség lelképítéstelepedésének Tóth Ferenc tógás diákhoz 1793. december 9-én keltezett leveléből. (Nem szó szerinti fordítás.) Ugy látszik, Kováts az akkori szokás szerint elküldött leveleit kivonatolva maga is megőrizte.
4. Mérgező növény, hunyor, antik gyógyszer-alapanyag.
5. Görög kikötőváros, gyógyszerkészítőhely.
6. Gyógyhatású jeruzsálemi tó.

TÁPLÁLKOZÁSI SZÓJEGYZÉK EGY GÖMÖRI FALUBÓL

UJVÁRY EDIT

Gyűjtésem a palóc nyelvterületen fekvő Hét községből származik. A nyelvterület északi pereme a Vágtól keletre esik, déli pereme a Budapest—Cegléd—Szolnok—Füzesabony—Borsod keleti határának vonala. E területen olyan változatos tájnyelvek alakultak ki, hogy három altípusként is tárgyalhatjuk a palóc nyelvjárást: 1. nyugati palóc, 2. középső palóc, 3. délkeleti palóc.

A középső palóc nyelvjáróterület a régi Gömör-Kishont megye déli, délnyugati, Nógrád, Heves megye északi része (Imre Samu: A mai magyar nyelvjárások rendszere, 349. l.) E területre esik gyűjtésem helye is. Az egykori gömöri falu közvetlenül a csehszlovák határ mentén, Borsod-Abaúj-Zemplén megye ózdi járásában fekszik.

Hét kis község a Sajó völgyében, a folyó bal partján a csehszlovák határhoz mintegy öt kilométerre. A történeti Magyarország megye-beosztása szerint Hét Gömör megye területén feküdt. Az első világháború után a területmódosítás következtében Gömör kis része került Magyarországhoz, s így ennek a területnek a falvait Borsodhoz, illetőleg közigazgatási elnevezés szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megyéhez kapcsolták. Közeli nagyobb település Putnok, amely úgyszintén Gömör-

höz tartozott. Északi irányban fekszenek még a gömöri falvak, a Száraz, ill. a Szuha völgyében, amelynek nevezetesebb települése a cseppkő-barlangjáról híres Aggtelek. Déli, nyugati irányban, közvetlenül a falu határát is jelölő Sajó mellett a Bükk hegység északi nyúlványa ér véget.

A falu neve minden valószínűség szerint a számnévből képzett ősi névadási gyakorlatra megy vissza. Gombocz Zoltán nyelvész a Hét névvel kapcsolatban írja, hogy a magyarsággal érintkező törököknél a számnévből képzett személynévek, illetőleg a helynevek igen gyakoriak, s ilyen a Hét helynév, valamint a Hete személynév. Ez utóbbi Héthy családnévként a XIII. századtól napjainkig ismeretes a faluban (Magyar Nyelv, XI. 247., XVIII. 93. l.). Az oklevelekben a falu neve a következő alakban fordul még elő: Heg, Heeth, Heth, Eth (Ila Bálint: Gömör megye, II. 396. l.). A néphagyomány szerint a falu nevének a következő magyarázata: Ahol ma a falu fekszik, nádas, mocsaras terület volt. Amikor a tatárok elől menekültek a magyarok, hét család rejtőzött el a nádasban. Ők alapították a falut. Mivel hét család élt ott, róluk nevezték el a kis települést.

A település történetéről aránylag kevés adat ismeretes. Ila Bálint kutatásai szerint Hét ahhoz a települési zónához tartozik, amelyben a Hanva-nemzetség, valamint más, törökkel kevert népelem a X. század közepén megtelepedett. A korai földrajzi nevek azt igazolják, hogy a falu lakosai, a kismesek és a jobbágyok egyaránt magyarok. Ila Bálint szerint Hét Gömör megye legtisztább magyar helyei közé tartozik. Valásuk a XVI. századtól kezdve református. (Ila Bálint: Gömör megye, II. 396—397. l.).

A völgybe települt falu lakosságának lélekszáma évszázadokon át alig változott. Ezt a számot némi ingadozással 350—450-ben jelölhetjük meg. Mindössze 80 ház van a község egyetlen utcáján. (Megemlítem azonban, hogy közigazgatásilag Héthez kapcsoltak egy teljesen új települést, valamint egy állami gazdaságot.) E század első évtizedeiben a falu utcáját egy tó osztotta ketté, azaz voltaképpen mindkét házsornak külön utcája volt. A tavat a Sajó áradásai táplálták. A gát elkészítése után a tó kiszáradt, s a két utca egy széles úttá alakult. A gát megépítése előtt a falu a Sajó áradása gyakran elöntötte, a határt ugyancsak, sok szenvedést okozva a lakosságnak. Az inséges időkre emlékeztet a templom padlásán olvasható következő írás is: „1787-be Templom Torony épült Héthebe Felsőcsécs József császár idejében a' kenyérnek nagy szűkibe.”

Hét kismesesi falu volt. Talán ebből adódik, hogy a számnévhöz ragasztott h-val (Héth) minden valószínűség szerint a nemesi rangot akarták jelezni, éppúgy, mint amikor az i-vel végződő nevek végén y-t használtak. Hétheben a mai napig is sokan őrizgetik családjuk kutyabőrét. Ilyen ősi familia pl. a Lőkös, Dienes, Forgon, Kovács. Ezek a Héthyek-

kel egy társadalmi fokon álltak. A kuriális nemességhez csak egyetlen, ma is élő család, az Ujváry tartozott.

A falu lakói földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak, ill. foglalkoznak zömmel napjainkban is a termelősövetkezetben és a háztájiban. A falu az elmúlt évtizedekben nevezetes káposztatermelő hely lett. Korábban a búza, a gabona, a kukorica, majd a dohány volt a fő termény. A múlt század közepéről való adat szerint: „Földe igen bőven termi a jó s szép tisztabúzát, gabonát; rétje sok és jó takarmányt ad; nagy mennyiségben természetik a kukoricát; mint mondják a héthi sertés még soha nem volt makkon, csak otthon hizlaltatik. A lakosok télen által a halcsikkali kereskedést üzük.” (Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, I. 105. l.). A múlt század második felében a falu a dohánytermeléséről volt híres. A birtokmegoszlás egyenetlen volt. Egy családnak 40–80 hold, néhányaknak 10–20 hold, a többinek pedig 3–5 hold földje volt. A mintegy 80 család közül 40 család teljesen földnélküli volt; eselédnek álltak, napszámba jártak.

Hét község lakói az elmúlt egy—másfél évtizedig meglehetősen zárt közösségekben éltek. Többnyire egymás közül házasodtak, olykor közeli gömöri faluból hoztak feleséget. A hagyomány szoros köteléke szabályozta életüket, s így kultúrájukban, nyelvükben mindmáig számos jellegzetesség maradt fenn.

Adatközlők

A) Pamlényi Barnáné Gál Erzsébet. A gömöri Putnokon született 1912-ben. Egyéves korától Hétfen él. Egész élete munkával telt. Családjával úri birtokon, gazdáknál a szegény emberek sorsát élte: reggeltől estig dolgozott, napszámba járt, s mindent végzett, ami a mezőgazdasági munkával kapcsolatos. Nyolc gyermeket nevelt fel. Csak az utóbbi évtizedek hozták meg számára a nyugodtabb életkörülményeket.

B) Nagy Béláné Forgon Hermin. Hétfen született 1913-ban. Szülei zsellérek voltak, ő is szegény emberhez ment feleségül. A pogonypusztai gazdaságba járt summás munkára. Három gyermeket nevelt fel nehéz körülmények között. Férje gyári munkás volt. Naponként járt az ózdi gyárba. 1945 után Hermin néni belépett a termelősövetkezetbe. Ma már tsz-nyugdíjas, a férje hasonlóképpen nyugdíjas.

C) Veres Józsefné Kocsis Julianna. A gömöri Zádorfalván született 1925-ben. Hagyománytartó közösségben nevelkedett. Szülei, rokonsága révén pástordinasztiákhoz kapcsolódik. Apja és anyja egyaránt juhászcsaládból származtak. 1947-ben költöztek Hétfébe; héti legényhez ment feleségül. Juliska néni rengeteg népdalt tud, s azokat nagyon szépen adja elő. Kiváló emlékezőtehetséggel és jó kifejezőképességgel rendelkezik.

D) Ujváry Ferencné Gál Julianna. 1904-ben született a gömöri

Sajórecskén. Férjhezmenetelekor került Hétfébe. Földnélküliek voltak, néhány hold földet felesként műveltek. A férje a községi tejszarnokból nap mint nap fuvarban hordta a tejet Ózdra. 1945 után a saját földjüket művelték, majd a termelősövetkezetbe léptek be.

SZÓJEGYZÉK

agasztal: *ágasztál* „aludttej hevit”. *A túró odátetük ágasztálni a spárhétra. Melegén vót, osztan kavargattúk, hogy ne eccerre aggják mind, ha ugye fokozatosan, hogy rendes túró légyék belőle.* Nr. Az aludttej egy edényben feltették a tűzre hevíteni, hogy túró legyen belőle. Ezt a folyamatot nevezték agasztalásnak. (A)

almabor: *álmabor* „vadalmából erjesztett szeszes ital”. *Vadalmábó még bort csináltak.* (B)

aludttej: *áluttej* „a nyers tejet eltették egy edénybe, s az néhány nap múlva megaludt”. *A tej három-négy nap múva melegén má még is álut.* (A)

aszalt gomba: *ászált gombá* „felszeletelt, napon szárított gomba”. *Hát gombát ásztát szoktónk ászálni. Félváltuk a gombát, kitetük újság-pápirra a napra, osztán ot mégászalódot.* (B)

aszalt körte: *ászált körte* „kemencében való szárítással tartósított gyümölcs; vadkörte”. *Kemencébe ászálták. Mikor télen fontónk, főz-tonk egy csomót, áttó jó gyótt az embérnek a nyálá, mer olyan sá-vánkás vót.* (B)

ágas: *ágás* „fából készített oszlop, kiálló ágakkal. Ezekre akasztották a kimosott köcsögöket”. *Hát esztet is ágásnak hitták, oszt arrá rák-tuk rá a cserepfázekákát. Még az üveget, ászt is rá lehetet tenni.* (B)
árpabokolyó: árpabokolyó „árpalisztból készült cipő”. *Éz vót az árpá-kényér, árpabokolyó. Méggyúrunk a táblán az árpálsztet, pézsgőt tettónk bele, hogy éty cséppet emellyé, oszt ákkor kiszákítatuk ilyen kispuffáncsszerűségre.* (B)

bodzalekvár: *bodzalekvár*. *Bodzalekvárt is főz-tonk be. De az borzászó különlegés ézú vót.* Nr. A bodzalekvárt kalács sütéshez használták, de az öregek a kenyérré is kenték. (D)

bogácsa: *bogácsa* „pogácsa”. *Csinátónk jó tēpértős bogácsát. Finom vót az is. Én mindég kelésztove csinátám.* Nr. Kelt tészta gyúrnak, azt többször hajtogatva megkenik a megdarált tepertővel. Kelesztik, majd kiszaggatják és megsütik. (D)

borda: *bordá* „nyeles recés falap, amelyre ráhelyezve az apró kockára vágott tészta összetekezik az orsóval csigaalakúra”. *A bordán csinátuk még a csigát.* (B)

büszke: büszke „egres”. Odátettük az üvegeket, teleraktuk büszkével, meggyel, vizet öntöttünk rá, cukrot tettünk rá, odatettünk egy nagy fazégba vizet, oszt kidunsztoltuk. (A)
csajka: csajká. Csajká is vót, ákit a katonák is hásznájják. (B)
csecsi: csicsi „a tehén tőgye”. Á tehen csicsit kérészbe fották. Á bál elsőt á jobb kézbe, a jobb hátsót á bál kézbe, oszt úgy fejték. (C)
cserep tejesfazék: cserep tejesfazék. Áz á cserep tejesfazék, á vót nekem három. Nr. Agyagból készült fazékforma edény, amelyben a tejet eltették aludni. (A)
csigatésza: csigatésza. Meggyurtónk, félvágostuk apró kockának, orsóval, ákivel fontónk ávvál csinátuk; még bordarú tettük, osztán á bordán csinátuk még á csigát. Nr. Ünnepeles alkalomkor használt levestésza. (B)
csirkegomba: csirkegombá „csiperke”. A csirkegombá nyombán á tinóorrá után következik. Jó gombá, minden módon hásznállyák. (C)
csobolyó: csobolyó. A csobolyó fábó vót, olyan kerek vót, oszt körű vót dongával csinává, hogy széjjel ne győjjék. Nr. Ebben a faedényben vittek vizet a mezőn dolgozóknak. (B)
csuprosgomba: csuprosgombá. Tiz, húsz, hárminc is ván ety tövön. Csák sütye hásznállyák á csuprosgombát. (C)
dagasztóláb: dagasztóláb „kenyér-sütő bak”. Á tekenőt á dagasztólábra tettük. Négy lábón álló rács, amelybe a gömbölyű aljú dagasztóteknő beillik. (B)
dagasztóteknő: dagasztóteknő „vastag fából készült teknő; kenyértésza dagasztására használták”. Á dagasztóteknőt hásznállyák ász-tát egyebkor is, disznóöléskor. Ábá sóztuk á húst. (D)
dikó: dikó „fekhely”. Négy kárót levertek á földbe á pitárba, oszt árrá szögéltek deszkát, árrá rätettek szálmázsákat, oszt az öregéket ot hátták fekiinni. (C)
dióscsik: dióscsik „diós laska, metélt”. Csinátónk dióscsikot. Meggyurtuk á tészát, gömbölyű csiknak félvagtuk, oszt ákkor díjót vagy mákot tettünk rá. Nr. Lisztből, tojásból gyúrt tészta, amelyet metéltnek vágnak fel; kifőzik, s diót, mákot stb. tesznek rá. (D)
disznósajt: disznósajt. A disznósajtbá á fejet tettük még á filét. Még főztönk bele egy kis szálonnáborít is. (B)
disznótoros káposzta: disznótoros káposzta. A pécsénye méssült egy másik sörpönyöbe, á káposztá pedig méppirult ety tépsibe. Összeraktuk őket, oszt mégéccer béráktuk a sütőbe. Finom vót a disznótoros káposztá. Nr. Disznóöléskor ebédre hagyományosan disznótoros káposztát készítették. (C)
domó: domó „megszegett kenyér vége”. A kenyérnek á domóját beléttük á sütőbe, mésszarált, oszt méttörtük. Nr. Házilag így készítették a prézlít. (A)

elmosakodni: elmosakodnyi „elmosogatni”. Mikor megebédeltünk, mindig hámar elmosakodtunk. Ez az asszony dógá vót. (D)
elsikárolni: elsikárolnyi „elnyújtani a tészát”. Mikor mékkelt á tészta, elsikároltúk, osztán tettünk belé mákot, díjót, úgy osztán össze-tékertük. (C)
fakanál: fakanál. Hát vót egy olyan fakanál, hoty kerek fakanál. Nr. Fából készült, mélyebbre kivájt kanál; ezzel merték le a tejről a tejfelt, de használták evőeszköznek is. (D)
faköpülő: faköpülő. Régen csak faköpülő vót. Mikor á tejfel összegyűt, vót vagy ety litér, vágy még több is, ákkó mékköpülték. Nr. A köpülő fenyőfából készült 5–6 literes henger alakú, lefelé szélesedő edény volt. Ha nem öntötték bele a tejfel alját, jobban összetem a vaj. Használat után kiforrázták. (C)
fásztár: fásztár „fából készült sajtár; ebbe az edénybe fejték ki a tejet”. Régebben fásztár vót, bé is vót ábronsolvá. Aló szűkebb vót, vót rajta ety fil is. (C)
fatál: fatál. Favállá is vót, fatál is, ábból is ettünk. Nr. 50–60 évvel ezelőtt fából készült evőeszközöket, tányérokat használtak. (B)
fejökendő: fejökendő „törőruha, amellyel a tehén tőgyét megtörölték, miután vízzel megmosták”. Á tehennek á tőgyit fejökendővel törítük meg, mikor memmostuk, mielőtt méntünk voná fejnyi. (D)
fejőszék: fejőszék. Vót ety kis fágott szék, négy lábá vót neki, árrá ültek fejősor. Nr. Fejősor az asszony a fejőszekeken ült s a tehén jobb oldalán, a fejőedényt két térd között tartotta. (D)
ficsór: ficsór „mérőedény”. Á málombá ficsórral vámoltták, nem mérték. Ákarmilyen nagy zsákkal vót, négy ficsór vót á vām. (C)
földlyukpince: földlipince „földbe ástott pince, verem”. Áz udvaron vót két-három méter mélyen á földbe. Ez á földlipince. Tégglával bótolvá, földdel vót befedv. Nr. A ház közelében lévő veremben hütötték a tejfelt, ételmaradékat. Itt állt el a zöldség, burgonya stb. (C)
füstölő: füstölő „a szalonna, kolbász és sajt tartósítására (megfüstölésére) szolgáló épület”. A füstölő olyan vót, mint ety kis szobá; vót benné egy rúd, árrá ráakasztották á szalonnát, kolbászt, oszt mént rá á füst. (C)
galambgomba: galambgombá. Kék meg piros a hátá. Levésnek igen finom, de sütye is jó. Szeréttük. (C)
gombóta: gombótá „csipkedett tészta, csipetke”. Á gombótá méffőzzük, ázután pérgelt hágy mával, zöccséggel ízesíttyük. Közbe tészta gyúrónk, ázt á deszkán gombótának váddájjuk. Belifőzzük á lébe, oszt áz á gombótá léves. (A)
görhő: görhő „görhe, kukoricalisztből készült sült tészta”. Á görhőt ászt is úty csinátuk, hogy á kukoricalisztet messzítáltuk, tettünk belé zsírt, cukrot, tejet, tejfält, kinek hogyan vót mógya elkészíteni. (A)

gujka: gujka „főtt tésztaféle”. Meffőzzük a krumplit, jó méttörjük, lisztet teszünk belé amennyit félvesz, belévágónk fokhagymát, bossot teszünk még ety kis darát kolbászt. Kifőzzük, mikor meffőit, vereshagymás zsírral leöntük. Ez a gujka. (B)

habart étel: habárt étel. Hát a bábót is szoktuk csinálni, ásztán krumplilyevest is habárvá. Minden habárt ételt szeretünk. Nr. Olyan leves, amelyet nem rántással, hanem habarékkal, azaz lisztből, tejből és tejfelből készült lével sűrítene. (A)

hajas tészta: hájás tészta. Áztán vót a hájás tészta mikor dísznót öltünk. A hájás tészta úgy van, hogy mikor nem friss a háj, akkor nem sikerül. Akkor nem válik el, mint az imakönyv. Nr. Dísznóolás után készítik. A hájat késsel megkaparják, azzal kenik meg a nyers tésztát. Sütve szétnyílik, a levelek, a rétegek jól elválnak. (A)

haluska: háluska „főtt laskatészta”. Hát ászt sē nem olyan igen vástágrá, sē nem olyan vékonyra nem kel vágnyi. Háluskát gyákrán csinátunk. Inkább csak ezt ettünk. (A)

hamuban sült vakaró: hámubá sült vakaró. Há a kenyér fogytán vót, akkor csinájárt a hámubá sült vakarót. Lisztet összekávarták sóval, vízzel. Kenyér hejlett ették. Nr. Mikor a szomszédasszony süttött, betették a vakarót a kemence pofájába a hamuba sülni. Később tepsiiben is készítették a vakarót. (C)

hasas korsó: hásás korsó. Vót hásás korsó, ákinek csicsija is vót a filén, osztán ábbó itták. Nr. Cserépedény, amelyben vizet vittek a mezőre. Hűvösen tartotta a vizet. Ezeket a cserépedényeket vándor fazekasoktól vették. (B)

hecsédli: hecsédli „csipkelekvár”. Gyerték, gyérékek szeggyőnk, osztán csinálónk jó hecsédlit. Finom vót velé a pámpuská. Vót, aki hecsédlit háluskará is tett. Az is jó vót. (D)

herőce: herőce „csöröge, zsírban süttött omlós tészta”. A herőcebe teszünk ety kis ectét, két tojást beléütünk és akkor amennyi tejjelt kíván, ávvál összegyúruk, unyi vástákságrá elsikáluk, dörtyevágóval élvágjuk, oszt zsírba mészüssük. Vásárnap még más ünnépnáp süttük. (A)

hordós káposzta: hordós káposztá „télire savanyított káposzta”. Meggyálujják a káposztát, tesznek ety fél márék sói minden talho, akkor táposzták. Mēnt belé bors, az ájjára tették vereshagymát, ety cső kukoricát, vaddalmát. Hordós káposztá nélkül nem vót sēnki a fálubá. (D)

hörpics: hörpics „a köpülő nyílását lezáró fedő”. Vót a tetején ety kis hörpics, ábbá beléítették a zurbolót, osztán húzokták a köpülőbe. A hörpics elzártá a köpülő nyílását. (C)

hurkamosó teknő: hurkamosó tekenő. Vót ety olyan kis hurkamosó tekenő, ábbá beléítették a húst, osztán vágdosták. Nr. dísznóóléskor

használt teknő, többnyire a kenyérdagasztó teknőt alkalmazták erre a célra. (B)

hurkatöltő: hurkatöltő „szarvasmarha szarvából készült 5–8 cm nagyságú munkaeszköz”. Régen szarvból vót a hurkatöltő. Most pléből van. Betették a hurkát, az ásszonyok meg nyomogták, úgy tőitették még a belit. (A)

író: író „a vaj köpülésekör megmaradó sovány, savanykás tej”. Nagyon jó vót az író. A gyerekek ugyancsak szerették. Nr. Az írot a szegények megitták, sőt kalácsot is dagasztottak vele. A jobb módúak az írot többnyire a dísznó moslékjába töltötték vagy odaadták a cselédnek. (C)

jégverem: jégverem. Vót ety jégverem a fálubá. Osztán há elmēntünk, ázé ott átták jegét, há kértünk. El lehetett odá a húst is vimyi a jégre. Nr. A télen vágott jég tárolására és a hús fagyasztására alkalmas hely. Csak egy volt a faluban. A férfiak télen közmunkával vágták ki a jeget a Sajóból és szekerekkel hordták tele a vermet. (B)

juhtúró: jutúró „marhabélbe töltötték a juhtúrót és megfűstölték; így tartósították”. A jutúrót áasztat tudom, hogy fűstölték márhábelbe. Bétőitették úgy, mint a kolbásznak. Csak a juhászok csináták, a párástok nem. (B)

kaparókés: kaparókés. A tekenőbő káparókéssel félkapáriták a mēmmarát tésztát, áasztat úgy hiták, hogy vakaró. Nr. Kenyérsütéskor a teknőt kaparókéssel tisztították ki. (C)

karoslóca: károslóca „konyhai ülőbutor”. Károslócán útek a konyhábá. Vót olyan, áki szépen ki vót díszítve. Festett is vót. De most má csak kevés házbá van. (D)

kemence: kēmēnce. Kēmēnce, vót, ákinek a konyhábá, régen a pitárabá is vót, osztán azon vót még a tűzhely is. De úgy is vót a kēmēnce, hogy it vót a házunk előtt az udvaron. Mā mā nincs talán ety sē a fálubá. Nr. Az udvaron lévő kemence négyyszög alapú volt; arra félgömb alakú felső részt építettek. Gyakran a kemence a nyárikonyhában volt. (D)

kemence pofája: kēmēnce pofája „a kemence belső terének az elejét, jobb és bal oldali belső sarkát neveztek így”. A tüzet egészen nem húsztuk ki belőle, a pofájába hátuk benné a kēmēncének. (C)

kenyérsütőlapát: kenyérsütőlapát „hosszúnyelű, erős falapát”. A kenyérsütőlapátrá mē ráöntöttük a tésztát, oszt béráktuk a kēmēncebe. A cigányok csináták a lapátot. (D)

kenyértartó: kenyértartó „a kamrában felfüggesztett, lécekből összeállított rács”. A komorábá fél vót kötvē ilyen hosszú fá, kēitő, az urám szögezet rá leceket, hát léc vót rájtá, ávvót a kenyértartó, hát kenyeret is rátuttunk tenyi. (A)

- kerek tepsi: *kérek tepsi* „pléhből készült, hullámos oldalalú kerek tepsi, a kemencében sütötték benne”. *Válámikor kérek tepsik vóták, kemencébe süttük a kálacsot. Vót mindenféle kálacs. Kótt tésztábó csinátuk. Lákodálombá csak az vót.* (D)
- keresztfa: *kéreszfá* „a dagasztóteknőn keresztbe tett fa, amelyre e célra varrt abrasznai nagyságú lepedőt tettek; így védve hamarabb megkelt a bedagasztott tészta”. *Kéreszfát tettünk rá, osztán jó meglisztésztük. Betákártuk, hogy menné hámaráp kejjék, há sjiettünk.* (B)
- kocsonya: *kocsonyá. Kocsonyát főztünk a disznóbőrbő. Tettünk a kocsonyába filet is, fárkát is még csülköt. Fokhagymá is kellett belé, jó ézt adott a kocsonyának.* (B)
- komora: *komorá* „a szemes terményt, az étel nyersanyagát tároló hely”. *A komorába vót a kenyér is, a szálonná is, még a liszt, a krumpliból is vót ott válámennyi, még hágyamá, még minden.* (B)
- komló: *komló. Komlót szétek, osztan méffőzték, ánnák a levével csináták a pártésztát, amivel másszor sütöttek. Nagyon jó ézü vót a kenyér, de má ma nem háznájuk.* (D)
- kovász: *kovász* „a következő kenyérsütéshez használt kelesztő anyag neve”. *Mér először, mikor sütünk, akkor mindég háttunk a tálba tésztát kovásznak, hoty légyen mikor mégint sütünk.* (A)
- kovászolólapocka: *kovászolólapocká* „kis falap hosszabb nyéllel”. *Úty hituk, hogy kovászolólapocká. Árvál vörtük fél a kovászt.* (B)
- krumplibukta: *krumpibukta. Á krumpibukta, az is krumpibó vót; odá tettük a krumpit főnyi; akkor, mikor méffött, méttörtük a liszttel, akkor ecscseppet pufogutt, oszt akkor lévettük, kiszággattuk. Ki túróval, ki hágymäs zsírral tálaltá. Nr. A vidék jellegzetes étele. Tört krumplihoz lisztet kevernek, felfőzik, kanállal kiszagatják, majd ízesítik.* (B)
- laksa: *laksá* „főtt tésztának készült gyúrt és kinyújtott tészta, tűzhelyen megpirítva; levestésztának használták”. *A tésztát elsikárolták, rá-tették a spárhétra, ázon méssütötték, a vót a láksá. Jobbadán levesbe tették; vót áki háluskanák is háznátá.* (D)
- lángos: *lángos. Lángost is sütünk. Mielőtt bé ákártuk ténnyi a kenyeret a kemencébe, ety kis helyet elhúsztunk, onnán a tüzet elhúsztuk, hátráb ráktuk a tüzet, osztán a lapátra rátettük a tésztát, osztan elsikároltuk. De az igen finom vót, a jó tejfélés lángos. Nr. Kenyértésztából készítették úgy, hogy kis darab tésztát kerekre elnyújtottak, s a kemencében megsütötték. Tejfellet, vajjal vagy zsírral kenték meg.* (D)
- lekvár: *lekvár* „gyümölcsből cukorral főzött édes, pépes élelmiszer”. *Szilvábó fősziónk lekvárt, még bärádbó, bisálmábó is, mér szeretünk. Letyjobb vót a betrenci szilvá. Régén vászonfázékba ráktuk, a pádon vágy a komorában tártottuk. Jó megöregedett, eltártott évekig.* (B)
- lengyel sóska: *lengyel sóská* „savanykás leveleiert termesztett, vadon is termő növény”. *Lengyel sóská az a nágylevelü, ámi a kérbe terém. Levésnek is, még főzeléknek is ettük.* (A)
- lepény: *lepény* „kelt tésztából készült sült tészta, túróval, káposztával stb. töltötték”. *Készült lékváros lepény, túros lepény, káposztás lepény kelt tésztábó. Riskásas kálacsot is sütünk. Széntjánoskenyeres lepény is vót.* (B)
- lisztesláda: *lisztesládá* „liszt tárolására használt rekeszes, egyszerű faláda”. *A komorába tártották a lisztesládát, áki állot két rézbő. Gyúróliszt vót egyik részibé, a másigbá a kenyérliszt. A lisztesládát ákarki méttutá csinányi.* (A)
- lyukastál: *lyukastál* „lyuggatott aljú cseréptál”. *Cserep lyukastál vót, ábbá széttük ki a tépertót. Á háluskát is ábbá széttük ki. Á fázekásoktó, áki gyöttek, vettünk ilyen tálot. Nr. A lyukastálnak különösen fontos szerepe volt disznóöléskor. A tepertót a lyukas cseréptálba szedték ki. Ábból a zsír könnyen kicsepegett.* (B)
- mácsik: *mácsik* „főtt krumpliból és lisztből gyúrt, hosszúra sodort tészta”. *Ván áki nem is ismeri csak mácsiknak. Ván túros mácsik, díjós mácsik.* (C)
- madársóska: *madarsóska. Á madarsóska az olyan apró csipkés, olyan mind a fű. Olyan cséb bogoyója van neki, osztan olyan csillágszerőségbő áll. Nr. A madársóskaát szívesen eszegették a gyerekek, de a felnöttek is a mezőn, amikor kint dolgoztak, mert amint mondják, oltotta a szomjat.* (B)
- mákoskürt: *mákoskürt* „mákosbeigli”. *Á kálacsfélét bedágasztottuk, ilyen a mákoskürt. Ety kizs zsír tétünk bele, elsikátuk, áhány felé szággattuk, messorosztuk zsírral, mékkentük tálukénovel, behájtottuk, az úgy pihent ety kicsit, hármáccor oszt elnyútottuk, akkor belé a mákot, becsávtuk, be a sütőbe.* (B)
- málé: *málé* „kukoricalisztból készült sült tészta; beleöntik a tepsibe és egyben sütik meg”. *Á málé az úty készüt: anyám leforasztá esté a kukoricalisztét forró vízzel, akkor réggel tett hozzá ety kis élesztőt, cukrot. Osztt ákkor véknyán a tepsibe tetté, osztan úgy sütté. Amikor kevés vót a búza, ákkor sokát süttük a málét.* (C)
- mamóka: *mamóka*
Lásd: *krumplibukta*.
- metélke: *metélke* „cérnametél, levestészta”. *Metéllének vékonyrá sikároltuk, osztan jó éles késsél févagdátuk. Húslevésbe finom a metélke.* (D)
- morvány: *morvány* „fonott, kelt tésztából sült kalács”. *Hát úgye á lákadálmágba vót morvány. Az ety nagy fonott kálacs, oszt vót benné mázsola is imitt-amott összeszörvá, osztán összefonak, mint a lyá-*

nyoknak a hajat. Nr. Nagy ünnepek, lakodalmak alkalmával készítették. (D)

nyúlful: nyúlful „főtt tésztaféle”. *Elsikároltúk háluskának a tészta, oszt ilyen sárokrá vágtuk fél. A vót a nyúlful.* Nr. Szabálytalan alakú vágott tészta. Főtt tésztafént fogyasztották lekvárral vagy túróval. (C)

oldalal: ódálás. *Méffőzik puhára az ódálást, oszt akkor mint a szalonnát, evvel a páprikás fokhagymával bekenik.* Nr. Megabált sertésoldalal, amelyet fokhagymával, paprikával dörzsölnek be. (B)

orja: árja „a sertésnek nyaktól farig kivágotl hátgerince hústól”. *Hátaró bontatták fél, a fejtő végighásították két ódarró, és eszt nevezték árjának.* (D)

pacurka: pacurka „maszkos alakoskodó”. *Jönnek oszt a pacurkák este, eggyik jobbán táncol, mind a másik.* Nr. Régen a disznótorokban jelmezbe öltözött „pacurkák” jelentek meg. Szórakoztatták a vendégeket, ezért ajándékot kaptak, többnyire hurkát, olykor loptak is maguknak. (A)

pampuska: pampuska „fánk”. *Pämpuskának is mongyák, meg fánknak is.* Nr. Kelt tésztából kiszaggatott, zsírban süített tészta.

pár: pár „erjesztő anyag kenyérsütéshez”. *Édesányam a párt búzakupábo csinátá.* Nr. A pár készítéséhez a búzakupára vizet öntöttek, s melegen állni hagyták egy éjjel. Aztán a korpából gombócot formáltak és megszártították. A sütés napja előtt újra vízbe áztatták, s leszűrt levébe áztatták a kovászt, az előző sütésből eltett tészta. Ezt dagasztották azután a kenyérbe. (A)

pectej: pectej „a tehen megellése után pár napig fejt neve”. *Hát mikor megellik a tehen, három-négy napig forraláskor a tej összemegyén, ásztát nem lehet megenni, ábbó van a pectej. A hármadik-negyedik napon vót, áki megette.* (B)

penete: penete „kukoricacsuhából kötött csomó, hosszabb rúd végén”. *Kukoricá susnyábó készítették ilyen penetet. Kihúztuk a tüzet, oszt akkor még kipeneteltünk vizes penetével, hogy ne égjen még a kenyérnek az ájja.* Nr. A hideg vízbe mártott penetével a kemence elejére húzott parázs helyét a hamutól tisztították meg. (C)

pezsgő: pezsgő „szodabikarbóna”. *Mikor nem vót sütőpor, pezsgőt háználónak, ámit má szodabikarbónának hínak. Á bótá vettük.* (C)

pipiske: pipiske „kenyértésztából készített madár alakú sütemény”. *Nekónk is csinát anyám ilyen kis mádarákát kenyértésztábó, pipiskének híttuk. Mégsodrotta únnytól vástágábrá a tészta, csinát rá két csombéot, oszt az eggyik vót a farká, ásztát mévvágdostá késsel, a másik még vót a fejé. Bétette a keméncébe, oszt az hámar méssült.* (C)

pite: pitye „sült tésztaféle”. *A pityét áasztát tejjel, tojással félverték jó hígnak; a tepsit kikentük zsírral, oszt ábbá belétettük, mévvártuk míg*

mékkelt, ákkor betettük a sütőbe, jó méssült, finom vót. Nr. Lisztből, tejből és tojásból készült, fakanállal felvert tészta. Tepsibe öntik, úgy sütik meg, majd leucrozzák. (B)

pócúr: pócúr „vastagbélbe töltött kása, többnyire a pacurkának adták”. *Méttöitötték a pócúrt kásával, osztan méffőzték sáványu káposztával vágy méssütötték. A pacurkának ebbó áttunk.* (A)

pucski: pucski

Lásd: mácsik.

rakott sparhét: rakot sparhét „tégelából készített tűzhely”. *Rakot sparhét vót téglábó. Kémény vót neki csináva, osztan a balsárogba vágy a jopsárogba vót ez a sparhét.* (B)

rátó: rátó „tejesköcsög”. *A rátó ájja szűk vót, ásztán öblös lett a közepi, osztán megín szűk. Esztet készítették cserépbó.* Nr. A tejet ebbe a köcsögbe szűrték a sajtárból. (D)

rétes: rétes. *Kivertük a tészta, osztan az ábroszt letakártuk az ástárlá, mékszórtuk lisztel, kihúztuk a tészta. Ki mivel csinátá. Én káposztával még mákkal szeretiém a rétest.* Nr. Vékonyra kihúzott tészta, amelyet elvagdálnak, majd megtöltve érmeszetteknek. (A)

rosta: rosta „keretbe foglalt drótháló, szemes természetű tészta használják”. *Ávvál restálták válamikor a búzát. Ánnak a restának a drótyára tettük a nyers tészta, úgy gyúrtuk le, osztan az lett a tárhonyá; levésbe tettük.* (D)

sajtár: zsetár „zománcos fejőedény”. *Zsetárba fejtünk. Á mi időnkbe má fábo nem vót, mér ászt olyan tisztán nem lehetett vóna tártányi, mint a zománcos edént.* (B)

savanyúlé: sáványulé „disznótoros ebédre készült leves”. *A sáványulébe tésznek ety kis húst, az a disznótoros leves. De én mindég gyúrtam belé tészta is.* Nr. Májból, tüdőből és egy kevés húsból készítik ecettel, babérlevéllel ízesítve, tejfellel habarva. (C)

savó: savó „a túró kicsapódása után visszamaradt savanykás folyadék”. *Úty vót egy jó órahosszág vágy másfél órájig, ákkor lővtem, kitétem a hidegre, az ázon az éjjelen ábbá ált, a sávójába. Csak leginkább a disznónak áttuk.* (C)

serpenyő: serpenyő „a lábas helyi elnevezése”. *Serpenyő is vót a konyhába. Régen a serpenyő vásbó vót csináva.* (C)

sikároló: sikároló „nyújtófa”. *Háluskának a tészta meggyúrták lisztből tojással, sóval, ásztán elsikárolták a gyúrotáblán sikárolóval.* (C)

stelázi: stelázi „konyhai, több polcból álló bútordarab”. *Áztán vót stelázi, ákire a befőttét rákták. Deszkábó vót.* (D)

súber: súbër „a kemence hőmérsékletét szabályozó nyíláselzáró szerkezete”. *Vót a keméncének a kéményén ety súbër, áasztát bedúgtuk, hogy né győjön ki a mēlég, há úgy ákártuk.* (B)

surc: *surc* „kötény”. *Tisztá fehér surcot kötött, még fehér kendőt a fejére.* Nr. Tésztagyúráskor, kenyérdagasztáskor használt fehér kötény, amit a derékon kötöttek meg. Az alja gyakran himzett volt. A menyasszonyi kelengyéhez tartozott. (A)

sütőteknő: *sütőtekenő.* *Ollyan hosszú sütőtekenő, a teknősök csinájják ásztát is; kinek millyen van. kinek nagyobb, kinek kisebb.* Nr. Nyárfából készült hosszúka, gömbölyű aljú teknő. Ebben dagasztották a kenyértésztát. Cigányok háztaláltak vele. Gyakran előfordult, hogy a vándorcigányoktól megrendelték a teknőt és más faedényt is. (C)

szabógallér: *szabógallér „főtt tésztaféle”.* *A szabógallért is lehet lekvárral, túróval, káposztával, krumplival csinányi. Ásztát jó nágyokra vágjuk.* Nr. Szabálytalan alakúra vagdalt tészta. Főtt tészta ételként fogyasztották. (A)

szakajtó: *szakájto.* *Három szakájto lisztet mészitáltam, mér ábbó tutám, hogy van hát kenyér.* Nr. Szalmából, gyékényből fonott kosár, lisztet tartanak benne. Kenyérsütéskor ebben kelesztik a kenyértésztát a kiszakítás után. (A)

Szent György gomba: *szentgyörgy gombá.* *Áz van a leghamarább. Párlágon márátt fődeken terem. Csak piritva jó, hágymával, tojással.* (C)

szénvonó: *szénvonó.* *Á szénvonó ety olyan hosszú fá vót, osztan illyen nétyiszögletes fá vót rájtá, ávvál kihúszuk a tüzet.* (A)

sztrapacska: *sztrapácská.* *Csinátónk sztrapácskát krumplibó, a krumplit megrészeltük, tettünk hozzá lisztet, sót, összekevertük. Mikor főtt a víz, ákkor kiszaggátuk a szaggátólápockará.* (B)

szitka: *szitká „felfelé szélesedő, lemezből készült kis szűrő”.* *Vót szitká is. Plébó vót, lyukák vótak rakjá sűrön, osztan ázon átszűrtük a tejet. Vót, áki rongyot is tét rá, hogy a tehennek a szőri ne mennyen a tejbé.* (C)

tarkedlisütő: *tarknyisütő.* *Ábbá a tarknyisütőbe zsirt iettek, beléitették a kót tésztát, mészütötték. Ünnepekor sütték.* (A)

tárkony: *tárkony „fűszernövény”.* *Vót áki főzött sertéshúst füstölve, a lévét behábártá. Ánnák az ízesítésére tárkonyt hasznáták.* (C)

tejbekása: *tejbekása „tejben megfőzött köleskása, cukorral fogyasztot-ták”.* *Tejbekását áasztát étték lakadalomba is. Vitték a nágy tallál ásztán ákkor körbeüték, áasztán kánállál étték a talbó.* (A)

tejskannatartó: *tejskannátártó „ágas”.* *Kível vót az udváron, ety rúd vót beásva a földbe, oszt ánnák vót illyen kiálló gallyai szögelve. Eszt úty hiták, hoty tejskannátártó.* (D)

tejskávé: *tejskávé „forralt tejből és általában pótkávéból főzött kávéból készítették cukorral édesítve”.* *Tejskávét, áasztát is a gyerekeknek csinátám; ebbó a cikóriakávébó, ábbó vót.* (B)

tejfél: *tejfél.* *Például én tejfellel megétem a túró, de csak cukorral.* (B)

tejteves: *tejteves „forralt tejebe cukrot, kevéske sót tettek, tésztát főztek*

bele, ennek a neve volt: tejteves”. *Hát a tejtevest, úgye, félforrájuk; vót ollyan, áki a tejebe még vizet is öntött, hoty több légyék az énnivaló.* *Tésztát gyúrtónk belé, cukrot tettónk belé, sót is.* (A)

tolesni: *tolesni.* *Tolesninák mérreszejjük a krumplit, oszt fokhágyamá, bors kell belé, vaty két tojas is; a lisztet csak úgy elkávárjuk benné. Forró zsírba kánállal belérájkuk.* (B)

töklotyó: *töklotyó „tökfőzelék habarva”.* *A tököt meggyálujjuk, vízbe főnyi tesszük, sót, bábért teszünk belé. Mikor meffőtt, hábárást öntön má. Még má is szivesen megésem a töklotyót.* (C)

tővisaljagomba: *tővisaljagombá.* *Csak tővises helyén terem, és a gyümölcsösökben, szilvafák alatt. Zsiron piritva, tojással finom.* (C)

túró: *túró.* *A túró, áasztát még odátettem a spárhétra. Mikor má megádtá a tej, kiöntöttem ety lábászbá, oszt úgye vigyáztam rája, ká-várgáltam.* (A)

túróslapény: *túróslapény „kelt tésztából készült alapra túró, és nem fedik le (felső) tészataréttel”.* *Túróslapény van két fájtá. A túró, van, áki csak sóval, káporral... van összekávárva, áasztát teszik bele. De van, áki csak cukorral szereti.* (C)

túros zacskó: *túros zacskó.* *Mégvettem ety fél métert a bódhá, áosztán ábbó vártam ösze a túros zacskót.* Nr. Tüllből vagy más ritka szövésű vászonból, házilag készített zacskó. Alul hegyes csúcsban végződik, tölcérszerűen vékonyodik a csúcsig. (D)

uborka: *iborká.* *„Iborkát nem főztónk, csak ászt rákták ectesen. Tettek belé sót, bossot, káprot, szőlőlevelet, meggyálevelet.”* (A)

úrigomba: *úrigombá.* *Fehér burokba van míg fiátál, mikor kibúvik, teljesen sárgá. Ászt csak levesnek főzték legtöbb házná.* (C)

vagdáló: *vagdáló „erős, nagyobb kés”.* *Vagdálólál vágták a húst kolbásznak. Áasztát ánnák hiták, hoty vagdáló. Mer ákkor nem vót ám húsdaráló.* (D)

vaj: *váj „tejfélből köpült zsiradék”.* *Á tőfjelt lészettük, vót nekém ety ollyan háromliterés üvegém, beléöntöttem a tejfél, osztán merrázogáltam úgy az üvegbe, míg ösze nem mént.* (A)

vasfazék: *vasfazék „régebben használt edény”.* *Húsleves csak vasfazégbá főztek.* (C)

vaszonfazék: *vaszonfazék „agyagból készült edény, amelyet tej tárolására használtak”.* *Az áluttejet tejesfazégbá, ábbá a vaszonfazégbá tártotuk. Ágyagbó vót, ábbó égették.* (D)

verdi: *verdi „galuska”.* *Túros galuska vót ez is, ki lekvárral, ki túróval csinátá. Teccik tudni, ázé hiták vérdinek, mer míg nem hólyágtott a tészta, áddig mindég vertük a kánállal.* Nr. Lisztből tojas és víz hozzáadásával, kánállal felvert tésztából kiszaggatott galuska. Túróval, lekvárral ízesítették.

verem: verem. Mikor kiástuk ősszel a krumpit, ásztát verembe tettük. *Kiástónk egy fél méterés mélységűt, két méter hosszút, osztan ábbá szálmát tettünk, az vót a verem.* Nr. Télire veremben tárolták a burgonyát, a zöldséget. (D)

vízbefojtott galuska: *vízbefojtott galuská „vízben sűrűre főzött reszelt tészta; hagymás zsírt tettek rá”. Vízbefojtot galuskának monták az öregek válamikor; ez a sűrő reszelt. Vízbe tettük odá; akkor, mikor forrott a víz, gyorsán meggyúrtunk, reszeltünk, mer hámár vót, si-jettünk dógozni. Méddinszteltük a zsíron a hágyamát, rätettük, ki-terítettük, finom vót. Gyorsán élkésztük.* (B)

vizeslóca: *vizeslócá „támla nélküli egyszerű pad; ezen tartották a vizes edényeket”. Erré mént a vizesveder, a vizeslócára.* (A)

veder: *veder. A pitárbá vót ety hosszú vizeslócá, azon vót a vedér, de a lóca szélire rá is ütünk, há többen vótunk a házbá.* (A)

zurboló: *zurboló „a köpülő része, húzónak is nevezték”. Á tetejin bē-dugták a zurbolót, ávvál köpüték össze á tejfält.* (B)

EGY NÓTAFÁ EMLÉKÉRE

BECK ZOLTÁN

1981. június 25-én, délután egy óraker helyezettük örök nyugalomra a gyulavári temetőben *özv. ADAMCSIK JÓZSEFNÉT*, Békés megye egyik legkiválóbb népdalénekesét, a népművészet mesterét. Temetése szertartásának híre éppen olyan nagy erővel mozgósított, mint valaha megért fellepéseinek a híre. Dalai élő előadásában több évtizeden át gyönyörködhattunk, illő kötelességünk, hogy fájón emlékezzünk reá.

Özv. Adamcsik Józsefné Megyesi Erzsébet 1902. augusztus 12-én született Gyulaváriban. Apja földnélküli alkalmi munkás, cseléd volt. A született tizenegy testvér közül hatan maradtak életben. Ő volt a legidősebb. Érthető hát, hogy az apja hamar munkára fogta. A négy elemi elvégzése után már a felnőttek közé járt dolgozni. Ő maga így írt erről az életrajzi feljegyzéseiben:

„Nálunk Gyulaváriban, vagyis mellette folyik el a Fehér-Körös. Fejelték a tetejét a partnak. Úgymondván kubikoltak tajicskával, hordták a földet, és akinek már olyan családja volt, hogy vihette magával, az vitte, és vastag kötéllel akasztotta a tajicska élébe, és a családja meg segített húzni fel a partra, hogy minél több tajicskával tudjon elhordani naponta. En is ott voltam az apámnak segíteni. Nem volt semmi szegyen ebben. . .”

Más munkákra is eljárt az édesapjával: makkos erdőt tisztítani, tengerit vetni, kapálni, törni; az anyja meg odahaza volt a többi apró gyerekekkel. Tizenkét éves volt, amikor az apját elvitték a világháborúba. Ettől kezdve az Almási urasághoz járt nap-számba. Kora tavasszal acatolni, aratásban villásnak, cséplésnél pévásnak, mikor milyen munkát kapott. Ezekre az időkre így emlékezett:

„Felkeltünk két óraker, kimentünk az ököristálló élébe, kiültünk a gyepré és vártunk, hogy virradjon. Mindég az járt az eszünkbe, hogy bejutunk-e vagy sem. Majd megvirradt. Előbb jött a csész, aztán jött az intéző úr. Sorba felálltunk, az intéző úr

Özv. Adamcsik Józsefné népdalénekes

AZ ALFÖLDI NYOMDA NYOMDATÖRTÉNETI, TIPOGRÁFIAI KIADVÁNSOROZATÁRÓL

DANKÓ IMRE

végignézett rajtunk, és mondta: — ez kell, ez nem kell. . . Amelyikönk bejutott, az az-
tán örült is. Örültünk, mert avval is tudtuk segíteni az anyánkat. . .”

Nagyobb korában majorról majorra hányódott mint summás. 1921-ben ment férj-
hez. A férje — Adamcsik József — Dénes-majori béreslegény volt. Ezután újra vándor-
élet következett: a mezőhegyesi állami birtokon, a Battonya alatti Tompa-pusztán,
majd ismét Mezőhegyesen dolgoztak, míg végre sikerült annyit összekuporgatni, hogy
végevényesen Gyulaváriba költözzenek vissza. A férj ezután vasúti pályamunkásként
dolgozott. . . 1963-ban halt meg. . .

Az életrajzi adatok további részletezése helyett arról szólunk inkább, hogy a könyv-
szerző munkahelyváltásokkal együttjáró új és új közösségek mind új alkalmat jelentet-
tek az általuk képviselt kultúra elsajátítására is. Így történeteket, hogy a dalra fogékony
Megyesi Erzsébet már lánykorában a legjobb dalosok közé számított, később pedig
barátnőjével, *Dobra Lajosnéval* — aki ugyancsak a népművészet mestere volt —,
templomi előnékesessé és halotti virrasztók vezető énekesévé is lett.

Kivételes daltudására 1959-ben *Bartók János* is felfigyelt, s több felvételt készi-
tett az MTA népzenekeutató csoportjának archívuma számára. Ettől kezdve Adam-
csikné és Dobráné dalait a Magyar Rádió rendszeresen sugározta, és televíziós szerep-
lésre is meghívták őket. Megnövekedett népszerűségük Békés megyében éppúgy, mint
az ország különböző helyein rendezett fesztiválok.

Özv. Adamcsikné dalrepertoárja országosan is kiemelkedő mind mennyisége, mind
esztétikai minősége szempontjából. Ötszáznál több balladát és dalt tudott, melyek kö-
zött a régi stílusú dalok, illetve szövegek száma alföldi viszonylatban felülteendő nagy,
a dalok között előforduló újkeletkezések és a néhány magyar nóta pedig a kor ter-
mésének legszebbjei. A balladák, summásdalok, a többségükben lévő szerelmi és ka-
tonadalok mellett pásztor- és betyárdalokat találunk nála nagy számban, de előfordul
dalkincsében bányászdal, árusdal és más, ritkább műfaj is.

Mindenkén elismeréseként 1977-ben megkapta a Népművészet Mestere kitüntetést
címet. Ez az elismerés szinte új lelket öntött bele: szeretett volna minél több helyre el-
jutni, hogy művészetével szolgálatot tegyen.

Szándéka ellenére azonban erejéből egyre kevesebbre tellett, s élete utolsó éveit
csendesesen viselt betegségek sorozatával élte lányának családjával.
Legkedvesebb dalainak egyikével emlékezünk rá:

Édesanyám, nem kell nékem temető,
Szeretöm lesz majd a gyászos temető,
A fejfámra csak az legyen felírva,
En is voltam hú szerető valaha.

Ha meghalok, temetőbe vigyetek,
Babám kiskapujába letegyetek,
Nyissátok fel gyászokoporsóm fedelét,
Hádd hullassa rám a gyászos könnyeit.

Ha meghalok, meghagynom egy levélbe,
Lányok vigyenek ki a temetőbe,
A fejemhez keressetek ne tegyének,
Viseltem én életemben eleget.

A debreceni *Alföldi Nyomdában*, ami az 1561 óta folyamatosan működő *Városi Nyomdának* nemcsak jog-, hanem tényleges utóda is, a mintegy harminc évvel ezelőtt megkezdett nagyzűzmé, könyvgyárrá válással párhuzamosan, fokozott figyelem fordult a nyomdász mesterség, a tipográfia, a bibliofil hagyományok és igények felméré-
sére, megismerésére és megismertetésére is. Míg az e téren mutatkozó hagyományok felderítése a *nyomdászattörténet*, addig az igények pedig a modern, a nagyzűzmi nyom-
dászat, a *korlársi tipográfia*, *könyvművészet* rendszerező, ösztönző felmérésének és ismeretének körébe tartoznak. Az Alföldi Nyomdából nagyzűzmet, könyvgyárat for-
máló *Benkő István* vezérigazgató érdeme, hogy nemcsak helyet és egyéb támogatást is adott az ilyenfajta kutatásoknak, hanem az ilyen kérdésekkel foglalkozó legkiemel-
kedőbb szakemberek bevonásával, rendszerint valamilyen bemutatóval, kiállítással egybekötött *tanácskozsokat* szervezett. Ezek a kiállítások, tanácskozsok on-
mutakozott meg, bontakozott ki leginkább az az Alföldi Nyomda köré tömörült társa-
ság, amely nemcsak Debrecen kulturális életének, hanem a szakma (nyomdászat, nyomdatörténet, nyomdai illusztráció, könyv- és könyvtárügy, kiadói, szerkesztői, korrektori, kőestí stb. tipográfiai szakterületeknek túl irodalom, tudomány, főleg törté-
nettudomány, művelődéstörténet, művészet-történet stb.), a széleskörűen értelmezett tipográfia, könyvművészet, közművelődés ismert, alkotókedvű képviselőit verbu-
lódott. Az Alföldi Nyomda ezekhez a tevékenységekhez megszerezte, szervezte egy sereg hivatalos szerv, intézmény, mozgalom támogatását is. Mint például legfőbb-
képpen az Egyetemi Könyvtárét, a Debreceni Akadémiai Bizottságét, a Megyei Könyv-
tárét, a Kollégiumi Nagykönyvtárét, a Déri Múzeumét, a Könyvkiadók és Könyvter-
jesztők Egyesületét, az Olvasómozgalomét stb.

Ezeknek a tanácskozsoknak két érdekös mozzanatára jobban oda kell figyelniük.
Az első az, hogy a tanácskozsokon elhangzott előadásokat, felolvasott irodalmi alkotás-
okat az Alföldi Nyomda hamarosan *kiadta*. Még hozzá szép, korszerű kivitelezésű *sorozatban* jelentette meg őket. A másik pedig az, hogy maguk a tanácskozsok is, és a hozzájuk tartozó kiállítások is erős helytörténeti értekekkel és természetesen szá-
talan helytörténeti, helyi művelődéstörténeti vonatkozsással bírtak. Ezért is látjuk
szükségesnek, hogy a tanácskozsok anyagát közreadó füzet-sorozatról az alábbiakban,
mint *helytörténeti munkálatokról* adjunk közmet.

Az Alföldi Nyomda tipográfiai-könyvművészet-i füzet-sorozatának tartalmi ismer-
tetésére legjobb lehetőségeként az mutatkozik, hogy az egyes füzetek címeit, valamint
tartalmukat, ugyancsak cím szerint felsoroljuk. Az eddig megjelent hat füzet a követ-
kező:

1. *Előadások a nemzetközi könyvvédebreceni ünnepén*. Debrecen, 1972. Szeptem-
ber 12—13. Alapvető, részben helytörténeti tanulmányokat tartalmaz: *Benda Kálmán*:
A debreceni nyomda és a paraszti kultúra a 16—18. században; *Irinyi Károly*: A nyom-
da művelődéstörténeti jelentősége és szerepe a politikai közgondolkodás formálásában
1867—1945.; *Kéki Béla*: A mai magyar könyvművészet kibontakozása; *Csűry István*:
A könyvtár helye és szerepe a megújuló egyetemi oktatás rendszerében.; *Durkó Má-
tyás*: A szépirodalmi olvasottság hatékonysága.; *Soós Pál*: Szabó Ervin közművelő-
dési törekvéseiről.

2. *Előadások Lengyel Lajos könyvművész életmű-kiállítására alkalmából*. Debrecen,
1976. május 25. A mai magyar könyvművészet és könyvkultúra alakulásának kérdé-
seivel foglalkoznak benne: *Csűry István*: A Gutenberg-galaxis, ahogy mi látjuk; *Ko-*

vács Kálmán: Könyv és műelmény; Lengyel Lajos: Mai könyvművészetünk; Pogány Frigyes: Az emberi környezet és élményvilága.

3. *Előadások Erdélyi János könyvművész életmű-kiállítására alkalmából.* 1977. május 23. Négy, jellegükben ugyan más és más, ám végeredményében a könyv esztétikumával, a könyvkultúra szociológiai tényezőivel foglalkozó tanulmányt közöl. *Csúry István:* A könyvfogyasztás körei; *Juhász Ferenc:* A könyv és az ember; *Haiman György:* Hol volt Tótfalusi Kis Miklós amszterdami műhelye?; *Erdélyi János:* A könyv esztétikája.

4. *Gondolatok a tipográfiáról, nyomdáról Kass János debreceni kiállítására alkalmából.* Debrecen, 1977. október 4. Irodalmi ihletű kötet, sok Kass-illusztrációval. *Juhász Ferenc:* Kass János remény-hite; *Pabló Neruda:* Óda a nyomdához; *Juhász Ferenc:* Mi van a fejedben; *Kass János:* Lengyel Lajosról, A könyv mestere, A magyar tipográfia, A szép könyvről, A technika gyors fejlődése, A tipográfia mestere, Ars poetica; *Bot Györgyné:* Visszapillantás nyolc év könyvművészeti kiállításaira.

5. *Előadások Szántó Tibor könyvművész életmű-kiállítására alkalmából.* Debrecen, 1978. május 8. Ugyancsak gazdagon illusztrált kötet, közleményei a mai szép könyv jellemzőivel, hatásával, kulturális jelentőségével foglalkoznak. *Csúry István:* A szép könyv utópiája és valósága; *Keresztury Dezső:* Könyv és műveltség; *Mátrai László:* A nélkülözhetetlen könyv; *Soltész Zoltán:* Régi könyvkultúránk hasonmás kiadásai; *Szántó Tibor:* Pályám emlékezete; *Keresztury Dezső:* Megnyitó szavak Szántó Tibor kiállításához; *Szemelvények Szántó Tibor tipográfiáiból.*

6. *Előadások Haiman György tipográfus és könyvtervező kiállítására alkalmából* Debrecen, 1980. május 6. Az előző számot — kiállítást és előadásokat — gyorsan követő füzet négy tanulmányt tartalmaz. *Csúry István:* A könyv munkásainak díszrete címen inkább a könyvtárosokról, a kiadókról, a könyvtárak problémáiról ír, mintsem a nyomdászokról. Tanulmánya könyvtári vonatkozásban előkészíti *Borsa Gedeon* ezt követő előadását, illetve tanulmányát: *Kutatások régi hungarica nyomtatványok után.* A harmadik közlemény az ünnepezt tipográfustól, *Haiman György*től való. Írásunk jelene és jövője címmel a ma tipográfiájának színvonaláról, törekvéseiről és belátható jövőjéről szól. A negyedik tanulmány művészettörténeti jellegű, de erősen tipográfiai vonatkozású. *Kádár Zoltán* a zoológiai illusztráció kezdeti hazánkban címmel érdekes, szépen illusztrált, nyomdátörténetileg is értékelhető, jó összeállítást nyújtott.

Annak hangsúlyozásával, hogy ez a tipográfiai füzet sorozat — a sok és értékes helyi, helytörténeti vonatkozást nem feledve — egyfajta magas színvonalú szakmai továbbképzés feladatát is ellátja, azt kell leszögeznünk, hogy az *Általános tipográfia*, a mai könyvművészet, a mai könyvtárgy, könyvszociológia kérdéseinek felvetése és megválaszolása is. Ennél a megállapításnál jut eszébe egy másik tényező, ami ezt az általános, de legalábbis országos problematikát debrecenre teszi és a széleskörű értelmezett helytörténet tárgyköréhez sorolja. Ez a tényező pedig az, hogy ezek a kiállítások, ezek a tanácskozások-előadások Debrecenben estek. Nyilván nem véletlenül, hanem az itteni nyomdászat ösztönző hagyományai, az ezeket a hagyományokat az új körülmények közt továbbvinni, továbbfejlesztési kész és képes nyomdai vezetés révén. Olvasva ezeket az előadásokat, sorra nézve a kiállításokat, önkéntelenül felvetődik bennünk a kérdés, hogy miért nem itt, Debrecenben létesült vagy létesül a magyar nyomdaipari múzeum?

A KÁRPÁTUKRÁN NÉPRAJZ KÉT MAGYAR KUTATÓJA

MOGYORÓSI SÁNDOR

A múlt század 60-as éveiben a kárpátukrán népi kultúra kutatását fellendülési folyamat jellemezte. Emec korszak két jeles magyar folklórkutatója *Lehoczky Tivadar* (1830—1915) és *Fincsi Mihály* (1842—1916). Kettejük kutatói munkássága döntő szerepet játszott a kárpátukrán néprajzkutatás történetében. Munkásságuk révén e két kutató alakja óhatatlanul is összefonódott.

Hetven éve (1915. november 25-én) hunyt el a kiváló néprajzkutató, régész és történész — *Lehoczky Tivadar*. Szülőhelye a délvidéki Fucsina, ahol 1830. október 5-én látta meg a napvilágot. A Lehoczky család — mely a Turóc megyei Lehotkáról eredt — röviddel a gyermek születése után Felvidékre költözött. Gyermekkorának környezete döntő hatást gyakorolt a későbbi kutató életútjára. Évtizedekkel később az egyik *Erdélyi János*hoz írt levelében így nyilatkozik erről: „... a magyar nyelvet csak tizenhét éves koromban kezdtem tanulni, addig tót megyében nevelkedvén...” *Lehoczky Tivadar* életútjának további alakulása híven példazza hazafiságát. 1847-ben a kassai akadémián megkezdte jogi tanulmányait, azonban 1848 júniusában, jogi vizsgája befejeztével, beáll honvéd-tüzérnek. A szabadságharcban végigharcolta a budaméri, kassai, szegedi, temesvári és lugosi üküzeteket. Az ekkor szerzett élmények döntően meghatározóak személyiségének, és nem utolsósorban tudományos munkásságának további alakulását.

Hazafiúi érzelmektől vezérelve gyermekeit katonai pályára neveli, 1899-ben pedig önálló kötetként jelenteti meg a *Bereg megye és a munkácsi vár 1848—49-ben c.* munkáját.

A szabadságharc bukása után *Lehoczky T.* befejezi tanulmányait, majd 1852-től Pesten törvényszéki tisztviselő. 1856-ban a bírói, majd 1861-ben az ügyészi vizsgákat teszi le.

1855-ben *Lehoczky Tivadar* Munkácsra költözik, ahol 1865-től a volt Rákóczi-birtok, gróf Schönborn munkácsi és beregszentmiklósi uradalmának fő jogi tanácsadója. Munkácsi tartózkodása alatt szoros kapcsolat alakul ki közöttük, és a Schönborn-uradalom akkori főtitese, *Döbrentei Imre* között, aki halála után vagyonának felét rá hagyományozta.

1867-ben *Lehoczky Tivadar*t bevásárlják a Történelmi Társulat első választmányának tagjai sorába. Ettől kezdődően 49 esztendőn át állandóan tagja az igazgatói választmányának. A Századok, a Történelmi Társ. az Archeológiai Értesítő hasábjain publikálja történeti és régészeti írásait. Régészket teraszú ásatásokat szervezett elsősorban Bereg, de Ung, Ugocsa, Torna megye területén is. A *Bereg vármegye monográfiája* c. munkájában (1881—1882) részletesen ismerteti saját régiség- és éremgyűjteményét, amelyből kiindulva múzeumot kívánt alapítani Munkácson. Azonban a munkácsi polgárok szűkkeblősége folytán ez az álma haláláig nem valósulhatott meg.

A néprajzkutatás *Lehoczky Tivadar* elsősorban a kárpátukrán folklór gyűjtőként és magyar fordítójaként ismeri. A *Magyar—orsz népdalok* c. gyűjteménye 1864-ben Sárospatakon jelent meg *Erdélyi János* kiadásában.

1864 januárjában az Ungvártól megjelenő Felvidéken *Lehoczky Tivadar* publikál néhány kárpátukrán népdalfordítást. A következő számban nyílt levélben *Erdélyi János* reflektált a népdalfordításokra. Levélében *Erdélyi János* megjegyzi, hogy mivel „az orosz nép tőzomszedságában” született, maga is megpróbálkozott a kárpátukrán népköltészet gyűjtésével, de a nyelv elégtelen ismerete miatt kénytelen volt felhagyni munkájával. Még ugyanebben a számban *Lehoczky* közöl 4 dal fordítást, majd a nyolcadik számban nyílt levéllel fordul *Erdélyi János*hoz, támogatását kérve gyűjteménye megjelentetéséhez. *Erdélyi János* először Pesten keresett nyomdát, és a gyűjteményt

Kisfaludy Társaság figyelmébe ajánlotta. Ugyanakkor egyik levelében *Lehoczky Tivadar* azt közli, hogy Munkácson is lenne vállalkozó nyomdász, mivel már előzőleg vagy 300 előfizető jelentkezett. Végül is — valószínűleg anyagi okok miatt — a gyűjtemény Sárospatakon látott napvilágot. *A Magyar—oroszip népdalok* kézírata 116 népdalt és egy értekezést tartalmazott a Bereg megyei kárpátukránok népszokásairól. Jellemző *Lehoczkyra* az az aggodalma, amellyel levelében *Erdélyi Jánoshoz* fordult: „Az oroszokról írt értekezés helyes-e? Nem fognak-e ők abban valami sértőt találni? Mert munkámmal hatni, s nem rotáni szeretnék.” A kötetben nemcsak *Lehoczky* által gyűjtött népdalok kaptak helyet, a gyűjtő munkában komoly segítséget nyújtott neki a görög katolikus papság: „A rutén lelkészek oly szívesen gyűjtöttek számomra népdalokat, hogy eddig a lefordítottakon kívül még több 60-nál áll rendelkezésemre, és még más helyekről várok küldeményt.” Gyűjteménye publikálásával nemcsak az volt *Lehoczky* célja, hogy a magyar folklórgyűjtésbe bekapcsolódva egy népdalgyűjtemény álljon elő, hanem elsősorban az — valószínűleg a magyar szabadságharc keretében tapasztalataiból okulva —, hogy bemutassa a „magyar—oroszip” népet a magyar közönségnek. 1864. március 17-én kelt *Erdélyi Jánoshoz* írt levelében a következőket javasolja: „...tán egy bevezetőformát lehetne írni, amelyben a magyarországi oroszok történelmét, viszonyait, múlt és jelen állását kellene dióhéjba szorítva esztelen...” *Lehoczky T.* gyűjteményét a Koszoru és a Fővárosi Lapok hasábjain mutatták be, a lembergi *Slovo* c. lapban pedig *Kralickij A.* írt róla méltató ismertetést.

1866-ban *Lehoczky T.* egy rövid népdalgyűjteménnyel járult hozzá a *Szeberényi L.—Törs L.-féle Tót népdalok* kiadásához, majd 1877-ben a Kisfaludy Társaság Évkönyvében jelenik meg *A magyar—oroszip nép közmondásai és példabeszédei* c. gyűjteménye.

Az Ethnographiában a magyar—oroszip pásztoréletéről, beregi helynevekről, rutén puskarottortokról, varázslatokról, a magyar—oroszip búcsújárásáról publikált cikkeket. Jelennek meg írásai a Vasárnapi Újságban, illetve a Családi Körben közül egy hosszabb cikksorozat a Bereg megyei hegylakókról.

Lehoczky Tivadar munkássága úttörő jellegű mind a magyar, mind a kárpátukrán néprajzkutatás történetében. Az első magyar nyelvű kárpátukrán népdalgyűjteményével, a néprajzi tárgyú publikációival nemcsak a magyar néprajzkutatókat ismertette meg a kárpátukrán népi kultúra egyes területeivel, hanem egyben ösztönözte is a kárpátukrán néprajzkutatás fellendülését.

Hetven évvel ezelőtt, január 27-én hunyt el a kiváló irodalmár, folklorista és történész — *Fincicky Mihály*. Akárcsak a nagy elődje és kortársa — *Lehoczky Tivadar* — *Fincicky Mihály* is szakmáját tekintve jogász volt. Ungvár polgármesterként sokat tett városa felvirágoztatásáért — nemcsak hivatalnokként, hanem tudósként és közéleti személyiségként is. Hivatalviselésének ideje alatt gyűjti az adatokat a *Polgármesteri jelentések* c. háromkötetes munkájához (1907, 1909, 1912), amelyben Ungvár város kulturális intézményeinek leírását adja, bemutatva múltjukat, és a korabeli állapotukat.

Fincicky Mihály kilenc éven át szerkeszti az Ung című lapot, amely — a *Drohobeczky Gyula* által szerkesztett Kelet c. lappal karöltve — a kárpátukrán folklórgyűjtő mozgalom egyik szervező fórumává vált.

A kortársak *Fincicky Mihályt* elsősorban műfordítóként és irodalmárként ismertették. Közéleti és hivatali tevékenysége mellett a Gyöngyösi irodalmi társaság tagjaként lírai verseket, elbeszélő költeményeket írt és publikált. Ő volt, aki országon elsőként fordította magyar nyelvre Turgenyev, Puskin, Lermontov, Gogol műveit.

A magyar néprajzkutatás *Lehoczky Tivadar* mellett *Fincicky Mihályt* tartja számon mint a kárpátukrán folklór gyűjtésének és fordításának egyik úttörőjét.

Magyar nyelvű kárpátukrán népdalgyűjteménye, a *Magyar—oroszip népdalok*, 1870-ben jelent meg a Kisfaludy Társaság Hazai nem magyarajkú népköltészet tára c. sorozat második köteteként. A 339 népdalt tartalmazó gyűjteményről joggal jegezték meg mind a folkloristák, mind az irodalmárok, hogy *Lehoczky T.* azonos ci-

mű gyűjteményével összehasonlítva a fordítás formai megoldásai és a stílus visszaadása sokkal pontosabb, görögülényebb, bár akadtak, akik kifogásolták, hogy nem tartalmaz tematikus felosztást, és hogy a szerző gyakran a magyarosság rovására ragaszkodik a szöveghűséghez.

Fincicky M. mesegyűjteménye, mely 1910-re már nyomdakész volt, a világháborúk forgatagában elkeveredett, és csak 1970-ben *Kovács Agnes* szerkesztésében *A vasorrú indzsbába* címmel látott napvilágot. Akárcsak elődje népdalgyűjteménye, úgy *Fincicky M.* népdal- és mesegyűjteménye is a vidéki értelmiség soraiból toborzódott gyűjtők segítségével állt össze.

Fincicky Mihály nemcsak szűkebb pátriájának kárpátukrán kultúráját kívánta bemutatni a magyar közönségnek, hanem átfogóbb képet kívánt alkotni a kárpátukrán és az ukrán folklórról. Nemcsak saját megyéjének kárpátukrán népköltészetét és népi próza körébe vágó alkotásait gyűjtötte, hanem ismerte a kárpátukránok által lakott egész terület szellemi kultúráját.

Fincicky Mihály és *Lehoczky Tivadar* folklórgyűjtő tevékenysége nagymértékben hozzájárult a kárpátukrán folklórgyűjtés fellendüléséhez, igen jelentős szerepet játszott a kárpátukrán néprajzkutatás történetében. Tevékenységük visszhangot keltett a Kárpátokon túl — Galiciában és Ukrajnában. Munkájukkal nemcsak a magyar és a kárpátukrán nép kultúrájának kölcsönhatásait kiuttatták, hanem az is munkálkodtak, hogy kultúrájuk révén a két népet egymásnak bemutassák.

KOSÁRY DOMOKOS: MŰVELŐDÉS A XVIII. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON (Akad. K. 1980.)

TÓTH BÉLA

Bár a Múzeumi Kurír nem foglalkozik könyvismertetésekkel, *Kosáry Domokos* nagy jelentőségű, összefoglaló jellegű, szinte a szerző egész alkotó életműjéről készült munkájával kivétel tesztünk. Nemcsak a szerző és munkája iránti tiszteletből, elismerésből tesszük ezt, hanem azért is, mert a munka igen sok debreceni vonatkozással is bír és arról a XVIII. századról szól, amelyik a debreceni gyökerezetű magyar kultúra, művelődés továbbélése, változása, a felvilágosodás kibontakozása szempontjából fontos, mondhatni kulcshelyszá-

Hatalmas művében (758 nagy 8° lap) *Kosáry* a magyar művelődés XVIII. századi, ebből a szempontból talán legdinamikusabb századunk történetét rajzolja meg. Munkájának kulcsszava a *modell*, az a forma, melyben az egyes korok, szakaszok társadalmi, művelődési jelenségei elrendeződnek, egységes, összefüggő képbe állnak össze. Célkitűzésének megfelelően könyvében az író mellőzi a művelődés technikai oldalát, amelyet más szóval civilizációnak is hívunk, s a vizsgált korszaknak csupán ideológiai, műveltségi, művészeti mozzanatait foglalja a kor viszonyainak megfelelő egységes képbe, vagyis az eszméletörténet (ideológia), vallástörténet, neveléstörténet, könyv- és sajtótörténet, zene, folklór, művészettörténet jelenségeit, mégpedig felfogásának megfelelően az egyes részeket nem egymástól függetlenül, egyszerűen egymás mellé sorakoztatva mint egy családi fénykép figuráit, amiből éppen az összetartozás nem derül ki, hanem összefüggésükben egymást erősítve, igazolva, a teljes kép felé törekedve.

A szerző által felölelt korszakban (1711—1790) a magyar társadalomnak két, természetesen összefüggő, egymásra épülő modellje bontakozik ki, ezek alkotják könyvének két fő részét: „I. A késő barokk változatai”, „II. A felvilágosodás változatai”. A „változat” szó már ezekben a címekben is arra utal, hogy nem merev állóképet kapunk a kor társadalmi felépítéséről és az „épület” művelődési „működéséről”. Elég pl. egy pillantást vetnünk a második fő rész tartalomjegyzékének „I. Modellje, irányzatok” c. szakasz részcímeire, hogy a szempontok sokoldalúságáról, logikus elrendezéséről meggyőződünk. A kiindulás mint itt is kitűnik, mindig a társadalmi modell. Mint az előzőekben olvashatjuk: ebből „kiindulva az általánoson át kell haladnunk a specifikus részlethez felé”. (21. l.) Az „általános” illetőleg a korszakok társadalmi, ideológiai képletében (modelljében) négy fő mozzanatot emeltek ki: 1. a késő barokk vallásos, rendi-nemesi vonal, amely áthatja a rokokóba (arisztokrácia, főpapság), 2. a felvilágosult rendi-nemesi vonal (pl. Domokos Lajos), 3. a felvilágosult abszolutizmus (II. József és hívei), 4. a jakobinus törekvések (Martinovics társasága). Ezekben belül pedig három művelődési szint jelenik meg, pl. az első rétegben először az arisztokrácia magas szintű rendi műveltsége (melyben már a felvilágosodás elemei is jelennek meg), másodikként az ún. nemesi népiesség, harmadikként pedig a paraszti tömegek szintje.

Vagyis Kosáry nemcsak horizontálisan szemléli és rendezi el a jelenségeket, hanem vertikálisan is, nemcsak a felszint vizsgálgja, de a mélyiséget is. Mint írja, a jéghegynek nemcsak a csúcát, az uralkodó vezető osztályok tudati, művelődési képét rajzolja meg, hanem a jéghegy nagyjobbik, víz alatti tömegét is, természetesen, amint a hasonlat is mutatja, teljes egységben.

A négy fő társadalmi, ideológiai képlet, illetve azok különböző spektrumai fényében veszi aztán szemügyre az egyes e fénykörbe tartozó művelődési mozzanatokot, hogy példaként csak egyet említsünk: „A késő barokk változatai” c. rész fejezetei közül a „szépirodalom” c. szakasz alcímét: „Próza: napló és önéletírás, Egyházi próza, A késő barokk népiesség, Költészet, Diakköltészet, verses ponyva, Színművek.” Talán ennyi is elég, hogy jelezze Kosáry szempontjainak, figyelmének mindenre kiterjedő voltát, logikus sorrendjét.

Mint az emlegetett legfőbb társadalmi-ideológiai modellek is jelzik, a jelenségek-ből kibontakozik a tárgyaló időszak eszméi, történeti, művelődéstörténeti mozgása, dinamikája, az a folyamat, melynek során a rendi, vallási műveltség a felvilágosodás világi, tudományos gondolkodása, műveltsége, társadalmi igényei felé halad, s a latin nyelvűség felől az anyanyelvűség irányába. Mindezek mögött, illetve a fejezetek élén pedig összehasonlítással ott áll a korszak európai modellje, annak főbb változatai, ahol szükséges, az eleesebb megvilágítás kedvéért bemutatva egy közép-európai változatot is (A lengyel párhuzam). Mindezt a szerző ugyancsak sokoldalúan, árnyaltan, életszerű mozgásban ábrázolja. Erre pedig rendkívül gazdag, mondhatnánk teljes anyagismerete teszi képessé. Ismeri és felhasználja pl. a XVIII. század egész irodalmát, az aprónyomatványoktól a kéziratok irodalmi műségéig, a vonatkozó hazai és külföldi irodalom teljességét, anélkül hogy munkája adatok, hivatkozások halmozává válna: mindenütt mozgalmal, egységes és természetesen megbízható, hiteles kép bontakozik ki a tolla alatt. Erre képessé pedig rendkívüli—hiszen óriási anyaggal bírók—át-fogó, rendszerteremtő, az összefüggéseket belátó képessége teszi képessé.

Kosáry rendelkezik a jó, az igaz történetíró minden adottságával. Fărădhatatlan és a források terén is széles látókörű kutató, s mint mondtuk, kiűnő rendszeralkotó építő. Igen, nem véletlenül használjuk itt az „építő” szót. Mennyi tudja, melyik téglát hová kell elhelyezni. Sőt többet is tud: adataiból, ismereteiből egy szervesen kibontakozó, szilárdan megálló jól tagolt, arányában is a tárgyaló jelenségek méreteinek, súlyának megfelelő elrendezésű épület bontakozik ki. Talán itt emelhetjük ki ezt is, mert ez is a belső arányokhoz vezet, s ennek köszönhető, hogy művében sehol sem mutatkozik részrehajlás, elfogultság: „sine ira et studio”. Tollát mindenütt a tények s az adatok súlya, pontossága vezeti. Tévédésen, felületességen feldolgozott anyagának rendkívüli méretei ellenére sem lehet rajtakapni. De tud mást is, ami szintén igen je-

lentős: írni. A klasszikus korokom kezdve a nagy történetírók műveit, emléket nemcsak az általuk megőrzött adatok tartották fenn, hanem írói képességük is. Livius, Tacitus műveit ma is úgy lehet olvasni, mint a legjobb történeti regényt. (Ezt csak az olvasmányosságra értem, emezeknél ugyanis jobbak.) Vagy van-e az angol Macaulay műveinél érdekesebb olvasmány? Nos, Kosáry is rendelkezik azzal a képességgel, mely a stílus erejével is meg tudja jeleníteni a mondanivalót. Munkája mind módszerben, mind megoldásában példája a jó történetírásnak. Rendszere kiválóságára jellemző pl., hogy abban nemcsak az általa regisztrált mozzanatok találnak helyet, s kapnak új fényt a sokoldalú megvilágításban, pl. Csokonai, hanem azok is, amelyeket megbízható források, feldolgozás hiányában ő maga egyelőre nem tudott beilleszteni. Ebből a szempontból munkája igen hasznos mind az irodalomtörténet, mind a művészet-történet vagy pl. a történeti folklór szempontjából: segíti, serkenti őket új mozzanatok, új összefüggések feltárásában. De tanulságos a könyv abban a tekintetben is, hogy mintaszertűen mutatja be az ideológiai mozgás áttételes érvényesülését a művelődés különböző területein. A művet nyugodtan mondhatjuk alapkönyvnek, amelyet a korszak egyetlen kutatója sem kerülhet meg, de nem is szabad megkerülni. Nem szólva arról, hogy az alkotás még messzebbre is mutat: szempontjaival, módszerével, melyeket részletesen s meggyőzően kifejelt előzavában, s ezek megvalósításával valóssággal megújítja a magyar művelődéstörténetírás. Az általa kiváltott érdeklődést jelzi ez is, hogy a könyvnek a napokban új kiadása jelent meg.

Halottaink

1985. július 17-én, Debrecenben elhunyt *Kathy László* szígyártó népművész, a népművészet mestere. Munkáit számos kiállítás mutattuk meg, sokat tett a szakmai utánpótlás nevelése érdekében is. — November 6-án, Budapesten halt meg *dr. Bónis György* jogtörténész, egyetemi tanár, 72 éves korában. Munkásságával számos jog-hagyományt tisztázott, a társadalomtudományok más ágait nagyban segítette. — November 30-án, Kolozsvárt, 80 éves korában elhunyt *Gy. Szabó Béla* többszörösen kitüntetett grafikusművész, Debrecen, múzeumunk és baráti körünk nagy barátja. Munkáiból számos kiállítást mutattunk be, de tevékenységünket egyébként is mindig készségesen támogatta. Mindhármójuk emléket megőrizzük!

Kiállításai

1985. július 9-én, a Magyar Nemzeti Galériában került sor *Huszár Vilmos (1884—1960)* festő, tervező emlékkiállításának megnyitására (Theo Van Velzen és Németh Lajos). Júli. 11-én nyitották meg a debreceni Vasutas Klubban a *Vasutas képző-és iparművészeti szakköri kiállítást* (Volosinovszki János és Székelyhidai Ágoston). Júli. 15-én, a Hajdúsági Múzeumban *Helytörténeti és néprajzi új szerzemények* címen nyílt kiállítás (Gazda László). Júli. 28-án, a Déri Múzeumban nyílt meg a *Jugoszlávia népeinek népművészete* című kiállítás. A kiállítást Hoffmann Tamás nyitotta meg. Szeptember 6-án nyílt meg a budapesti Bolgár Kulturális és Tájékoztató Központban *Ljubomir Szamardzsev* festőművész kiállítása. Szept. 20-án, a Hajdúsági Múzeumban nyitották meg *Király Jenő (1885—1985)* centenárius emlékkiállítását (Patakölgyi Rudolf). Szept. 22-én a Déri Múzeumban nyílt *Szürök-szürhímzések* címmel kiállítás (V. Szathmáry Ibolya). Szept. 24-én a Pest Megyei Művelődési Központban nyílt meg *Máténé Szabó Mária* festőművész kiállítása (Losonci Miklós). Szolnokon, a Kereskedelmi- és Vendéglátóipari Főiskolán nyílt meg *Holl László* képeiből bemutatott kiállítás (Gazda László). Szept. 26-án, az 1985. évi képzőművészeti világhét alkalmá-

ból, a debreceni Csokonai Klubban a Déri Múzeum és a TIT Hajdú-Bihar megyei szervezete rendezésében *Holló László-grafikák a Déri Múzeumban* címmel kiállítás nyílt (Kiss Zoltán). Szept. 27-én, Budapesten a Móra Ferenc Ifjúsági Kiadó bemutatta a *Japán gyerekjátékok* című vándorkiállítást (Ferenczy László). Szept. 28-án, a békési Jantyik Mátyás Múzeumban nyílt meg a *Szülőmvelés és borgazdálkodás Békésen* című kiállítás (Komáromi Sándor). Október 2-án, a békéscsabai Munkácsi Mihály Múzeumban, a III. nemzetközi nemzetiségi néprajzi konferencia tiszteletére megnyílt a *Népi textilművészek Békés megyében* című kiállítás (Ujváry Zoltán). Okt. 4-én, a debreceni Medgyessy Múzeumban nyílt meg *Maróti János szobrászművész Művészportrék* című kiállítása (Németh Lajos). A Kecskeméti Galériában pedig *Szeccszió a református egyházművészetben* címmel nyílt kiállítás (F. Dózsa Katalin). Ugyanakkor a hajdúszoboszlói Bocskai Filmszínházban a *Federico Fellini plakát- és dokumentumkiállítás* nyílt meg (Dankó Imre). Okt. 11-én, a tiszafüredi Kiss Pál Múzeumban *Berényi Ferenc festőművész kiállítása* nyílt meg (Tálas László). Okt. 14-én, a romhányi Híradástechnikai Anyagok Gyárában nyílt meg *Körtvélyessy Magda festőművész kiállítása* (Pogány Ö. Gábor). Okt. 17-én Kunhegyesen, a Művelődési Központban nyílt meg *Kárpáti Gusztáv festőművész kiállítása* (Dankó Imre). Okt. 21-én, Putnokon, a Gömöri Múzeum Baráti Köre rendezésében nyílt meg *Kárpáti Gusztáv festőművész kiállítása* (Dankó Imre). Okt. 21-én, az Európai Kulturális Fórum Magyar Nemzeti Bizottsága rendezésében, a Magyar Nemzeti Galériában nyílt meg a *Nemzetközi festészet kiállítása* (Varga Imre). Okt. 24-én, a debreceni Csokonai Klubban nyílt meg *Sipos Zsófia festőművész kiállítása* (Csíszár Sarolta). Okt. 26-án, Sárospatakon, a Művelődési Ház Galériájában nyílt meg, a Tiszán Innen Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek anyagából (múzeumából) *A hagyományos kerámia Sárospatakon* című kiállítás (Benke György). November 21-én, a debreceni Csokonai Klubban nyílt meg *Wrobel Erzsébet textiltervező kiállítása* (Dede László). Nov. 22-én, a Kiss Pál Múzeumban — Tiszafüred — a Néprajzi Múzeum anyagából nyílt meg a *Budárhák és emberek* (A titokzatos lámaizmus) című kiállítás (Kodolányi János).

Tudományos ülések, konferenciák, előadások, előadás-sorozatok

1985. július 8-án nyílt meg Zalaegerszegen a *népművészeti nyári egyetem*. Júl. 22-én nyílt meg debreceni *nyári egyetem* (Daróczy Zoltán, Palfy István). Augusztus 18-án, alkotmányünnepi nagygyűlés keretében adták át Báránd történeti-néprajzi monográfiáját (Balassa Iván). A monográfia megírására, ünnepélyes átadására Báránd 700 éves jubileuma alkalmából került sor. Aug. 25—29-én a Hazafias Népfőnt Hajdú-Bihar Megyei Bizottsága és a debreceni Dózsa SE Baráti Köre közös rendezésben *Dózsa-napokat* rendezett. Az elsősorban sport vonatkozású rendezvénysorozatban történeti-helytörténeti előadások-foglalkozások is helyet kaptak. (Például 27-én *Bársony István* előadást tartott Dózsa György és kora címmel). Szeptember 9-én, a Debreceni Irodalmi Múzeum *Requiem* címmel megemlékezést tartott *Niklai Ádám* — a nemrég elhunyt debreceni költő — születésnapja alkalmából. Közreműködtek: Szabó Márta, Szabó Viola, Horányi László, Sziki Károly, Görömbei András. Szept. 1-jén, Békéscsabán, a *Békési Élet 20* éves évfordulója alkalmából jubileumi találkozó rendeztek. Közreműködtek: Krupa András, Becsei József, Rottler Ferenc. Szept. 26—27-én tartotta a Hajdú-Bihar megyei múzeumi szervezet több más szervezet, intézmény bevonásával a több részből álló *Ecsedi István centenárius ünnepségeket*. A tudományos emlékülésen közreműködtek: Gyarmati Kálmán, Balassa Iván, Balogh István, Szabadfalvi József, Varga Gyula, Szilágyi Miklós, Ujváry Zoltán, Olsvai Imre. Az emlékülés hortobágyi részén közreműködtek: Balassa Iván, Angyal László, Polgár Sándor, Salamon Ferenc. A debreceni Köztemetőben tartott síremlék-leleplező és koszorúzási ünnepségen közreműködtek: Gazda László, Dankó Imre, Borsos Miklós,

Angyal László. Szept. 30-án, a szeghalmi Sárretyi Múzeum Baráti Köre ünnepi ülés keretében emlékezett meg a szeghalmi születésű *Gyökössy Endre* (1880—1957) író születésének 105. évfordulójáról. Közreműködtek: Tóth Endre, Miklya Jenő, a Péter András Gimnázium ének- és zenekara, irodalmi színpada, szavalói. Október 4—5-én Kiskunfélegyházán rendezték meg *A jáskunok kutatása* című tudományos konferenciát. Közreműködtek: Dobos Ferenc, Bánszky Pál, Fodor István, Pálóczi Horváth András, Hatházi Gábor, Horváth Ferenc, Selmeczy László, Andrásfalvy Bertalan, Baskó Imre, Bognár András, Mándoky Kongur István, Pálóczi László, Pálóczi Horváth András, Baskó Imre, Bognár András, Mándoky Kongur István, Sztirinkó István, Bellon Tibor, Szabó László, Bánkiné Molnár Erzsébet, Fazekas István, Mándics Mihály. Okt. 16-án a Vasvári Helytörténeti Múzeumban *Kardos László emlékülés* volt és *emlékkiállítás* nyílt. Az emlékülésen közreműködtek: Fekete Gyula, Filep Antal, Pataki Ferenc, Szabó Nándor, Vitányi Iván. Az emlékülés címe: *Kardos László pedagógiai, tudományos és néprajzi munkássága volt. Az emlékkiállítást Huszár István nyitotta meg. Okt. 18-án Hajdúszovátton műemléki avató ünnepség volt, Angyal László, Zsiday László, Király Anikó, Mody György, Gellér Ferenc, Gyönyörű Irén és Mózsik László közreműködésével. A Baranya megyei Dobsza községben ugyanekkor egy talpasház és a hozzátartozó épületegyüttes, valamint egy néprajzi gyűjtemény átadására került sor. Okt. 19-én Körösnagyharsányban leleplezték *Bocskai István mellszobrát* (Kiss György alkotása), kiállítás nyílt *Képek Harsány múltjából* címen (Szabó Ferenc) és előadói esten foglalkoztak Körösnagyharsány történetével, a Bocskai-hajdú hagyományokkal, a község mai életével (Dankó Imre, Varga Dávid, Kőteles Lajos). Okt. 24-én, Gyulán, a Magyar Hídtörténelmi Társaság több más szervezet és intézmény bevonásával emlékülést rendezett a *Körös Szabályozó Társulat megalakulásának 140. évfordulója alkalmából*. Közreműködtek: Muts Rudolf, Dóka Klára, Erdmann Gyula, Szabó Ferenc, Nagy György, Csevár Antal. Okt. 25-én, Berettyóújfaluban emlékkiállítással összekötött tudományos emlékülést rendezett a Bihari Múzeum a *Kekel Népe megjelenésének 50. évfordulója alkalmából*. A kiállítást Gazda László nyitotta meg. Az emlékülésen közreműködtek: Görömbei András, Bényei József, Bakó Endre, Bertalan Ágnes, Thuróczy György. Püspökkladányban pedig a Karacs Ferenc Múzeum rendezésében *Hajdú-Bihar megye honismereti és helytörténeti kutatása és irodalma* címmel kiállítás nyílt. A kiállítást Gazdag István nyitotta meg. A kiállítás a *Tájkutatás—Tájtörténet* című tudományos tanácskozáshoz csatlakozott. A tanácskozáson közreműködtek: Dankó Imre, Gazdag István, Oroz István, Szűcs Ernő, Mody György. Okt. 26-án a Déri Múzeumban több szervezet és intézmény bevonásával a Magyar Numizmatikai Társulat kiállítással egybekötött, *A XVI—XVII. századi magyar pénzverés és nemesfémhányászat* címet viselő konferenciát tartott. Közreműködtek: Kapolyi László, Garamölgyi József, Kahler Frigyes, Molnár László. Okt. 28—29-én Debrecenben, a Magyar Földrajzi Társaság több szervezet és intézmény bevonásával *Az Alföld földrajzi kutatásának újabb eredményeiről* címen *alföldi ankétot* rendezett. Közreműködtek: Simon Imre, Gurzó Imre, Eke Pál, Borsy Zoltán, Lóki József, Tóth József, Papp Antal. November 1-én, Gyulán, az Erkel Emlékbizottság, Erkel Ferenc születésének 175. évfordulója alkalmából, többszörös emléküléssel rendezett. A tudományos emlékülésen közreműködött: Pozsgay Imre, Becsei József, Újfalussy József, Maróthy János, Legány Dezső, Batári Márta, Csonka Barna. Az Erkel-házban rendezett új állandó emlékkiállítás megnyitotta: Szigelhi Zoltán. A hangversenyen közreműködött az OKISZ Erkel Ferenc Művészegyetese, Vásárhelyi László. Nov. 15-én a Magyar Néprajzi Társaság, a KLTE Néprajzi Tanszéke és a Szatmári Múzeum többszörös emléküléssel rendezett Mátészalkán és Nagyraton *Luby Margit születésének 100. évfordulója alkalmából*. Az emlékülésen közreműködtek: Kövendi Lajos, Balassa Iván, Molnár József, Farkas József, Dankó Imre, Villangó István, Gyúró Imre. A nagyrati emléktáblát leleplezte Ujváry Zoltán. Nov. 18-án, a szeghalmi Sárretyi Múzeum a zsadányi Művelődési Otthonban megemlékezést tartott *K. Nagy Lajos* néprajzi gyűjtő születésének 80. évfordulója alkalmából, Miklya Jenő és a szeghalmi Péter András Gimnázium irodalmi színpada,*

szavalói és szakkörei közreműködésével. Nov. 21—22-én zajlottak le Debrecenben az *irodalmi napok Nagy László korszerűsége* címmel. Közreműködtek: Simon Zoltán, Buda Ferenc, Koczkás Sándor, Juhász Béla, Fodor András, Csoóri Sándor, Hegedűs D. Géza, Czine Mihály és sokan mások (mint hozzászólók). Nov. 27.—december 2. között tartották meg az MSZMP Hajdú-Bihar-megyei Bizottságának Munkásmozgalom-történeti Bizottsága és a Hazafias Népfront Hajdú-Bihar-megyei Bizottsága rendezésében a *VIII. munkásmozgalom-történeti hetet*. Közreműködtek: Onosi László, Mikecz Ferenc, Szabó Irén, Fülöp János, Alberth Béláné, Bényei Miklós, Bajnok Lászlóné, Nagy Zsuzsa, Szathmári József, Oláh Lajos, Gazda László, Pántya György, Szücs Gábor, Reszegi Lajos, Koósné Török Erzsébet, Antal Gyula, Fazekas Károly, Kutai Sándorné, Kovács Lajos — Debrecen, Berettyóújfalu, Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Hadháztéglás színhelyeken.

Négyszázhuszonöt éves

A magyarországi nyomdászat félezer éve szolgálja a nemzeti élet egyöntetűségét és a szellemi fejlődés kontinuitását.

A Huszár Gál vándorprédikátor által 1561-ben alapított debreceni tipográfia 425 év óta vesz részt a nemzet kultúrájának védelmében és gyarapításában.

A hazánkban korábban létrejött nyomdák egyike sem tudta túlélni történelmünk zivataros évszázadait. A debreceni officina működésével így a magyar nyomdászat és kultúra folyamatosságának, de egyszersmind megújulásainak letéteményese is. A latin nyelvűség korában a magyar nyelvet, az ellenreformáció közepette a forradalmiságot jelentő reformációt, a két pogány közt szenvedő országban a független fejlődés gondolatát ápolja.

A nyomda első termékét (Szent Pál apostol levelének, melyet a kolossabeliekhez írt, prédikáció szerint való magyarázata), melynek írója Melius Juhász Péter, a magyarországi reformáció kiemelkedő személyisége, prédikációs- és imádságoskönyvek követték, de mellettük jelentős számban készültek tudományos és szépirodalmi kiadványok is (Confessio Chatolica, Grammatikák, Ilosvai (Selymes) Péter Toldi Miklósa, Balassi Istenes énekei ...).

A Rákóczi-szabadságharc idején Debrecen nemcsak anyagiakkal és katonákkal támogatta a fejedelmet, hanem nyomdáját is szolgálta. Itt nyomtatott II. Rákóczi Ferenc imádsága, Manifestuma és Hadirendszabása. A vereséget követő Habsburg-önkényuralom és az ellenreformáció megerősödése nehéz körülményeket teremtett a debreceni műhely számára is. Debrecen városa azonban évszázadokon keresztül őrizte-fejlesztette azt a gazdasági és szellemi erőt, amelyvel nyomdáját a legváltóságosabb körülmények között is megtartotta, szilárd támaszként újjáéledését most is biztosította.

Az 1848-as forradalmat követő szabadságharc rövid időre az ország fővárosává avatta Debrecent; nyomdáját pedig a kormányzás

a debreceni nyomdászat

és az adminisztráció céljaira vette igénybe. Az ekkor nyomott hivatalos nyomtatványok, közlönyök közül történelmi jelentőségével a Habsburgok trónfosztását kimondó Függetlenségi Nyilatkozat tűnt ki.

A vesztes szabadságharc politikai következményei és a városi ipar kapitalista fejlődésének felgyorsulása egyaránt hozzájárultak a városi nyomda hanyatlásához, kulturális és szakmai hatókörének szűküléséhez, esztétikai eredményeinek megkopásához. Város és nyomdája a 20. század elejére egyaránt veszítettek jelentőségükből. A debreceni tipográfia mégsem rekedt meg a provincializmus színtjén, mert a református egyházi könyvkiadó társtulajdonosként országos feladatokkal bírta meg.

A felszabadítást, majd az államosítást követően a nyomda minisztériumi irányítás alá került, és bekapcsolódott az országos könyvkiadási folyamatba.

Az Alföldi Nyomda — e nevet 1949-ben vette fel — napjainkra az ország legnagyobb könyvgyárává vált. Két nagyszabású rekonstrukció (1963—65, illetve 1976—79), valamint folyamatos átgondolt fejlesztés révén magas színvonalú műszaki és szellemi bázist teremtett, kialakítva ezzel a közepes és nagy példányszámú könyvek igényes minőségben és gazdaságosan történő gyártásának feltételeit. Az ország gazdasági életének reformtörekvései vállalatunk fejlesztési intencióit is segítik, ösztönzik. Törekvése, hogy szakmai munkájának színvonala által a következő években is a magyar nyomdaipar legjobb eredményeit reprezentálhassa. Országos feladatai mellett az Alföldi Nyomda elődeihez hasonlóan felvállalja Debrecen tudományos-művészeti életének támogatását, eredményeinek közvetítését.

Az Alföldi Nyomda ennek a munkának a folytatására, ezeknek a feladatoknak a megoldására hívja és várja a tanulóifjúságot: válaszátokat a nyomdászatot, gyertek tanulni az Alföldi Nyomdába!

BANÓ ISTVÁN: Újabb adalékok a balszerencés napok kérdéskörével kapcsolatban	3- 8
SZ. KÜRTI KATALIN: Régi debreceni családi portrék kutatása	
LISZKA JÓZSEF: A kakasütés szokása az érsekújvári eszmadaiák körében	11- 12
NÉMETH ZOLTÁN: A bibliai cseh nyelv használata Nyíregyházán a 18. század második felében	12- 14
NAGYBÁKAY ANTAL: Százéves évforduló. In memoriam Nagybakay (Rickl) Antal.	14- 19
PETHEŐ KÁROLY: „Vécsey Sándor élménye”	19- 32
ZSÚPOS ZOLTÁN: Egy berekböszörményi cigány fiú történetei	32- 41
VARGA GÁBOR: Amiről a reformkori debreceniek beszéltek	41- 50
KÁROLYI GYÖRGY: Menyhárt József egyik fametszetének keletkezéséről	50- 57
BALASSA IVÁN: A 70 éves Vargyas Lajos köszöntése	58- 60
SZIJ REZSŐ: Finn estély Debrecenben, 1903-ban	60- 66
VARGA GÁBOR: Kerekes Ferenc ismeretlen néprajzi kézírata (1836).	67- 69
TÓTH BÉLA: Egy XIX. század eleji versgyűjtemény debreceni vonatkozásairól	69- 71
PÁLL ISTVÁN: Pálínka-főzők a múlt század eleji Szabolcs megyében	71- 76
VÁRHELYI ILONA: Adalék Tóth Béla Farkas Andrásról írt tanulmányához	76- 78
ÚJVÁRY EDIT: Táplálkozási szójegyzék egy gömöri faluból	78- 92
BECK ZOLTÁN: Egy nótafa emlékére	92- 94
DANKÓ IMRE: Az Alföldi Nyomda nyomdatörténeti, tipográfiai kiadványsorozatáról	95- 96
MOGYORÓSI SÁNDOR: A kárpátukrán néprajz két magyar kutatója	97- 99
TÓTH BÉLA: Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon	99-101
Halottaink	101
Kiállítási séta	101-102
Tudományos ülések, konferenciák, előadások, előadás-sorozatok	102-104